

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

ÚSTAV VÝCHODOEVROPSKÝCH STUDIÍ

Diplomová práce

Bc. Anastasiia Demchenko

Odras sovětské vesmírné politiky v ruské kinematografii

The reflection of the Soviet space policy in the Russian cinematography

Praha 2024

Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Tumis, M.A.,

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu PhDr. Stanislavu Tumisovi M.A., Ph.D. především za trpělivost, cenné rady a také za pomoc při psaní této diplomové práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 6. 5. 24

Anastasiia Demchenko

Abstrakt

Po rozpadu SSSR v ruské kultuře a společenském životě lze pozorovat zvýšený zájem o sovětské období a jeho úspěchy, jako jsou různá sportovní vítězství, vědecké objevy a vítězství ve Velké vlastenecké válce. To se vysvětluje nejen historickým významem těchto událostí, ale také snahou zdůraznit roli a úspěchy na světové scéně. Tato témata pak nacházejí odraz i v postsovětské filmové tvorbě.

Jedním z klíčových témat sovětské éry je dobytí vesmíru. Současné neúspěchy Ruska v oblasti kosmonautiky poškozují prestiž kosmického průmyslu. Aby se toto zlepšilo a obraz v očích občanů byl pozvednut, začíná téma minulých úspěchů na oběžné dráze znovu figurovat v populární kultuře, včetně kinematografie.

Je důležité vzít v úvahu, že často stát ovlivňuje obsah a poselství v moderních ruských filmech, čímž šíří svou ideologii a podporuje výhodné myšlenky. Tento vliv může ovlivnit interpretaci historických událostí a prezentaci národních úspěchů. V kontextu politického vlivu je třeba analyzovat, jaké poselství a hodnoty jsou propagovány ve filmech, a jakým způsobem ovlivňují vnímání minulosti a současnosti mezi diváky.

Klíčová slova

Ruská kinematografie, vesmír, kosmonautika, vesmírní závod, propaganda, SSSR

Abstract

Since the dissolution of the Soviet Union, there has been an increased interest in Soviet history and its achievements in Russian culture and society. This includes various sports victories, scientific discoveries, and triumphs in the Great Patriotic War. The significance of these events lies not only in their historical importance but also in the desire to emphasize Russia's role and achievements on the world stage. These themes are reflected in post-Soviet cinema.

One of the key themes of the Soviet era is the conquest of space. The current setbacks in Russia's space exploration efforts damage the prestige of the space industry. To address this and improve the public perception, the theme of past successes in space exploration is resurfacing in popular culture, including cinema.

It is important to consider that the state often influences the content and messages in modern Russian films, thereby promoting its ideology and supporting favorable ideas. This influence can affect the interpretation of historical events and the presentation of national achievements. In the context of political influence, it is necessary to analyze the messages and values promoted in films and how they influence the perception of the past and present among audiences.

Klíčová slova

Space Race, space policy, cinema of Russia, space, USSR

OBSAH

Úvod	7
1. Vesmírná politika jako jeden z mechanismů zabezpečení strategických zájmů Ruska.....	12
1.1. Přecenění kolektivní minulosti v kinematografii Ruskem po rozpadu SSSR.....	13
1.2. Význam vesmírného závodu pro dnešní Rusko	20
2. Specifičnost filmů na vesmírnou tematiku.....	30
2.1. Odraz skutečnosti v uměleckém filmu.....	32
2.2. Zkreslování skutečnosti ve prospěch přitahování pozornosti diváků.....	40
2.3. Odraz ideje národního nepřítele v ruských filmech o vesmíru	41
3. Využití sovětských vesmírných výkonů za účelem politické propagandy.....	44
3.1. Vybraná filmová díla.....	48
3.1.1. Začátek vesmírného závodu. Hlavní inženýr	49
3.1.2. Kosmická archa.....	61
3.1.3. Sovětský triumf ve Studené válce: první člověk ve vesmíru	63
3.1.4. První výstup do volného prostoru.....	73
3.1.5. Kosmická katastrofa.....	80
Závěr.....	91
Použité prameny a literatura.....	95

Úvod

Kinematografie má velké možnosti, umožňuje podání vizuálních a audio informací zároveň, je dostupná většině lidí (pro sledování filmu stačí mít televizi nebo mobilní telefon s přístupem na internet). To všechno ji v současné době činí jedním z nejpreferovanějších způsobů trávení volného času a získávání znalostí o okolním světě. Tento trend neplatí pouze pro dokumentární, ale i pro hrané filmy. Tím se filmová tvorba stává důležitým prostředkem manipulace s veřejným míněním, šíření idejí a hodnot a spolu s dalšími médii a televizí může sloužit jako prostředek propagandy různých ideologií a názorů mezi širokými vrstvami obyvatelstva.

V kontextu Ruska po rozpadu SSSR lze pozorovat zvýšený zájem o sovětské období a jeho úspěchy (například různá sportovní vítězství, vědecké objevy, vítězství ve Velké vlastenecké válce atd.). To se vysvětluje nejen historickým významem těchto událostí, ale i snahou zdůraznit svou roli a úspěchy na světové scéně. Tato témata pak nacházejí odraz i v postsovětské filmové tvorbě. Jedním z klíčových témat sovětského období je dobývání vesmíru.

Aktuálnost minulých kosmických úspěchů lze vysvětlit současnými neúspěchy Ruska v této oblasti a obrovskými miliardovými výdaji ze státního rozpočtu. Aby se prestiž národní kosmonautiky zvýšila (především v očích vlastních občanů), začíná téma minulých úspěchů na oběžné dráze znovu figurovat v populární kultuře, včetně kinematografie. V podmínkách zbrojního závodu byl kosmos používán nejen k získání rozhodující převahy ve vojenském technickém soupeření. Souboj ve vesmíru lze chápat jako souboj dvou hlavních ideologií. Vítězství SSSR zajišťovalo převahu socialistického systému nad „hniječím kapitalismem“, což plně odpovídalo sovětské ideologii.

Tato práce umožní hlubší porozumění tomu, jak ruská kinematografie ztělesňuje a interpretuje historické události, včetně kosmické politiky, a sleduje vliv tohoto odrazu na formování veřejného mínění a vědomí.

Důležitým aspektem tohoto výzkumu je rovněž analýza vlivu aktuální politické situace v oblasti kosmu na prezentaci kosmické tematiky ve filmu. V kontextu současné geopolitické situace a snahy Ruska o posílení svého postavení v kosmickém prostoru může filmový průmysl představovat jeden z nástrojů formování pozitivního obrazu a úspěchů v této sféře.

Tímto způsobem tato magisterská práce umožní lepší pochopení toho, jak ruská kinematografie zobrazuje sovětskou kosmickou politiku, jaké ideologické a politické aspekty jsou přítomny v této tematice a jak ovlivňují veřejné mínění a vnímání historických událostí.

Cílem magisterské práce je zaznamenat a analyzovat způsob, jakým je vesmírná politika Sovětského svazu zobrazena a prezentována v ruských hraných filmech. Při zkoumání se zaměřuje na filmové scény, zvukové prvky a dialogy postav.

Hlavním úkolem této práce je na základě konkrétních příkladů z ruského filmu po sovětské éře analyzovat a identifikovat přítomnost určitých propagandistických prvků ve filmech o kosmu, bez nichž by působení na diváka bylo nemožné. Druhotným úkolem je zkoumat různé koncepty propagandy, jež jsou v současnosti používány, a způsoby manipulace s masovým vědomím na filmovém plátně. Z toho vyplývá, že hlavním zájmem práce je propagandistický prvek v kinematografii, přičemž historické kontexty událostí, které stojí v základu těchto snímků, jsou zkoumané až poté.

Jako základní hypotézu si tato práce stanovuje, že filmy o sovětské kosmické politice a zejména o úspěších na oběžné dráze se začaly v Rusku objevovat hned po rozpadu Sovětského svazu. Dále předpokládá, že sovětský kosmos bude zobrazen jednostranně a pouze z pozice „jsme nejlepší, všechno se nám daří ihned“, což znamená, že zmínky o neúspěších a obětech v takových filmech nebudou nalezeny. Další hypotézou je fakt, že příběhy ve filmech budou vycházet z reálných událostí vesmírného závodu, aniž by byly přidány klíčové vymyšlené situace v dějové linii o dobývání vesmíru. Očekávám též, že v každém filmu bude výrazně zobrazen ideologický nepřítel — USA, o kterém se bude hovořit pouze negativně bez zmínky o jeho úspěších ve vesmíru. Z toho vyplývá následující hypotéza: všude ve filmech o sovětském kosmu a jeho úspěších bude hlavním heslem „Doženeme a předběhneme Ameriku“. A poslední hypotéza této práce spočívá v tom, že všechny výhry a úspěchy budou anonymizovány a připsány celému sovětskému lidu, nikoli jednotlivci (inženýrovi, kosmonautovi, atd.).

Vědecké studie zabývající se odrazem kosmické politiky v kinematografii jakékoliv země nebyly nalezeny. Při přípravě teoretické části práce jsem proto rozdělila zdroje do tří tematických bloků: teoretické otázky kinematografie, propagandy (včetně propagandy ve filmu) a historické kroniky kosmického závodu.

Téma dobytí vesmíru a kosmického závodu je zpracováno dostatečně podrobně, a proto není možné uvést kompletní seznam všech zdrojů v této oblasti. Při psaní této práce byly nejdůležitějšími a nejplnějšími knihami *Istorija kosmičeskogo soperničestva SSSR i SSHA* od V. Hardesty a *Kolumbové vesmíru* od K. Pacnera, v nichž jsou poskytnuty detailní chronologické popisy dobytí kosmu oběma mocnostmi. Dále mě zajímal význam a důležitost kosmické politiky pro stát, na což existuje několik studií. Jedna z nich je od D. Birjukove a N. Gahrymanove *Kosmičeskaja politika kak odin iz mehanizmov obespečenija strategičeskich interesov Rossii*, publikovaná v časopise *Postsovětskije issledovanija*, a pojednává o tom, jaký význam má kosmická oblast pro současné Rusko a proč je pro stát důležité neztratit vesmír.

V této práci zaujímá významné místo zkoumání využití propagandy, kolektivní paměti a národní identity. Na tuto problematiku existuje řada studií, avšak ve svém výzkumu jsem se především opírala o práci politoložky O. Malinove *Aktual'noje prošloje: Simvoličeskaja politika vlastvujščej elity i dilemmy rossijskoj identičnosti*. Vědkyně prostřednictvím analýzy veřejných projevů významných politiků, především posledních dvou ruských prezidentů V. Putina a D. Medveděva, mediálních publikací a ruských právních předpisů ukazuje fáze formování „oficiálního“ historického narativu. Podrobně zkoumá využití národní minulosti v proměnlivém politickém a ideologickém kontextu postsovětského Ruska.

Pokud jde o propagandu ve filmu, je v současnosti k dispozici rozsáhlý korpus literatury zabývající se touto problematikou. Velmi podrobně je propaganda rozebrána v analýzách filmové tvorby nacistického Německa a Sovětského svazu. Jednou z významných prací na toto téma je *Filmová propaganda: Sovětské Rusko a nacistické Německo* od R. Taylora. Autor definuje pojem propagandy, popisuje její různé formy a metody, jak jsou tyto prvky využity ve filmech, přičemž tvrdí, že kinematografie reflektuje národní psychologii. Na konkrétních příkladech demonstruje, jak filmy formují kolektivní vědomí společnosti a jaké nástroje jsou využívány k šíření ideologických myšlenek. Dalším významným teoretickým příspěvkem je disertační práce A. Kolesnikove *Formirovanije i evolucija obraza vraga perioda „cholodnoj vojny“ v sovetskom kinematografe*. Zde autorka důkladně zkoumá, jakými rámci jsou utvářeny narativy „My“ a „Oni“. Jedním z klíčových závěrů jejího výzkumu je, že obraz nepřítele není vždy

výsledkem ideologie ani institucí moci, ale často je to součástí historického a kulturního kontextu společnosti.

Struktura této studie obsahuje úvod, hlavní část s třemi kapitolami, závěr a seznam použitých pramenů a literatury. V první kapitole se budu věnovat pojmovému vymezení kolektivní minulosti, společenské historie, kolektivní paměti a identity. Definice těchto pojmů jsou nezbytné pro porozumění významu vesmírného závodu pro současnou ruskou společnost. Dále v této kapitole porovnám chronologická data kosmických letů po oběžné dráze v různých letech hlavních kosmických mocností. Tyto údaje budu čerpat z oficiálně zveřejněných statistik na webových stránkách Roskosmosu a Gunter's Space Page. Tato informace pomůže hlouběji porozumět kontextu postavení Ruska a SSSR na světové kosmické scéně v různých obdobích. Pro lepší pochopení současného stavu kosmického průmyslu v Rusku budu procházet mediální publikace zaměřené na kosmická témata. Ty mi poskytnou komplexnější obraz o financování odvětví, technickém stavu, úspěšných letech nebo množství havárií v postsovětském období.

Ve druhé kapitole se budu zabývat principy reprezentace reality v kinematografii. Dále se zaměřím na techniky, které tvůrci filmů využívají k upravení či různým interpretacím reality, s cílem dosáhnout svých různorodých cílů. Dále se ve druhé kapitole podrobněji zaměřím na analýzu statistických dat z průzkumů veřejného mínění, které byly provedeny v různých letech institucemi, jako jsou Fond občestvennogo mnenija, VCIOM, Mediascope, Levada a Informační projekt Fomograf. Tato analýza pomůže lépe porozumět následujícím aspektům:

- postojům Rusů k filmu jako zdroji historických znalostí;
- preferencím žánrů;
- frekvenci sledování televize a filmů;
- cílům a frekvenci používání internetu;
- demografické a sociální charakteristice respondentů.

Statistická data by měla odhalit, jakou roli hraje kinematografie v životě obyvatel Ruska a do jaké míry jsou ochotni věřit informacím, které vidí a slyší na plátně. Tyto údaje pomohou pochopit účinnost filmu jako prostředku pro formování nebo změnu kolektivního vědomí. Dále bude ve druhé kapitole analyzována idea „národního nepřitele“ jako hlavního narativu, který je zapleten do jednotlivých filmů.

Třetí kapitola je zasvěcena analýze všech devíti filmů s kosmickou tematikou, které byly natočeny nebo nakresleny v postsovětském Rusku. Pro snadnější orientaci byla kapitola rozdělena do podkapitol podle období budování vesmíru. Každá z těchto podkapitol začíná stručným historickým exkurzem, který poskytuje kontext. Poté následují hlavní údaje o každém filmu z oficiálního zdroje filmové databáze Kinopoisk: rozpočet, tržby, festivalová ocenění, mezinárodní premiéry a počet hodnocení od uživatelů webu. Tyto údaje nám pomohou posoudit míru popularity daného filmu a odhadnout, kolik diváků se seznámí s jeho obsahem. Dále na základě historického kontextu provedu srovnání hlavních událostí zobrazených ve filmech.

1. Vesmírná politika jako jeden z mechanismů zabezpečení strategických zájmů Ruska

Dobývání vesmíru člověkem bylo od začátku spojeno s vojenským zaměřením států za studené války.¹ Tento princip pokračuje dodnes: vesmírná aktivita čelních států (především USA, ČLR a Ruska) je zdůvodňována ohledy na národní bezpečnost a úsilí o dosažení globálních vojensko-politických cílů.

Moderní Rusko pokračuje v tradici Sovětského svazu a snaží se být lídrem ve vesmírném výzkumu, neboť převaha v kosmu dodává zemi status světové velmoci. Díky úspěšně sovětské minulosti patří dnešní Rusko k jedné z hlavních světových velmocí. Vůdčí pozici v dobývání kosmu získalo Rusko především díky vědeckým objevům Konstantina Ciolkovského (Константина Эдуардовича Циолковского),² Sergeje Koroljova (Сергея Павловича Королева),³ Jurije Kondratiuka (Юрия Васильевича Кондратюка),⁴ Nikolaje Tichomirova (Николая Ивановича Тихомирова)⁵ a Friedricha Zandera (Фридриха Артуровича Цандера).⁶ Stejně tak nemůžeme nezmínit prvního člověka ve vesmíru Jurije Gagarina (Юрия Алексеевича Гагарина),⁷ první ženu ve

¹ Autoři monografie *Kosmičeskaja gonka vooruzheniya v gody choloďnoj vojny* D. V. Ščegolkova a E. I. Oreškina zdůrazňují, že start s lidskou posádkou do kosmu uspíšilo soupeření dvou tehdejších supervelmocí, Sovětského svazu a Spojených států amerických. Vesmírné soupeření bylo vedlejším produktem tzv. studené války a bylo nejdůležitějším vědecko-technickým „zápasem“ v dějinách lidstva. Běžně používaný termín „vesmírný závod“ (Космическая гонка/ Space Race) vychází z pojmu „závody ve zbrojení“ (Гонка вооружений / Arms Race). Šlo o to, že výzkum vesmíru měl velký význam pro vědecký a vojenský vývoj a zároveň silně propagační účinky. Srv. Щеголькова, Д. В., Орешкина, Е. И.: *Космическая гонка вооружения в годы холодной войны*. Красноярск: Сибирский государственный аэрокосмический университет имени академика М. Ф. Решетнева, 2011. Dostupné z <https://cyberleninka.ru/article/n/kosmicheskaya-gonka-vooruzheniya-v-gody-holodnoy-voyny> (Staženo 7. 12. 2019).

² K. E. Ciolkovskij byl první propagátorem vývoje meziplanetárních letů, považován za zakladatele soudobé kosmonautiky.

³ S. P. Koroljov byl hlavní konstruktér, sovětský raketový inženýr a hlavní propagátor raketového programu během vesmírného závodu mezi SSSR a USA.

⁴ J. V. Kondratiuk první předložil ideu vytvoření vícestupňových raket fungujících na kyslíko-vodíkovém palivu.

⁵ N. I. Tichomirov byl projektantem prvních sovětských ostrých raket.

⁶ F. A. Zander byl konstruktérem prvního raketového motoru na kapalně pohonné látky v SSSR, zkoumal možnosti letu na Mars.

⁷ J. A. Gagarin se 12. dubna 1961 stal prvním člověkem, který navštívil vesmír.

vesmíru Valentinu Těreškovovou (Валентину Владимировну Терешкову) ⁸ a prvního člověka, který vstoupil do volného kosmického prostoru Alexeje Leonova (Алексея Архиповича Леонова).⁹

1.1. Přecenění kolektivní minulosti v kinematografii Ruskem po rozpadu SSSR

Po rozpadu Sovětského svazu potřebovaly všechny bývalé svazové republiky urgentně vytvořit nové národní-státní identity na základě symbolických zdrojů. Vzniklé nezávislé státy měly společné prvky v historické tradici a kultuře, ale zároveň byly nuceny přehodnotit své jedinečné charakteristiky. Podstata tohoto procesu spočívala v hledání společných symbolických zdrojů, které by mohly sjednotit různorodé etnické a kulturní skupiny uvnitř nových státních hranic. Právě přítomnost těchto symbolických zdrojů umožňovala vytvořit kontinuitu s minulostí, zdůraznit jedinečné rysy každé národnosti a zároveň zajistit jednotu při formování společné státní identity. V tomto kontextu se symboly národní hrdosti, historické události, jazyk, státní symboly a dokonce i společné hodnoty stávaly prvky používanými k vytváření nové národní image. Tento proces vyžadoval pečlivou rovnováhu mezi uchováním tradic a kulturních specifičností a vytvořením nové, moderní podoby národa.

Jednou z hlavních opor identity moderních politických společenství je vžitá představa o minulosti, koncept tzv. „veřejné historie“.¹⁰ Minulost se používá pro sestavení různých typů sociální identity. Díky minulosti a zejména důležitým historickým a kulturním událostem a sdíleným tradicím a hodnotám může konkrétní jedinec vytvořit pocit jednoty a sounáležitosti s ostatními lidmi, kteří patří k téže národnosti. Tímto způsobem minulost plní funkci napomáhající národnímu sjednocení.

⁸ V. V. Těreškovová 16. června 1963 odstartovala do vesmíru jako první žena-kosmonautka.

⁹ A. A. Leonov 18. března 1965 vystoupil jako první člověk do volného prostoru.

¹⁰ Politoložka Olga Malinova definuje „veřejnou historii jako reprezentaci a interpretaci minulosti, jež je adresovaná širší skupině neodborníků“. Viz МАЛИНОВА, О. Ю. *Актуальное прошлое: Символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности*. Москва: Политическая энциклопедия, 2015. Dostupné z <https://mgimo.ru/library/publications/1013795/> (Staženo 05. 06. 2021).

Budeme vnímat národní identitu především jako vědomí příslušnosti člověka k určitému státu nebo národu, který má skupina lidí bez ohledu na občanství jednotlivce.¹¹

Na tomto místě je důležité poznamenat, že přeceňování kolektivní minulosti s ohledem na změnu současného kontextu je úkolem profesionálních historiků. Na této představě se nicméně podílejí i politici, kteří apelují na minulost tím, že ji interpretují, ale navíc mají možnost formovat i kolektivní paměť.¹² Třeba tím, že určují rozpočet státních investic do kultury, schvalují studijní programy pro všechny stupně škol, odsouhlasují tematiku různých kulturních akcí, stanovují státní svátky a památná význačná data, oficiálně zastupují zemi při jednání se zahraničními kolegy, poskytují rozhovory v médiích a tak dále. Proto v této práci budeme rozebírat vliv na minulost ze strany politických představitelů.

Práce s minulostí je pro politiky často vedlejší a interpretace nebo nový pohled na minulé události nejsou hlavním cílem konání politiků (obzvlášť vysoce postavených úředníků). V otázce politického zneužívání historie proto budeme vycházet z definice politologa Kangaspuro: „Jedná se o vědomé a úmyslné zneužívání dějin jako nástroje politické argumentace... a snahu získat kontrolu nad historií za pomoci hegemonie určité její interpretace“.¹³

Jak uvádí ve své práci politoložka O. Malinova, „tragické a hrdinské události XX. století stimulovaly rozvoj sociální ‚infrastruktury‘ paměti: muzeí, památníků, expozicí, knih, dokumentů, rituálů a tak dál, které pobízejí jednotlivce k připomenutí kolektivní minulosti“.¹⁴ Při odkazování na minulost politici řeší konkrétní úkoly — snaží se legitimizovat nebo delegitimizovat existující pravidla, řad, zákony, zdůvodnit nebo zkritizovat přijatá rozhodnutí, získat podporu a solidaritu společnosti, vytvářet obraz

¹¹ ЛИХАЧЕВА, М., МАКАРОВ, И. *Национальная идентичность и будущее России: доклад международного дискуссионного клуба «Валда й»*. Международный дискуссионный клуб «Валда й». 2014. Dostupné z http://vid1.rian.ru/ig/valdai/doklad_identichnost_RUS_ISBN.pdf (Staženo 15. 11. 2021).

¹² V odborné literatuře nalezneme i další označení — historická paměť, sociální paměť.

¹³ KANGASPURO, M. *The Victory day in history politics. Between utopia and apocalypse. Essays on social theory and Russia*. Helsinki: Kikimora Publications, 2011. ISBN 987-952-10-6568-2, s. 295.

¹⁴ МАЛИНОВА, О. Ю. *Актуальное прошлое: Символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности*. Москва: Политическая энциклопедия, 2015. Dostupné z <https://mgimo.ru/library/publications/1013795/> (Staženo 05. 06. 2021), s. 13.

nepřítele a tak dále. Tímto způsobem se minulost stává nejenom jedním z rétorických pramenů legitimacy vlády, ale i součástí té politiky.

Pro dosažení příslušného efektu používají politici koncept *frame* (rámec¹⁵) — struktury, které popisují situaci a určují významové pojmové rámce pro pochopení té situace. *Frame* (rámec) je velmi důležitý instrument kolektivní paměti, protože během interpretace minulosti lidé zacházejí s kulturně dostupnými významovými šablonami.

S šířením dostupnosti informace (především díky rozvoji internetu) se systematizované znalosti o minulosti stávají neoddelitelnou součástí socializace jedinců. Pomáhá tomu i informační boom: TV, kinematografie, fotografie, digitální internet-projekty „oživují“ a „vizualizují“ dějiny, občas dovolují divákům cítit se jako virtuální účastník události. Video (ve tvaru uměleckého filmu, dokumentu, příspěvku na internetu a tak dále) působí na člověka z několika stránek, především vizuálně, verbálně, emočně, a tím pomáhá uchovat skupinové vzpomínky, které se pak také mohou stát součástí významových šablon.

V uměleckých filmech se odrážejí určité společenské podmínky, které tvoří sociální rámec a opírají se o paměť (jak kolektivní, tak i osobní – režiséra, scenáristy a tak dále). Takže skupinové vzpomínky ve filmech mohou být interpretované a zneužité za jakýmkoli účely, včetně politických.

Na konci XX. století zaujaly otázky veřejné interpretace minulosti a regulování jejich následků (třeba trest obviněných, ospravedlnění obětí, přiznání spravedlivosti) významné místo v politickém pořadí jednání mnohých států. Po pádu sovětského komunistického režimu narazili všichni bývalí občané SSSR na problém nadhodnocování minulosti.

Politoložka O. Malinova rozebírá zneužívání minulosti za politickým účelem jako jeden z podstatných elementů tzv. symbolické politiky. Symbolickou politiku definuje jako „činnost, spojenou s provedením různých způsobů interpretace sociální reality a boj o její dominanci ve veřejném prostoru. Je to jeden ze specifických aspektů reálné politiky“.¹⁶ Na tomto místě je důležité poznamenat, že podle jedné z badatelek kolektivní paměti K. Smith

¹⁵ Překlad pojmu *frame* viz *Sociologie dramaturgická*. Velký sociologický slovník. MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A., (eds.) (1996). Praha: Karolinum. Dostupné z https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Sociologie_dramaturgicka%C3%A1 (Staženo 23. 04. 2024).

¹⁶ МАЛИНОВА, О. Ю. *Актуальное прошлое: Символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности*. Москва: Политическая энциклопедия, 2015. Dostupné z <https://mgimo.ru/library/publications/1013795/> (Staženo 05. 06. 2021), s. 13.

je symbolická činnost základem autority, která pomáhá provádět nadvládu v moderních státech bez použití síly.¹⁷

Její kolega J. Wertsch se při zkoumání postsovětského Ruska pokoušel vyjádřit faktory následování na vrcholu velkých změn. Za jeden z takových faktorů považuje to, že „nové koncepci ruské historie (včetně těch, které nalezneme ve školských učebnicích devadesátých let) vysílají tradiční narativní šablony vítězství nad nepřátelskými silami“.¹⁸

Stát není jediným aktérem symbolické politiky, ale zaujímá zvláštní klíčovou pozici. Toto postavení je definováno jeho funkcemi a možnostmi, například:

- rozhodnutí o financování různých programů a akcí;
- vnucování interpretací sociální reality prostřednictvím vymyšlení symbolů;
- možnost zastupovat zemi a její obyvatele na mezinárodní scéně;
- prosazení určitých názorů a hodnot do společnosti během veřejných komunikací politiků;
- kontrola studijních programů ve školách a tak dál.

Představitelé establishmentu prosazují nebo podporují určité interpretace kolektivní minulosti, ale zároveň usilují o:

- legitimitu své vlády;
- upevnění solidarity společnosti;
- vysvětlení svých rozhodnutí;
- demonstraci nepřesvědčivosti oponentů;
- mobilizaci podpory elektorátů a tak dál.

Pro každý z těchto cílů volí historické události a postavy na základě očekávaných reakcí veřejnosti. Postkomunistické státy usilovně pracují na tom, aby zformovaly způsob „spolupráce“ s vlastní minulostí. Tak třeba v Rusku jsou jedním z nejvýznačnějších takových činů:

¹⁷ SMITH, K. E. *Mythmaking in the New Russia. Politics and Memory during the Yeltsin Era*. Ithaca; London: Cornell University Press, 2002. ISBN 0801439639.

¹⁸ WERTSCH, J. V. *Blank Spots in Collective Memory: A Case Study of Russia*. The Annals of the American Academy of Political and Social Science. 2008. No 617.

- vytvoření koncepce jednotného kurzu dějin Ruska;¹⁹
- úsilí regulovat a upevňovat pojetí historických událostí s pomocí legislativy;
- založení různých komisí, výborů, fondů pro podporu a kontrolu historických výzkumů a rekonstrukce minulosti.

V roce 1995 byla v Rusku založena federální státní nezisková organizace *Federální fond sociální a ekonomické podpory národní kinematografie*.²⁰ V roce 2009 se Fond kino inovoval po obnovení provozního řádu a získal víc úkolů a pravomocí. Jak dnes uvádějí na oficiální webové stránce Fondu, hlavním cílem této organizace je mimo jiné zajištění podmínek pro vytvoření kvalitních filmů, které odpovídají národním zájmům, a popularizace těch filmů v zahraničí.²¹ Dál je zmíněno, že Fond se zabývá získáním financí a přidělením finanční podpory organizacím a činitelům sféry národní kinematografie pro rozpracování, natáčení a rozšiřování kin, videí a televizních pořadů.²²

Fakticky se Fond kino stejně jako Ministerstvo kultury²³ staly hlavními cenzurními orgány moderního Ruska – schvalují nebo odmítají distribuce filmů, rozhodují o částečném nebo celém financování různých projektů (pro některé z nich jsou dotace záchranné a jedinou možností jak realizovat svůj nápad), „objednávají“ výrobu kinoproduktů podle různých cílů. Tak třeba v roce 2013 ruský ministr kultury Vladimir Medinskij²⁴ doporučil

¹⁹ V roce 2013 navrhl ruský prezident Vladimir Putin vytvořit jednotnou učebnici dějin Ruska pro střední školu. Viz *Президент: Учебники истории должны иметь единую концепцию*. Российская газета od 25. 04. 2013. Dostupné z <https://rg.ru/2013/04/25/uchebnik-anons.html> (Staženo 15. 11. 2021).
Již v akademickém roce 2016/2017 se začala výuka národních dějin podle nového historického a kulturního standardu. Viz *Школьникам расскажут про «уплывший Крым» и «антироссийский фронт»*. Znak od 25.08.2016. Dostupné z https://www.znak.com/2016-08-25/chem_novye_uchebniki_istorii_otlichayutsya_ot_staryh_po_punktam (Staženo 15. 11. 2021).

²⁰ Původní název je *Федеральный фонд социальной и экономической поддержки отечественной кинематографии*. V médiích se používá zkrácený název *Fond kino* (Фонд кино).

²¹ «Фонд кино». *История, цели и задачи*. Официальный сайт Федерального фонда социальной и экономической поддержки отечественной кинематографии. Oficiální webová stránka Fondu kino. Dostupné z <http://fond-kino.ru/about/history/> (Staženo 15. 11. 2021).

²² Tamtéž.

²³ Ruské Ministerstvo kultury má zvláštní oddělení *Oddělení kinematografie* (Департамент кинематографии), které zodpovídá za filmový průmysl.

²⁴ Ruský ministr kultury od 21. 5. 2012 do 21. 1. 2020.

po schůzce s ředitelem Fondu kino organizaci natáčet sociální důležité filmy, kvalitní blockbustery, po kterých se divákům „chce žít a nejlíp tady [ve vlasti]“.²⁵

Díky možnosti rozhodovat o vypůjčení nebo bezpříspěvkovém darování financí nařizují vládní orgány vlastní podmínky a pravidla pro tvůrce. Je evidentní, že nejvíc se to týká tematického obsahu děl. Jedna ze známých kauz proběhla na začátku roku 2015, když Medinskij hodnotil film Andreje Zvjaginceva *Leviatan*. Ministr vyjádřil vlastní názor, že filmy, které upřímně špiní úřadující vládu, nesmí dostávat financování za peníze daňových poplatníků.²⁶ Dále dodal, že Ministerstvo kultury je rozhodně proti cenzuře a nikdy nebude zakazovat promítání v kinech.²⁷

I když se na začátku svého působení Fond kino rozhodoval, zda být na Ministerstvu kultury nezávislý, v roce 2018 bylo změněno vedení organizace a zároveň s ním i provozní řád. Od této doby se Fond kino podřizuje Ministerstvu kultury, které nabízí kandidáty na funkci výkonného ředitele a členy výboru Fondu, kontroluje náklady Fondu na výrobu a distribuci národních filmů.²⁸

Na konci roku 2012 zveřejnilo Ministerstvo kultury seznam prioritních témat pro ruskou kinematografii, které dostanou státní podporu. Mezi nimi jsou témata válečné slávy Ruska, vědecké a výrobní činnost a vynálezy: «Военная слава России: победы и победители», «Научная, изобретательская и производственная деятельность как общественное служение и путь к самореализации».²⁹

V. Medinskij ve funkci ministra kultury Ruské federace považoval kinematografii za veřejně důležitý jev, který má obrovský vliv na výchovu obyvatelstva. Zdůrazňoval, že úkol filmového průmyslu není jenom výroba zábavní produkce, ale poskytování vzdělávacích děl, které nesou určité hodnoty divákům. A proto Ministerstvo kultury a Fond

²⁵ Фонд кино должен сконцентрироваться на блокбастерах – Мединский . РИА Новости od 22. 05. 2013. Dostupné z <https://ria.ru/20130522/938781826.html> (Staženo 15. 11. 2021).

²⁶ Владимир Мединский: «Левиафан» за пределами конъюнктуры». Известия od 15. 01. 2015. Dostupné z <https://iz.ru/news/581814> (Staženo 15. 11. 2021).

²⁷ Tamtéž.

²⁸ «Это за гранью добра». Мединский пытается сменить главу Фонда кино — это угрожает хорошим российским фильмам. Meduza od 19. 09. 2018. Dostupné z <https://meduza.io/feature/2018/09/19/medinskiy-predlozhl-smenit-direktora-fonda-kino-ot-etogo-budet-zaviset-kakie-otchestvennyye-filmy-poluchat-finansirovanie-i-prioritet-v-prokate> (Staženo 15. 11. 2021).

²⁹ Актуальные темы для российского кино от министерства культуры. Кинопоиск od 12. 12. 2012. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/media/news/2020211/> (Staženo 15. 11. 2021).

kino mají seznam prioritních témat, spojených s pěstováním lásky k vlasti a ruským dějinám. Filmy s takovými náměty mají dostávat státní finance v první řadě. Ze své strany stát připravuje příhodné podmínky distribuce filmů, a také vyřeší problém nízkého zájmu k národním snímkům u diváků.

Po rozpadu Sovětského svazu zažila ruská kinematografie krizi, kterou způsobil nedostatek tvůrčích zaměstnanců a státního a soukromého financování. Úroveň natočených filmů prudce klesla a tím i zájem obyvatelstva o národní kinematografii kvůli obrovskému přílivu hollywoodských snímků. Moderní ruské filmové umění se fakticky začalo formovat ke konci nultých let 21. století. Postupná stabilizace ekonomického stavu uvnitř země zapůsobila na filmový byznys. Teprve kolem roku 2004 se začali režiséři postupně vzdalovat od tematiky devadesátých let 20. století. Do sféry ruských filmů začali investovat obrovské peníze, u velkofilmů se objevují historická dramata a katastrofické filmy. Hodně snímků se natáčelo podle děl ruských spisovatelů.

K roku 2010 ožila díky velkým změnám týkajících se role Fondu kino definitivně i ruská kinematografie. Hlavními žánry kinematografie desátých let zůstávají historická dramata, komedie a animované filmy.

Je třeba poznamenat, že filmy ruské výroby byly vyváženy do cizích států. Většinu konečných destinací představovaly státy SNS. Pravidelně se jednalo o některé blockbustery nebo naopak malé autorské projekty hostující v evropských zemích, v Číně, Latinské Americe, Turecku, Jižní Koreji a dalších.³⁰ Moderní ruské filmy se účastnily mezinárodních filmových festivalů a občas dostávaly ceny.³¹

Jak je uvedeno v práci *Značenie kinoindustrii v formirovanii nacional'noj identičnosti* „základem národní identity Rusů jako obyvatel mnohonárodnostního sovětského státu je spoluúčast na kultuře své země a na jejím historickém dědictví“.³² Dále

³⁰ Под ред. ЛЕОНТЬЕВОЙ, К. *Кинопроизводство и копродукция в России. Экспорт российских фильмов за рубеж*. Страсбург, 2016. Dostupné z <https://rm.coe.int/1680783d62> (Staženo 17. 11. 2021).

³¹ *Российские фильмы — лауреаты крупных международных кинофестивалей*. РИА Новости od 27. 08. 2014 (obnoveno 02. 03. 2020). Dostupné z <https://ria.ru/20140827/1021504380.html> (Staženo 17. 11. 2021).

³² ШКОДИНСКИ Й, С. В., КРЕМЕР, П., ТУМАНОВ, А. И. *Значение киноиндустрии в формировании национальной идентичности. Ценности и смыслы*. 2019. No 3 (61). Dostupné z <https://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-kinoindustrii-v-formirovanii-natsionalnoi-identichnosti> (Staženo 15. 11. 2021).

autoři dodávají, že „dnešní národní identita Rusů vyrostla ze sovětské národní identity a zdělala její některé rysy“.³³ To logicky vysvětluje, že ty z moderních filmů, které nejvíce vydělaly, byla díla o hrdinských činech, úspěších a výhrách v sovětské minulosti:

- sportovní (*Výskok*³⁴ — \$53.9 mil., *Legenda 17*³⁵ — \$29.5 mil.);
- vojenské (*Stalingrad*³⁶ — \$51.8 mil., *Legenda jménem T-34*³⁷ — \$36.2 mil., *9. Rota*³⁸ — \$25.6 mil., *Kandahár* — \$14.9 mil.³⁹, *Svolochi*⁴⁰ — \$9.7 mil.);
- vědecké (*Saljut-7*⁴¹ — \$13.9 mil., *První ve vesmíru*⁴² — \$9.9 mil.)⁴³.

1.2. Význam vesmírného závodu pro dnešní Rusko

Po přistání na Měsíci patří vedoucí postavení ve vesmíru americké NASA.⁴⁴ Dodnes mají nejrozsáhlejší kosmické programy s obrovským rozpočtem a úspěšné projekty fungující ještě od minulého století (například systém GPS je dnes světovým lídrem v oblasti globálních polohových systémů). Rusku dnes zbylo druhé místo – sovětské dědictví a

³³ Tamtéž.

³⁴ «Движение вверх» (2017).

³⁵ «Легенда No 17» (2012).

³⁶ «Сталинград» (2013).

³⁷ «Т-34» (2018).

³⁸ «9 рота» (2005).

³⁹ «Кандагар» (2009).

⁴⁰ «Сволочи» (2006).

⁴¹ «Салют-7» (2017).

⁴² «Время первых» (2017).

⁴³ Podle statistických údajů na webové stránce Kinopoisk. Viz *Россия: Самые кассовые фильмы*. Кинопоиск. Dostupné z https://www.kinopoisk.ru/lists/box/russia-dollar/?quick_filters=russian&tab=all (Staženo 15. 11. 2021).

⁴⁴ Na začátku vesmírného závodu měli nejvíc úspěchů Sověti. Mezi nimi jsou nejvýznamnějšími start první umělé družice Země Sputniku-1 dne 4. října 1957, první let člověka na palubě rakety do vesmíru 12. dubna 1961. Další převahu SSSR ve vesmíru dokázal Voschod 2 a první výstup člověka do volného prostoru (18. 3. 1965). Dne 20. července 1969 převahu v kosmu přebraly USA – Armstrong a Aldrin přistáli poprvé v dějinách lidstva na povrchu Měsíce. Po přistání Američanů na Měsíci začal vesmírný závod zpomalovat. Později začal SSSR spolupracovat s USA na společných kosmických projektech.

následující vývoj ještě dovolují zachovat významné pozice ve vesmíru, ačkoliv nejsou první.

Přesto, že se i na začátku 21. století podařilo Rusku udržet si titul kosmické velmoci na mezinárodní scéně a neztratit prvenství v pilotující kosmonautice, „rozpad Sovětského svazu zasadil citelný úder i v oblasti kosmu“.⁴⁵ Jak uvádí D. R. Biryukova a N. Gahrymanova ve své práci, vesmírnou autoritu Ruska podlomil v devadesátých letech 20. století především nedostatek financování a odliv specialistů do zahraničí.⁴⁶ I když zahraniční partneři mají zvýšený zájem o vesmírnou spolupráci, *de facto* se jedná o boj kosmického dědictví SSSR.

Začátkem 21. století měl ruský kosmický program monopol na pilotující starty a podle statistických údajů se 30–40 % všech startů na světě realizovalo pomocí ruských nosných raket.⁴⁷ Konec tohoto monopolu přišel 30. května 2020 s odpálením Falcon 9 soukromé společnosti SpaceX. Od tohoto významného data to není jen Rusko, kdo dokáže doručit posádku na Mezinárodní vesmírnou stanici.⁴⁸ Konec ruského monopolu na pilotující a nepilotující starty s sebou nese nebezpečí ztráty pozice Ruska na mezinárodním trhu startů.

⁴⁵ БИРЮКОВА, Д., ГАХРЫМАНОВА, Н. *Космическая политика как один из механизмов обеспечения стратегических интересов России*. Постсоветские исследования. 2018. Т. 1. No 7. Dostupné z <https://cyberleninka.ru/article/n/kosmicheskaya-politika-kak-odin-iz-mehanizmov-obespecheniya-strategicheskikh-interesov-rossii> (Staženo 07. 12. 2019).

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Chronologický přehled kosmických letů. Gunter's Space Page. Dostupné z <https://space.skyrocket.de/directories/chronology.htm> (Staženo 07. 12. 2019).

⁴⁸ *Корабль «Драгон» Илона Маска успешно стартовал к МКС с мыса Канаверал. Как это было*. BBC news. Русская служба od 30. 05. 2020. Dostupné z <https://www.bbc.com/russian/news-52859714> (Staženo 30. 05. 2021).

V roce 2022 realizovalo Rusko odpálení 22 raket,⁴⁹ což je skoro dvakrát méně, než v roce 2000,⁵⁰ dvaapůlkrát méně, než v roce 1992⁵¹ a skoro stejně, jako odpálil SSSR v roce 1963⁵² od počátku kosmické éry.

Podle průzkumu *Výzkumného centra www.Superjob.ru*, považuje 50 % dotázaných Rusů Rusko za lídra v dobývání vesmíru a kosmickou velmoc.⁵³ Rusové jsou pyšní, že právě jejich země „první odpálila kosmickou raketu s lidskou posádkou na palubě“ a „byli jsme tam první“ (to uvedlo 47 % mužů a 53 % žen, z toho 53 % respondentů starších 35 let).⁵⁴ Tato příznivá čísla kazí 30 % respondentů, kteří na otázku „Kdo je hlavní kosmická velmoc dneška“ odpověděli, že USA. Celkově 34 % z dotázaných bylo ve věku do 24 let.⁵⁵ Dalších 13 % respondentů na tuto otázku odpovědělo „Určitě to není Rusko“ a dodává: „Myslím si, že za SSSR jsme byli první, ale dneska je to těžko říct.“⁵⁶

Ještě horší jsou výsledky *moskevského výzkumného ústavu Levada Center*, na základě kterých pouze 35 % dotázaných respondentů věří v Rusko coby kosmickou velmoc (z toho je 46 % nezaměstnaných, 39 % důchodců a 39 % žen v domácnosti).⁵⁷ Naopak procenta těch, kteří za kosmického lídra považují USA, každým rokem stoupají – v roce 2011 to bylo 26 %, v roce 2012 pak 29 % a v roce 2013 už 31 %.⁵⁸ Jsme svědky

⁴⁹ Chronologický přehled kosmických letů Ruska v roce 2022. Oficiální web Roskosmu. Dostupné z <https://www.roscosmos.ru/launch/2022/> (Staženo 05. 12. 2023).

⁵⁰ Chronologický přehled kosmických letů Ruska v roce 2000. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chrlau2000.htm (Staženo 07. 12. 2019).

⁵¹ Chronologický přehled kosmických letů Ruska v roce 1992. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chrlau1992.htm (Staženo 07. 12. 2019).

⁵² Chronologický přehled kosmických letů SSSR v roce 1963. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chrlau1963.htm (Staženo 07. 12. 2019).

⁵³ *Половина россиян считает нас лидером в освоении космоса. На отрасль будет потрачено 1,6 трлн рублей.* Однако od 12. 04. 2013. Dostupné z <http://www.odnako.org/blogs/polovina-rossiyan-schitaet-nas-liderom-v-osvoenii-kosmosa-na-otrasl-budet-potracheno-16-trln-rubley/> (Staženo 07. 12. 2019).

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ «Примерно 30 % считает главной космической державой США. Этой точки зрения придерживаются больше мужчины (35 %) и молодежь до 24 лет (34 %). «США — неоспоримый лидер. Имея лучших специалистов, в том числе, и из бывшего СССР, США даже не думают о конкуренции в этой стратегической области», — заявили опрошенные». Viz tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Tamtéž.

toho, že mladá ruská inteligentní generace pomalu zapomíná na triumfy sovětské epochy a v nové kapitole dobývání kosmu nevidí žádné významné úspěchy a vítězství.

Ještě v roce 2013 přiznal ruský prezident Vladimir Putin, že Rusko má stále několik nevyřešených problémů v kosmické sféře, jež se nahromadily v době, kdy země nemohla z finančních důvodů investovat do kosmu a jen díky čerpání vnitřních zdrojů země si udržela silné postavení. Stejně tak zdůraznil, že se na ruských nosných raketách Proton («Протон»), Sojuz («Союз») a dalších, realizuje kolem 30–40 % všech startů na světě.⁵⁹

Komplikace Ruska v konkurenčním zápase v oblasti dobývání kosmu se stupňují díky vnitřním problémům země. Na konci roku 2018 generální ředitel kosmické agentury Roskosmos Dmitrij Rogozin prohlásil, že 87 % výrobního zařízení jeho podniků zastaralo.⁶⁰

„Ruská kosmonautika se dnes nachází ve stavu hluboké krize, jež je do značné míry způsobena vyčerpáním rezerv sovětských podkladů o nosných raketách, kosmických lodích, vesmírných stanicích... Byly ztraceny fakticky všechny [sovětské a] ruské kosmické stanice... Vyšlo najevo, že ruská přítomnost v dalekém vesmíru je u konce. Nyní se uskutečňuje pouze během společných projektů,“ řekl médiu *Nakanune.ru* ředitel Fondu podpory vědeckých výzkumů a rozvoje občanských iniciativ *Osnovanie* Aleksej Anpilogov.⁶¹

Podle oficiální statistiky se snižuje podíl Ruska na počtu startů do vesmíru (v roce 2000 činil 42 %⁶² a zůstal stejný i po deseti letech).⁶³ V roce 2015 se už Rusko podílí

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ *Доля современного оборудования на предприятиях «Роскосмоса» составляет не более 13%.* Коммерсант od 22. 11. 2018. Dostupné z <https://www.kommersant.ru/doc/3806655> (Staženo 03. 02. 2020).

⁶¹ *Россия теряет лидерство в космосе?* NakanuneTV od 16. 02. 2018. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=3P62W5B2rcY> (Staženo 03. 02. 2020).

⁶² Chronologický přehled kosmických letů v roce 2000. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau2000.htm (Staženo 07. 12. 2019).

⁶³ Chronologický přehled kosmických letů v roce 2010. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau2010.htm (Staženo 07. 12. 2019).

pouze 33 % na počtu orbitálních startů⁶⁴ a v roce 2020 pouze 14 %.⁶⁵ V roce 2022 podíl Ruska klesl na 12 %, zatímco USA (43 %) a ČLR (33,5 %) své podíly zvyšují.⁶⁶

Fakt, že Rusko už není lídrem v dobývání vesmíru, potvrzují i odborníci. Akademický poradce Akademie inženýrských věd Ruské federace Jurij Zajcev sdělil, že Rusko dnes není v čele závodu dobývání kosmu, ale je na prvním místě v počtu kosmických startů. Tvrdí, že moderní dobývání kosmu zpomalila kádrová přeskupení v devadesátých letech a věří v úspěch ambiciózních mezinárodních kosmických projektů, jako jsou lety na Mars, prozkoumání Měsíce a Měsíců Jupiteru⁶⁷.

Víceprezident Federace kosmonautiky Ruska (Федерация космонавтики России) Oleg Muchin prohlásil, že perestrojka a ekonomické krize se neblaze projeví na úspěších státu a Rusko trochu zabrzdily: „Bohužel v současné době se nám s dalekým vesmírem moc nedaří. Musíme si přiznat, že Američani a Evropská kosmická agentura dosáhli větších úspěchů.“⁶⁸

Naopak Vladimir Putin na konci roku 2020 považoval Rusko za lídra kosmického trhu a označil priority ve vesmírné oblasti:

- vylepšování vlastní kosmické infrastruktury;
- navyšování a zkvalitňování orbitální skupiny kosmických lodí;
- pravidelné pokračování pilotujících programů;
- vytvoření perspektivní řady raketových komplexů;
- zvýšení podílu inovační kosmické techniky, produkce a služeb.⁶⁹

⁶⁴ Chronologický přehled kosmických letů v roce 2015. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau2015.htm (Staženo 07. 12. 2019).

⁶⁵ Chronologický přehled kosmických letů v roce 2020. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau2020.htm (Staženo 17. 12. 2021).

⁶⁶ Chronologický přehled kosmických letů v roce 2022. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau2022.htm (Staženo 05. 12. 2023).

⁶⁷ *Половина россиян считает нас лидером в освоении космоса. На отрасль будет потрачено 1,6 трлн рублей.* Однако od 12. 04. 2013. Dostupné z <http://www.odnako.org/blogs/polovina-rossiyan-schitaet-nas-liderom-v-osvoenii-kosmosa-na-otrasl-budet-potracheno-16-trln-rubley/> (Staženo 07. 12. 2019).

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ *Совещание по финансированию и развитию космической отрасли.* Oficiální web kanceláře prezidenta Ruské federaci kremlin.ru od 02. 11. 2020. Dostupné z <http://kremlin.ru/events/president/news/64313> (Staženo 07. 01. 2021).

Dnes pouze jedenáct států může odpálit vlastní satelit do kosmu, ostatní si ho mohou jen koupit. Je zde jasně patrná komerční výhoda pro kosmicky úspěšné země a do hry vstupuje marketing a boj o klienty. Ta „značka“, která má nejlepší image, nejvíce zdařilých pokusů a nejmodernější zboží, dostává nejvíce objednávek. A jelikož v kosmické sféře jde o miliardy dolarů, konkurence mezi státy-poskytovatele je obrovská.

Financování kosmické sféry v Rusku každým rokem stoupá. V roce 2005 se jednalo o 24 miliard rublů, v roce 2008 rozpočet Roskosmosu činil 40 miliard rublů, v roce 2009 už 100 miliard rublů a v roce 2018 se zvýšil na 128 miliard rublů.⁷⁰ Na realizaci státního programu *Kosmická činnost Ruska* (государственная программа «Космическая деятельность России») v letech 2020–2022 je plánováno utratit ze státního rozpočtu více než 600 miliard rublů (2019 – 251,7 mld., 2020 – 198,5 mld., 2021 – 209,1 mld. a v roce 2022 – 208,7 mld.).⁷¹ Později byly změněny plány na rozpočet programu: v roce 2022 se plánovalo přidělit 210,22 mld rublů, v roce 2023 209,61 mld rublů a v roce 2024 209,8 mld rublů⁷². V posledních letech bylo obtížné nalézt oficiální finanční zprávy od Roskosmosu. Někdy se čísla objevují v médiích. Například v únoru 2022 v rozhovoru pro noviny *Vedomosti* první náměstek generálního ředitele Roskosmosu Maxim Ovčinnikov informoval o snížení financování kosmických projektů během realizace Federální kosmické programy Ruska na léta 2016–2025 celkově o přibližně 277 miliard rublů⁷³. V prosinci 2022 zpravodajská agentura *Interfax* informovala o předpokládaných ztrátách ve vesmírném odvětví ve výši 50 miliard rublů⁷⁴. V letošním roce *TASS* uvádí čísla z repliky

⁷⁰ Údaje podle Výroční zpráva Roskosmu. Viz *Годовой отчет Госкорпорации «Роскосмос»*. Oficiální web kosmické agentury Roskosmos. Dostupné z <https://www.roscosmos.ru/22444/> (Staženo 07. 01. 2021).

⁷¹ *Россия планирует потратить на космос более 600 млрд рублей в 2020-2022 годах*. TASS od 30. 09. 2019. Dostupné z <https://tass.ru/kosmos/6944606> (Staženo 03. 02. 2020).

⁷² *РФ планирует потратить на космическую деятельность 629,64 млрд рублей в 2022-2024 годах*. ТАСС od 21. 09. 2021. Dostupné z <https://tass.ru/ekonomika/12465431> (Staženo 05. 12. 2023).

⁷³ *Максим Овчинников: «Сейчас одной лишь низкой ценой выиграть конкуренцию невозможно»*. Вестомости od 15. 02. 2022. Dostupné z <https://www.vedomosti.ru/newspaper/characters/2022/02/14/909297-maksim-ovchinnikov> (Staženo 05. 12. 2023).

⁷⁴ *Убытки космической отрасли РФ в 2022 году могут составить больше 50 млрд руб.* Интерфакс od 21. 12. 2022. Dostupné z <https://www.interfax.ru/russia/877899> (Staženo 05. 12. 2023).

prezidenta ze setkání s dnešním generálním ředitelem Roskosmosu Jurijem Borisovem: v roce 2022 bylo financováno 224 mld rublů, na rok 2023 je plánováno více než 251 mld⁷⁵.

Spolu s financováním ruského dobývání vesmíru stoupá i ambiciózní prohlášení velitelství kosmické agentury Roskosmos. Bývalý generální ředitel Dmitrij Rogozin před čtyřmi lety slíbil Vladimíru Putinovi zdvojnásobit počet startů a dosáhnout 45 za rok.⁷⁶ Kdyby byl tento plán uskutečněn, Rusko by předstihlo USA (27 startů v r. 2019) a ČLR (34 startů v r. 2019).⁷⁷ Ale ve skutečnosti Roskosmos realizoval pouze 25 startů,⁷⁸ což je jen o pět víc, než v r. 2018⁷⁹.

V roce 2020 plánoval Roskosmos odpálení 50 raket,⁸⁰ ale vše skončilo pro Kreml bolestivým fiaskem. V listopadu 2020 na poradě o financování a rozvoji kosmické sféry Vladimir Putin zkritizoval Roskosmos za časový skluz ve vývoji vesmírných projektů.⁸¹

Utracené obrovské finance bohužel neochránily Rusko od velkých neúspěchů, jež způsobily újmu na reputaci ruského kosmického programu a především v očích obyvatel Ruska: dne 5. prosince 2010 se ztratily tři družice GLONASS, 24. srpna 2011 se zřítily nákladní loď Progress M-12M («Прогресс М-12М»), 15. ledna 2012 se ztratila kosmická sonda Fobos-Grunt (Автоматическая межпланетная станция «Фобос-Грунт»), 2.

⁷⁵ *Россия в 2023 году направит на космическую деятельность более 251 млрд рублей.* TASS od 12. 04. 2023. Dostupné z <https://tass.ru/ekonomika/17507355> (Staženo 05. 12. 2023).

⁷⁶ *Встреча с главой «Роскосмоса» Дмитрием Рогозиным.* Oficiální web kanceláře prezidenta Ruské federaci kremlin.ru od 04. 02. 2019. Dostupné z <http://kremlin.ru/events/president/news/59764> (Staženo 07. 01. 2021).

⁷⁷ Chronologický přehled kosmických letů v roce 2020. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau2019.htm (Staženo 07. 01. 2021).

⁷⁸ Chronologický přehled kosmických letů Ruska v roce 2019. Oficiální web Roskosmu. Dostupné z <https://www.roscosmos.ru/launch/2019/> (Staženo 07. 01. 2021).

⁷⁹ Chronologický přehled kosmických letů Ruska v roce 2018. Oficiální web Roskosmu. Dostupné z <https://www.roscosmos.ru/launch/2018/> (Staženo 07. 01. 2021).

⁸⁰ „K příležitosti svátku trochu poodhalíme kosmické plány: pro příští rok je plánováno téměř dvojnásobné množství kosmických startů než v roce 2019“. Viz *Космические устои года.* Oficiální profil Roskosmos TV na YouTube. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=EMXOin5r-48> (Staženo 07. 01. 2021).

⁸¹ V. Putin: „Agentuře Roskosmos bylo zadáno připravit řadu nových programů, včetně vývoje těžkého raketového komplexu, vytvoření kosmického seskupení v rámci projektu Sféra a další rozvoj systému GLONASS. Nicméně, jak vidím z poskytnutých informací, tyto programy dosud nebyly schváleny. Prosím, informujte mě ještě dnes, jaké jsou příčiny této zpoždění a kdy budou tyto programy konečně dokončeny“. Viz *Совещание по финансированию и развитию космической отрасли.* Oficiální web kanceláře prezidenta Ruské federaci kremlin.ru od 02. 11. 2020. Dostupné z <http://kremlin.ru/events/president/news/64313> (Staženo 07. 01. 2021).

července 2013 a 16. května 2014 se zřítily nosné rakety Proton-M a došlo k dalším nehodám.⁸²

Havárie se staly natolik rutinní záležitostí, že rok bez kosmických nehod je považován za úspěšný: „Mezi úspěchy v oblasti [kosmické] můžeme uvést pouze jedno: letos nedošlo k žádné havárii. Už to je klad,“ prohlásil v prosinci 2019 zástupce premiéra Jurij Borisov, jenž má v ruské vládě na starosti kosmický a obranný program.⁸³

Aby rehabilitovala image kosmické velmoci, přehodnotila ruská vláda priority činnosti Ruska v dobývání vesmíru a začala aktivněji vyzdvihovat minulé vítězství ve vesmírném závodění. V tom ji aktivně pomáhal i tehdejší generální ředitel Roskosmosu Dmitrij Rogozin se svými kreativními nápady:

- ochranná známka „Poechali!“ («Поехали!»), pod kterou plánují vyrábět parfém, alkohol, léky, elektrospotřebiče, vzácné kovy, hračky a oblečení.⁸⁴ Později pro stejný účel byla zaregistrována ochranná známka „Technologie vyzkoušené vesmírem“ («Технологии, проверенные космосом»);⁸⁵
- oddíl *Skladby* na oficiálním webu Roskosmosu (část z nich složil sám Dmitrij Rogozin a jeho manželka);⁸⁶
- nové zbarvení kosmických lodí (honosné národní řemeslo – gžel, chochloma a fedoskino, nebo znaky měst Zlatého kruhu);⁸⁷

⁸² *Хроника космических провалов: 12 аварий за 2 года.* Forbes od 02. 07. 2013. Dostupné z <https://www.forbes.ru/novosti-photogallery/84959-hronika-kosmicheskikh-provalov-12-avariy-za-2-goda?photo=12> (Staženo 07. 01. 2021).

⁸³ «Роскосмос» сообщил о планах удвоить число запусков в 2020 году. РБК od 28. 12. 2019. Dostupné z https://www.rbc.ru/technology_and_media/28/12/2019/5e079d8b9a794772a33cbbe1 (Staženo 07. 01. 2021).

⁸⁴ «Роскосмос» хочет выпускать духи, одежду и алкоголь «Поехали!». РИА Новости od 13. 11. 2020. Dostupné z <https://ria.ru/20201113/roskosmos-1584436841.html> (Staženo 07. 01. 2021).

⁸⁵ *Трусы и алкоголь, проверенные космосом: «Роскосмос» зарегистрировал товарный знак.* МБХ медиа od 21. 05. 2021. Dostupné z <https://mbk-news.appspot.com/korotko/trusy-i-alkogol-proverennye-kosmosom/> (Staženo 21. 05. 2021).

⁸⁶ *Песни о космосе.* Oficiální web kosmické agentury Roskosmos. Dostupné z <https://www.roscosmos.ru/music/> (Staženo 07. 01. 2021).

⁸⁷ *Рогозин предложил украсить космические корабли гжелью и хохломой.* РБК od 10. 08. 2020. Dostupné z <https://www.rbc.ru/society/10/08/2020/5f3131f49a79472e9d7491e1> (Staženo 07. 01. 2021).

- první ruský film natočený na Mezinárodní kosmické stanici,⁸⁸ který bude připraven „dřív, než ten americký“ (rychlé rozhodnutí o natáčení bylo zveřejněno po zprávě o přípravě hollywoodského filmového štábu k výpravě do vesmíru.⁸⁹ V říjnu 2021 proběhlo natáčení na oběžné dráze. Premiéra filmu proběhla 20. dubna 2023 pouze v Rusku, Srbsku, Černé Hoře a v Spojených arabských emirátech.⁹⁰).

Ambiciózní plány o kosmu na veřejnosti oznamoval i bývalý premiér Dmitrij Medveděv: začal hovořit o letu pilotující jaderné kosmické lodi na Mars. „Budeme pokračovat ve snění o dobytí jiných planet, jiných vícenásobných hvězd,“ prohlásil Medveděv během oslavy 50. výročí letu Gagarina. „Netušíme, jak rychle to dosáhneme. Ale jsem si jistý, lidstvo se nikdy nevzdá svých snů o ovládnutí jiné planety.“⁹¹

Ještě v červnu 2010 Roskosmos a Ruská akademie věd zahájily projekt „*Mars-500*“, simulace kosmického letu na Mars. Experiment úspěšně skončil v listopadu 2011. Podobný pokus realizovala NASA v roce 2015–2016.⁹² Zatím do červené planety dorazily pouze bezpilotní přístroje. Ale Roskosmos, NASA, Evropská kosmická agentura deklarovaly let na Mars svým cílem v XXI. století. Ještě v dubnu 2018 generální ředitel kosmické agentury Roskosmos Igor Komarov vyhlásil, že pilotující let na Mars bude uskutečněn po

⁸⁸ Na oficiální webové stránce projektu s pracovním názvem *Výzva* («Вызов») bylo uvedeno ambiciózní heslo: „Výzva je první film v dějinách kinematografie, který natočili ve vesmíru.“ Tady právě vidíme motiv, který pokračuje v sovětské tradici v dobývání vesmíru – být prvními. Viz *Oficiální web projektu «Вызов»*. Dostupné z <https://vzvov.roscosmos.ru/101/> (Staženo 19. 11. 2021).

⁸⁹ Эрнст раскрыл детали соревнования с США за первый фильм в космосе. РБК od 23. 09. 2020. Dostupné z https://www.rbc.ru/technology_and_media/23/09/2020/5f6b96c79a794711458266fc (Staženo 07. 01. 2021).

⁹⁰ Фильм «Вызов». Премьеры. Кинопоиск. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/4448519/dates/> (Staženo 05. 12. 2023).

⁹¹ РАПОЗА, К. *Победит ли Россия в космической гонке?* Ионами.ру od 13. 04. 2011. Dostupné z <https://inosmi.ru/politic/20110413/168364308.html> (Staženo 01. 12. 2020).

⁹² *Scientists finish yearlong Mars simulation in isolated Hawaii dome*. FOX News od 29. 08. 2016. Dostupné z <https://www.foxnews.com/science/scientists-finish-yearlong-mars-simulation-in-isolated-hawaii-dome.print> (Staženo 07. 01. 2021).

testu marsovského programu na Měsíci.⁹³ Ale za tři roky jeho nástupce Dmitrij Rogozin ohodnotil perspektivy letu člověka na Mars jako „absolutně absurdní“.⁹⁴

Američané o možnosti dopravy člověka na povrch Marsu začali mluvit dříve – George Bush oznámil v roce 2004 *Vizi průzkumu kosmu (Vision for Space Exploration)*, cílem které je rozpracovat a vyslat na Mars americkou pilotovanou kosmickou loď a vysadit člověka na jeho povrch.⁹⁵

Jejich konkurenti měli analogické plány, ale kvůli nedostatku financování většina těch projektů byla uzavřena. Z fungujících plánů zbývá program *Aurora* u Evropské vesmírné agentury a ambiciózní *lidská mise na Mars a jeho kolonizace* soukromou vesmírnou agenturou SpaceX.

⁹³ ЯЧМЕННИКОВА, Н. *Полеты на планету Земля. Генеральный директор «Роскосмоса» Игорь Комаров: Полетим на Луну и Марс.* Российская газета - Федеральный выпуск № 77 (7540) od 11. 04. 2018. Dostupné z <https://rg.ru/2018/04/11/generalnyj-direktor-roskosmosa-poletim-na-lunu-i-mars.html> (Staženo 01. 12. 2020).

⁹⁴ *Рогозин назвал скорый полет человека на Марс абсурдом.* TASS od 05. 06. 2021. Dostupné z <https://tass.ru/kosmos/11577507> (Staženo 05. 06. 2021).

⁹⁵ *President Bush Announces New Vision for Space Exploration Program. Remarks by the President on U.S. Space Policy.* NASA Headquarters. Washington, D. C.. Dostupné z <https://history.nasa.gov/Bush%20SEP.htm> (Staženo 05. 06. 2021).

2. Specifičnost filmů s vesmírnou tematikou

Víc než před 75 lety se člověk aktivně začal snažit vstoupit do vesmíru, a už na začátku druhé půlky 20. století lidstvo udělalo první kroky v kosmickém prostoru. Skoro nezbývá živých svědků těch událostí a začátek kosmického rozvoje SSSR se pomalu proměňuje v mýtus. Umění nám dává možnost nejen otevřít cizí a nepřístupný svět, ale procestovat naši kulturní tradici. Již V. I. Lenin označoval kinematografii za nejdůležitější z umění.

Film plní od začátku vzniku až dodnes především funkci zábavy, ale zároveň slouží pro výchovu společnosti a vysílání určitých hodnot a idejí. Film nehovoří slovy, ale vytváří iluzi „druhé skutečnosti“ a tím aktivněji ovlivňuje intelektuální a emocionální stránky lidské osobnosti a její vůli.⁹⁶

V kontextu kinematografie se termín „druhá skutečnost“ odvolává na iluzorní a uměle vytvořený svět prezentovaný filmem. Tato koncepce vzniká prostřednictvím komplexní kombinace vizuálních a zvukových prvků, které divákovi umožňují zažít vnímání a emocionální odezvu na filmový obsah jako na autonomní a paralelní realitu. „Druhá skutečnost“ v kinematografii je tedy konstrukt, který transcendentně interaguje s reálným světem diváka a poskytuje mu příležitost dočasně vstoupit do umělecky vytvořeného prostoru.⁹⁷

V tomto kontextu se „druhá skutečnost“ dosahuje pomocí technických prvků, jako jsou střih, kamera, zvukové efekty, hudba, barvy a speciální efekty, jako jsou CGI (počítačově generované obrazy) nebo animace. Tato kombinace umožňuje kinematografii vytvářet a prezentovat světy, postavy a události, které mohou být odlišné od reálného života. „Druhá skutečnost“ v kinematografii zahrnuje schopnost vytvářet dojem, že filmový obsah existuje nezávisle na reálném světě, a tím nabízí divákům unikátní a emotivní zážitek, který je specifický pro filmové umění.⁹⁸

Tematika vesmíru vstoupila do sovětské kinematografie velmi rychle. Na začátku jako žánr *science fiction* / *Kosmičeskij rejs: Fantastičeskaja novella* — původní název je

⁹⁶ ЛОТМАН, Ю., ЦИВЬЯН, Ю. *Диалог с экраном*. Таллинн: Александра, 1994. Dostupné z http://www.studmed.ru/lotman-yu-civyan-yu-dialog-s-ekranom_5b240924319.html (Staženo 03. 12. 2021).

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ ЛАТЫНОВ, В. В. *Психология коммуникативного воздействия*. Москва: Институт психологии РАН, 2013. Dostupné z <https://www.litres.ru/book/vladislav-latynov/psihologiya-kommunikativnogo-vozdeystviya-67655400/> (Staženo 22. 12. 2023).

«Космический рейс» (1935), *Planeta bouří* — původní název je «Планета бурь» (1961), *Tumannost' Andromedy* — původní název je «Туманность Андромеды» (1967)/, a pak už v reálnějších žánrech / *Zkrocení ohně* — původní název je «Укрощение огня» (1972)/. Právě *Zkrocení ohně* se stalo posledním sovětským uměleckým filmem o úspěších národní kosmonautiky.

Po třicetileté přestávce se tematika dobývání vesmíru Sovětským svazem vrací do uskutečněných projektů. Po rozpadu SSSR bylo s touto tematikou realizováno pouze šest uměleckých filmů. První z nich Rusové viděli až v roce 2005: *Pervyje na Lune* (režie: Alexej Fedorčenko, původní název: «Первые на Луне»). Nezapomněli i na dospívající diváky – pro nejmladší z nich byly vyprodukované tři animované filmy⁹⁹ o dobrodružství Bělky a Strelky (prvních tvorů, kteří provedli denní orbitální let a zdařile se vrátili na Zemi). Po premiéře první části následoval dětský seriál *Vesmírná psí rodinka*,¹⁰⁰ vyprávějící taktéž o životě a dobrodružství slavných pejsků.

Jak již bylo zmíněno v první kapitole, na konci 20. a na začátku 21. století nezažívala filmová výroba v Rusku dobré časy a producenti a režiséři z různých důvodů nešli do finančně a technicky náročných projektů. Diváky devadesátých let navíc moc nezajímala komplikovaná témata mediální produkce — po pádu navyklého způsobu života se lidé snažili za každou cenu přežít. A obrovské množství amerických akčních filmů a komedií, latinskoamerických melodramatických seriálů, které „okupovaly“ televizní vysílání, dobře splňovaly funkci zábavy a odpočinku od reality všedního dne.¹⁰¹

Ale už na začátku století se do kinovýroby vracela velká a důležitá témata pro Rusko. A vítězství a úspěchy Sovětského období jako docela nedávná minulost obsazují vedoucí pozice a znovu se stávají velkou součástí ideologie Ruska, národní a kulturní politiky. Mytologizace úspěšných události sovětské minulosti je přirozený a nezvratitelný proces, který má hluboké kořeny v konstrukci národní identity a kolektivní paměti. Tento fenomén se odvíjí od schopnosti společnosti interpretovat historické události a významné

⁹⁹ *Pejsci z vesmíru* / «Звёздные собаки: Белка и Стрелка» (2010), *Bělka a Strelka na Měsíci* / «Белка и Стрелка: Лунные приключения» (2013), *Belka i Strelka: Karibskaja tajna* / «Белка и Стрелка: Карибская тайна» (2020).

¹⁰⁰ Původní název je «Белка и Стрелка: Озорная семейка» (2011).

¹⁰¹ ФРЕ ЙЛИХ, С. Теория кино от Эйзенштейна до Тарковского. Академический Проект Константа, 2018. Dostupné z https://royallib.com/book/freylih_s/teoriya_kino_ot_eyzenshteyna_do_tarkovskogo.html (Staženo 12. 02. 2021).

okamžiky podle svých potřeb a hodnotových postojů. Samozřejmě s postupujícím časem se ten proces vyvíjí a přizpůsobuje novým kulturním a sociálním kontextům. Kulturní kontext bude neustále procházet transformací, což bude reflektovat proměny hodnot a priority v daném společenském rámci.

V rámci této mytologizace lze pozorovat, jak se jednotlivá témata v historii střídají v přední linii kolektivního vědomí¹⁰², přičemž společnost hledá nové výzvy a interpretace své minulosti. V jednom z minulých období byla v popředí témata občanské války. Postupně toto téma ustoupilo představě vítězství ve Velké vlastenecké válce, které je považováno za klíčový symbol sovětské historie a národní identity.¹⁰³

Dále je možné předpokládat, že například téma sportovních úspěchů v mezinárodních soutěžích může vystoupit do popředí, zvláště pokud se sport stane klíčovým prvkem národní identity.

2.1. Odraz skutečnosti v uměleckém filmu

V roce 2001 více než 60 % respondentů všeruského průzkumu veřejného mínění uvedlo, že považuje film za nejdůležitější pramen znalosti dějin.¹⁰⁴

Je nesporné, že hraný film není koncipován jako didaktická učebnice dějin. Film se podobá skutečnému životu, velmi často se zakládá na skutečných událostech, ale vytváří svůj vlastní svět, prostor a postavy, často čerpající inspiraci ze skutečných událostí. Každé hrané dílo nicméně zahrnuje režisérovy a scenáristovy subjektivní prvky, které obohacují filmový svět o jejich názory, posouzení, hodnocení a autorský postoj.

Film, jakožto umělecký projev, poskytuje prostor pro interpretaci a kreativní zpracování reality. Režisér a scenárista nejsou pouze vypravěči příběhu, ale také tvůrci,

¹⁰² Pod termínem kolektivní vědomí míním to, co lze vyčíst z definice Émila Durkheima: „Množina názorů, věr, přesvědčení a citů, které jsou vlastní všem průměrným členům dané společnosti. Tento úhrn věr a citů tvoří určitý systém, který má vlastní život, je nezávislý na jednotlivcích i na specifických podmínkách, v nichž se nacházejí.“ Viz *Vědomí kolektivní*. Sociologická encyklopedie, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.. Dostupné z https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/V%C4%9Bdom%C3%AD_kolektivn%C3%AD (Staženo 23. 12. 2023).

¹⁰³ МАЛИНОВА, О. Ю. *Актуальное прошлое: Символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности*. Москва: Политическая энциклопедия, 2015. Dostupné z <https://mgimo.ru/library/publications/1013795/> (Staženo 05. 06. 2021).

¹⁰⁴ «Историческая память населения России» (материалы круглого стола). Отечественная история. 2002. No 3.

kteří formují vnímání diváka prostřednictvím svého vlastního pohledu na události a postavy. Každý filmový projekt nese odraz osobních perspektiv tvůrců, a tím obohacuje celkovou filmovou tvorbu o různorodost interpretací.

I když tedy hraný film nemá za cíl poskytovat objektivní historické lekce, přesto přináší jedinečný pohled na události a obohacuje kolektivní vědomí diváků o různé umělecké interpretace minulosti.

Film spolu s televizi, rozhlasem, tiskem, internetem patří do skupiny masových médií, jejichž hlavní rysy definujeme takto:

- ovlivňování širokého spektra obyvatelstva různých společenských vrstev a regionů;
- rychlé tempo doručení informací;
- kulturní osvícenská, sociální pedagogická, propagační, vzdělávací, zábavní funkce¹⁰⁵.

Masová média představují v současné době nenahraditelný nástroj formování veřejného mínění a kulturního kontextu společnosti. Sledovanost se v tomto kontextu stává klíčovým faktorem, neboť čím více diváků se dostane do kontaktu s mediálním obsahem, tím větší je jeho potenciální vliv na kolektivní vnímání reality. Filmy, které si kladou za cíl oslovit aktuální témata, vyvolat polemiku nebo vzbudit pozornost skrze provokativní nebo skandální prvky, mají zjevně větší šanci proniknout do veřejného diskurzu. Tyto snímky nejen zábavnou formou poutají pozornost diváků, ale mohou také formovat jejich postoje, hodnoty a vnímání aktuálních společenských otázek. Masová média, včetně filmu, tak figurují jako hlavní pramen informací o společenské skutečnosti, reflektuje kulturní úroveň a slouží jako základ pro uchování a formování společenské identity.

Ruský přístup k filmu a jeho formativní role ve společnosti může být ovlivněna několika faktory, které se mohou lišit od západních zemí. Několik klíčových prvků může pomoci lépe porozumět, proč má film v Rusku tak silný vliv na formování veřejného mínění a kulturní identity. Některé z možných vysvětlení zahrnují historické, kulturní a politické kontexty, které formují specifický rámec pro vnímání a využívání filmu v ruské společnosti.

¹⁰⁵ БЛОК, Б. *Визуальное повествование. Создание визуальной структуры фильма, ТВ и цифровых медиа*. Москва: ГИТР, 2012. Dostupné z <http://maxima-library.org/mob/b/349785> (Staženo 10. 06. 2021).

Z historické perspektivy lze identifikovat významnou roli, kterou hrálo kino v Sovětském svazu. Během této éry byl film nejen uměleckým projevem, ale také mocným nástrojem pro šíření ideologií, propagandy a formování kolektivního vědomí obyvatelstva. V této době byla kinematografie vázána na politické záměry a poslání, což z ní činilo klíčový prvek v sovětské kultuře.¹⁰⁶ I po skončení Sovětského svazu zůstává film důležitým nástrojem pro zachycení a interpretaci kulturních a historických událostí.

Politický kontext může rovněž sehrávat důležitou roli ve formování významu filmu. Pokud je film vnímán jako nástroj pro prezentaci a posílení národní identity, může být jeho formativní vliv výraznější. Tak byl film zneužit v časech politických změn sovětské éry a měl schopnost ovlivňovat názory a postoje obyvatelstva.¹⁰⁷

Ruská společnost také klade důraz na schopnost filmu oslovit široké publikum a formovat názory veřejnosti. Pokud je sledovanost filmů vysoká a filmová kultura pevně zakotvena v každodenním životě, může to posílit jeho roli ve formování veřejného mínění a kulturní identity¹⁰⁸.

Význam kina v životě obyvatel Ruska je patrný i z výsledků průzkumu veřejného mínění. Podívejme se na výsledky průzkumů za poslední dobu.

V roce 2020 zkoumal *Fond občestvennogo mnenija* režim sledování televize a preference Rusů. 67 % dotázaných sleduje televizi téměř každý den. Většina z nich je starší 60 let a nemá vysokoškolské vzdělání. Odpověď „Nesleduji televizi“ vybralo pouze 9 %, většina z nich ve věku 18-30 let a s vysokoškolským vzděláním. Zajímavá je i otázka z průzkumu: „Které z uvedených různých žánrů, druhů televizních pořadů a programů obvykle sledujete?“. Vedou zprávy (67 %), hrané filmy (65 %), dokumentární filmy (43 %), zábavné pořady (42 %). Přitom 61 % respondentů ve věku 18–30 let uvažuje o možnosti vzdát se televize ve prospěch jiných zdrojů informací a zábavy, zatímco 56 % dotázaných starších 60 let tuto možnost vylučuje.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Těto tématice je věnováno mnoho výzkumů. Například práce od TAYLOR, R. *Filmová propaganda: sovětské Rusko a nacistické Německo*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2534-0.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ *TB: режим просмотра и предпочтения* . Фонд общественного мнения od 18. 05. 2020. Dostupné z <https://fom.ru/SMI-i-internet/14394> (Staženo 24. 12. 2023).

Další výzkum provedený v roce 2020 *Fondem občestvennogo mnenija* přinesl zajímavé výsledky ohledně sledování filmů v Rusku. 42 % respondentů uvedlo, že sleduje filmy každý den nebo téměř každý den prostřednictvím televize. Možnost „dvakrát až třikrát týdně“ si vybralo 17 %, zatímco 11 % uvedlo, že sledují filmy „přibližně jednou týdně“. 17 % respondentů sleduje filmy na záznam nebo online každý nebo téměř každý den, 14 % dvakrát až třikrát týdně a dalších 10 % přibližně jednou týdně. Co se týče návštěv kina, odpovědi jsou zcela odlišné: 51 % si vybralo možnost „nikdy nebo téměř nikdy“, 19 % „přibližně jednou za půl roku“ a 13 % „přibližně jednou za měsíc“.¹¹⁰ Tato data odhalují preference ruských diváků v oblasti konzumu filmového obsahu a ukazují, že televize a digitální platformy mají v současné době větší vliv než tradiční kinematografické zážitky v kinech.

Výsledky průzkumu se mírně změnilы v roce 2023. Nyní již 43 % respondentů častěji volí ruské filmy. 32 % z nich uvedlo, že za posledních 3–5 let začali sledovat více ruských filmů.¹¹¹

Podle průzkumu *VЦИОМ* z roku 2021 dává přednost sledování filmů ruské produkce 60 % respondentů. Sovětské filmy si vybralo pouze 12 % účastníků, zatímco 36 % upřednostnilo hollywoodské a 26 % evropské filmy. Co se týče věkových a genderových preferencí, výzkum ukázal, že ruské filmy jsou častěji sledovány obyvateli ve věku 35 až 59 let (66–68 %) a ženami (66 %). Naopak filmy amerického a evropského původu preferují muži (43 % a 31 %) a mladí lidé ve věku 18 až 24 let (77 % a 52 %). Milovníci hollywoodského kina také častěji aktivně využívají internet (50 %). Dalším zajímavým aspektem provedeného průzkumu je, že 69 % respondentů si myslí, že by stát měl spíše podporovat ruské filmy, včetně financování. Pouze 20 % s tímto názorem nesouhlasí.¹¹² Tato data ukazují na výrazný zájem a přízeň k místní kinematografii v rámci kulturního kontextu a podporu národního filmového průmyslu.

¹¹⁰ *Кино: практики просмотра и предпочтения*. Фонд общественного мнения od 12. 02. 2020. Dostupné z <https://fom.ru/Kultura-i-dosug/14345> (Staženo 24. 12. 2023).

¹¹¹ *Современное российское кино*. Фонд общественного мнения od 08. 09. 2023. Dostupné z <https://fom.ru/Kultura-i-dosug/14922> (Staženo 24. 12. 2023).

¹¹² *Предпочтения россиян в кино*. ВЦИОМ od 06. 09. 2021. Dostupné z <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/predpochtenija-rossijan-v-kino-1> (Staženo 24. 12. 2023).

Výzkum *Fondu občestvennogo mnenija* zkoumal preference Rusů na internetu. V roce 2020 odpovědělo na otázku „Kdy jste naposledy používali internet?“ 69 % dotázaných s možností „V posledních 24 hodinách“ (většina respondentů je ve věku 18–30 let). Na druhém místě byla odpověď „Nikdy jsem ho nepoužíval/a“ (většina respondentů je starší 60 let). Ve stejném průzkumu respondenti uvedli, k jakému účelu používají internet. Ze zajímavých odpovědí uvádím:

- 41 % pro možnost získávat zprávy a být informováni o událostech;
- 35 % pro možnost získávat nové, užitečné a zajímavé informace;
- 25 % z důvodu práce;
- 17 % pro možnost sledovat filmy a pořady;
- 17 % pro vzdělávání;
- 13 % pro zábavu a volný čas;
- 6 % pro možnost hrát internetové hry;
- 2 % pro čtení knih a poslech audioknih;
- 1 % pro možnost získávat důvěryhodné alternativní informace.¹¹³

Další globální výzkum na toto téma provedla mediální společnost *Mediascope*. Data ukazují, že Rusové tráví na internetu více času než sledováním televize. Nicméně podíl těch, kdo alespoň občas zapínají televizi, je naopak vyšší. Televize si udržuje pozici jednoho z nejpoblárnějších médií: 97 % populace sleduje televizi alespoň jednou za měsíc, 88 % alespoň jednou týdně, 63 % denně. Průměrná doba sledování televizních kanálů mezi obyvatelstvem v roce 2022 činila průměrně 3,5 hodiny denně. Nejoblíbenější televizní obsah pro Rusy zahrnuje seriály (25 %), zábavný obsah (15 %), sociálně-politický obsah (15 %), zprávy (13 %) a filmy (12 %).

78 % dotázaných používá internet každý den. Průměrný Rus tráví na internetu skoro 4 hodiny denně. Nejčastěji uživatelé navštěvují sociální síť (19 % denní doby používání internetu), messenger (15 %), sledují videa (18 %) a hrají hry (10 %).

¹¹³ *Интернет и онлайн-сервисы*. Фонд общественного мнения od 31. 05. 2020. Dostupné z <https://fom.ru/SMI-i-internet/14402> (Staženo 24. 12. 2023).

Zájem Rusů o videa nadále roste. Největší video platformou zůstává Youtube – každý den ji navštěvovalo přibližně 40 % populace starší 12 let a věnovalo jí průměrně 85 minut denně.¹¹⁴

Když se podíváme na aktuální statistiku sledovanosti, zřetelně vyplývá, že filmy patří mezi nejžádanější mediální produkty, co se týče konzumace obsahu. Tento trend je výrazně patrný zejména mezi mladší generací, která dává přednost filmům a upřednostňuje jejich sledování prostřednictvím internetu. V kontrastu k tomu je pozorováno, že starší generace má stále tendenci preferovat tradiční formy médií, zejména televizi a zpravodajství.

Analýza sledovanosti ve vztahu k médiím odhaluje, že filmy nehrají pouze roli zábavy, ale mají též významný vliv na formování názorů a vnímání společnosti. Mladí diváci, kteří aktivně vyhledávají filmy na internetu, často hledají nejen zábavu, ale i obsah, který reflektuje aktuální témata, vyvolává diskuse a podporuje jejich individuální a kolektivní porozumění světu.

Starší generace, věrná tradičnímu formátu televizního vysílání, naopak čerpá z filmů a novinek prostřednictvím etablovaných médií, což svědčí o rozmanitosti sledovaného obsahu a rozdílech v preferencích generací. Vzhledem k tomu, že filmy patří mezi klíčové médium pro vyjádření kulturních a sociálních témat, je jejich rostoucí sledovanost prostřednictvím internetu známkou proměny mediálního konzumního chování a přizpůsobení se moderním technologiím.

Celkově lze konstatovat, že dynamika sledovanosti filmů přes různá média reflektuje nejen změny v chování diváků, ale i evoluci mediálního prostředí, kde internet získává stále větší dominanci. Film zasahuje a působí na širokou část obyvatelstva jeho vliv rychle stoupá s proniknutím internetových technologií do téměř každé domácnosti.¹¹⁵ S nástupem online streamovacích platform nabývá filmová tvorba nových rozměrů a dosahuje širšího

¹¹⁴ *Как изменилась аудитория медиа в 2022.* Mediascope od 05. 12. 2022. Dostupné z https://mediascope.net/upload/iblock/d6a/qk514ramn101f86r82qt9o9e91f1ihp/%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%8F%20%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0_Mediascope_011222.pdf (Staženo 24. 12. 2023).

¹¹⁵ Podle nejnovějších údajů sčítání lidu se zvýšil podíl domácností s přístupem k internetu. Z 66,1 milionu domácností má pevný internet připojení 15 milionů rodin (29 %), bezdrátový internet pak využívá 13,7 milionu domácností (27 %). Mobilní telefonní službu, která umožňuje také přístup k internetu, využívá 41,5 milionu rodin (80,5 %). Viz *Как изменились жилищные условия россиян за 10 лет.* Ведомости od 18. 01. 2023. Dostupné z <https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2023/01/18/959432-kak-izmenilis-zhilischnie-usloviya-rossiyan> (Staženo 24. 12. 2023).

spektra publika. Film se tak stává neodmyslitelnou součástí každodenního života, poskytující nejen zábavu po práci nebo ve volný den, ale i prostor pro reflexi a interpretaci různorodých kulturních vlivů.

Zvláště v případě obyvatel s nižší ekonomickou a kulturní úrovní může být film primárním zdrojem kulturních podnětů a umělecké tvorby. Pro tyto vrstvy populace může být filmová tvorba jakýmsi oknem do světa kultury a umění, které jim jinak může být těžko dostupné.¹¹⁶

Celkově lze konstatovat, že film je mimořádně silným prostředkem, jak formovat a ovlivňovat kolektivní vědomí, a jeho vliv na společnost se výrazně prohlubuje s rozšiřujícím se výskytem internetových technologií a masovou dostupností mediálního obsahu.

Propagandistické a ideologické prvky se velmi často vplétají do filmové tvorby, přičemž tento fenomén představuje složitou problematiku v kontextu formování společenského vnímání a kulturního dění. Tyto prvky zahrnují:

- úmyslné úsilí o kontrolu společnosti: film může být využíván k formování určitých postojů či názorů, čímž se mohou tvůrci snažit ovlivnit myšlení diváků a získat kontrolu nad jejich vnímáním společenských otázek;
- nezáměrné osvojení určitých hodnot: i když tvůrci nejsou vždy úmyslně zaměřeni na šíření konkrétní ideologie, mohou jejich díla nezáměrně reflektovat určité hodnoty, které ovlivňují diváky a formují jejich postoje;
- politický PR a vnucování konkrétních idejí: film může být využíván k politické propagandě, prezentaci určitých ideologií nebo podporování konkrétních politických myšlenek. To může být záměrná strategie v souladu s politickými agendami;

¹¹⁶ Globální výzkum spotřebitelského chování Rusů s rozdělením do podskupin (věk, vzdělání, zaměstnanost) provedl projekt Fomograf v roce 2012. Například kategorie Chudí pracující, úředníci a nezaměstnaní z nevzdělaných rodin žijící v relativně velkých městech označila nákupní centrum, obchod pro své potěšení (45 %), park, les, příroda (41 %), kino (29 %) jako svůj oblíbený způsob volného času. Kulturní zážitky se nesetkaly s výraznou oblibou: muzea, výstavy, exkurze (7 %), koncerty (11 %), divadlo (3 %), knihovna (4 %).

Skupina Chudí pracující, úředníci a nezaměstnaní z nevzdělaných rodin žijící v malých městech a vesnicích zvolila saunu a lázeň (46 %), park, les, přírodu (39 %), nákupní centrum, obchod pro své potěšení (38 %). Kultura a umění nejsou mezi nimi příliš populární: kino (8 %), knihovna (8 %), muzea, výstavy, exkurze (2 %), koncerty (8 %), divadlo (1 %).

Naproti tomu velké množství respondentů ze skupiny Manažeři a specialisté s vysokým příjmem a z vzdělaných rodin si vybralo kino (71 %), muzea, výstavy, exkurze (41 %), koncerty (40 %), divadlo (36 %), knihovnu (19 %). Viz Информационный проект Фомограф. Dostupné z <https://fomograph.fom.ru/> (Staženo 24. 12. 2023).

- satirickou kritiku režimu, politických osob nebo hnutí: filmová tvorba může být prostředkem satiry a posměchu, který slouží k vyjádření kritiky vůči režimu, politickým osobnostem nebo konkrétním hnutím. Tato forma uměleckého vyjádření může být způsobem, jak vyvolat diskusi o aktuálních společenských tématech.¹¹⁷

Důležité je si být vědom toho, že film jako médium může působit jako mocný prostředek formování názorů a ovlivňování společenského myšlení, a proto je důležité analyzovat, jakým způsobem jsou v něm obsaženy propagandistické a ideologické prvky, a jaký vliv mohou mít na diváky.

Je nezbytné zdůraznit, že pokud ve snímcích je uvedeno, že popisují reálné události, měly by být zpracovány s maximální realističností a věrohodností a rozhodně neměnit klíčové události pro příběh (vítěznou stranu ve válce, význam hrdinského činu, vědecký objev a tak dále), aby diváci mohli přijmout jejich obsah. Realističnost filmového produktu vyžaduje pečlivou a věrnou rekonstrukci postupů, prostředí, období, idejí (včetně ideologie), hodnot a reálných osob. Tímto způsobem se dosahuje maximální autenticity, což přispívá k uvěřitelnosti celého audiovizuálního díla.¹¹⁸

Pokud jde o důvěryhodnost filmových děl, průzkum *VЦИОМ* z roku 2015 ukázal, že 59 % respondentů si myslí, že filmová ztvárnění ruské reality by měla odpovídat skutečnému životu. Mezi mladší generací (18–24 let) hlasovalo pro věrohodnost 63 %, zatímco u respondentů starších 60 let to bylo pouze 56 %. Pro možnost estetického zdůrazňování či vykreslování historie zvolilo 21 % účastníků průzkumu, kteří preferují, aby filmy obsahovaly šťastný konec.¹¹⁹ Tato data odhalují očekávání diváků ohledně reprezentace reality ve filmech a ukazují, že výroba filmů, která se drží životně věrné podstaty událostí, může na ruském filmovém trhu najít pozitivní odezvu.

Pro diváky je realističnost klíčovým faktorem, který ovlivňuje jejich schopnost identifikovat se s příběhem a postavami. Film, který lépe zachycuje realitu, má potenciál lépe komunikovat s publikem a přenášet mu soudržný a přesvědčivý narativ. Tím se

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ BURTON, G., JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal, 2001. Studium. ISBN 80-85947-67-6.

¹¹⁹ *Социальное кино: нужно ли оно нашему обществу?* ВЦИОМ od 08. 04. 2015. Dostupné z <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/soczialnoe-kino-nuzhno-li-ono-nashemu-obshhestvu> (Staženo 24. 12. 2023).

vytváří hlubší a autentičtější filmový zážitek, což může vést k silnějšímu emocionálnímu propojení diváků s prezentovaným obsahem.

Rovněž prostředí, v němž jedinec žije, ovlivňuje jeho vnímání reality ve filme. Tím prostředím může být stát, město, škola, ulice a tak dál, něco, s čím se shodují hodnoty a kultura člověka. Také je moc důležitá životní zkušenost příjemců — nakolik jsou skutečně a pravděpodobně příběhy popsány, posuzuje divák podle vlastní zkušenosti.¹²⁰

2.2. Zkreslování skutečnosti ve prospěch přitahování pozornosti diváků

Jak bylo analyzováno v předchozí podkapitole, realističnost filmového díla hraje klíčovou roli zejména u filmů, které jsou natočené podle skutečných událostí. Pravdivost a realističnost v tomto kontextu představují klíčové prvky pro uvěřitelnost a přijetí diváky, kteří hledají spojení mezi prezentovaným příběhem a skutečnými událostmi. Filmaři často čelí dilematu mezi úplnou věrností skutečným událostem a uměleckými úpravami, jež mají posílit expresivitu a dramatické prvky jejich díla. Tato rozhodnutí však nejsou pouze technickým aspektem tvorby filmu; odrážejí také uměleckou vizi režiséra a jeho schopnost spojit umělecký pohled s respektováním historické pravdy. V situacích, kdy filmaři upřednostňují dramaturgii nebo zkreslení skutečných událostí, to může být s cílem posílit emocionální odezvu a zajímavost pro publikum. Přidávání vrstev dramatických prvků, či prolínání různých žánrů a citů, jako jsou hrdinské nebo válečné činy spojené s milostnými dobrodružstvími, má za následek vícevrstevnatý a emočně působivější filmový zážitek.

Tato umělecká svoboda přináší otázky o etice a odpovědnosti filmařů vůči historii a paměti, a také otázky o vnímání diváků, kteří mohou být ovlivněni filmovým zpracováním reálných událostí. Tyto otázky jsou důležité nejen pro samotné tvůrce, ale také pro diváky, kteří vstupují do dialogu s minulostí skrze filmové umění.

Na Konferenci *Kosmos v sovremennom rossijskom kinematografe* zdůraznil režisér *První ve vesmíru* Jurij Bykov jménem natáčecího týmu, že nevypravují příběh výstupu člověka do vesmíru. Jejich cílem je sdílení osudu prvního týmu konstruktérů a kosmonautů až do slavného činu. Bykov taktéž podtrhnul, že film není pouhým kronikářským

¹²⁰ BURTON, G., JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal, 2001. Studium. ISBN 80-85947-67-6.

záznamem nebo protokolem. Podle zákonů dramaturgie by měly filmy vykazovat postupující dynamiku, i když to může být v rozporu s chronologií.¹²¹

Jeho kolegyně scenáristka Natalja Merkulova k tomu dodala, že největší komplikace je psát o osobách, které jsou ještě naživu. Protože scenárista nemá žádné právo přetvořit životopis takové postavy.¹²²

2.3. Odras ideje národního nepřítele v ruských filmech o vesmíru

Snímky s vesmírnou tematikou můžeme zařadit do kategorie válečných filmů. Je pro to několik důvodů:

1. Popsané události se odehrávaly v rámci vesmírného závodu. Jak bylo uvedeno v první kapitole této práce, jednalo se o soupeření dvou největších a nejvlivnějších států toho období, Sovětského svazu a Spojených států amerických, v němž se každá strana snažila jako první dobýt a prozkoumat vesmírný prostor. Oficiálně vychází termín „vesmírný závod“ z pojmu „závody ve zbrojení“. Šlo o to, že výzkum vesmíru měl velký význam pro vědecký a vojenský vývoj a zároveň silné propagační účinky;¹²³
2. Vesmírný závod byl vedlejším produktem tzv. studené války;¹²⁴
3. Jak uvidíme dál, autoři vybraných filmů často zdůrazňují, jak je důležitá pro vlast práce, kterou vykonávají postavy, a to v kontextu neveřejné války o ovládnutí vesmíru. Tím formují válečnou atmosféru ve filmech. V takovém kontextu se samozřejmě jedná o ideologickou, vědeckou a informační válku, nikoli o ozbrojený konflikt.

Na druhou stranu byl vesmírný závod nejdůležitějším vědecko-technickým zápasem v dějinách lidstva. Autoři práce *Kosmičeskaya gonka vooruzhenija v gody cholodnoj vojny* D. V. Ščegolková a E. I. Oreškina charakterizovaly tento zápas jako „inženýrsko-

¹²¹ Citát podle videa Konference «Космос в современном российском кинематографе». Festival dokumentárního filmu o vesmíru Space DocFest 2015, Dostupné z <https://youtu.be/YEhjvYoQU3M> (Staženo 07. 12. 2019).

¹²² Tamtéž.

¹²³ ЩЕГОЛЬКОВА, Д. В., ОРЕШКИНА, Е. И. *Космическая гонка вооружения в годы холодной войны*. Красноярск: Сибирский государственный аэрокосмический университет имени академика М. Ф. Решетнева, 2011. Dostupné z <https://cyberleninka.ru/article/n/kosmicheskaya-gonka-vooruzheniya-v-gody-holodnoy-voyny> (Staženo 07. 12. 2019).

¹²⁴ Tamtéž.

konstruktérskou a výrobně-technologickou olympiádu“.¹²⁵ Filmy o kosmu proto můžeme začlenit i do kategorie děl s vědeckou tematikou. V každém ruském filmu s vesmírnou tematikou nalezneme typické vlastnosti obou kategorií. Film o kosmu, s jeho silně emočně zabarveným obsahem, se často věnuje tragédii, zániku a hrdinským činů historických osob nebo celých týmů. V těchto snímcích dochází k výrazné demonstraci obrazu „cizího“ (nepřítele) a prezentaci „dokonalého obrazu“ své vlasti a kultury. Filmová prezentace „cizího“ a vytváření obrazu nepřítele jsou často interpretačně bohaté a mohou obsahovat kulturně-psychologické fenomény. Nepřítel není představován pouze jako ideologický koncept v kolektivním vědomí, ale spíše jako kulturně-psychologický jev, který může být charakteristický pro různé společnosti v různých historických obdobích.

Ve filmech o kosmu můžeme vidět, jak se utváří obrazy protivníka prostřednictvím zdůrazňování kontrastů mezi „my“ a „oni“. Tyto obrazy mohou sloužit k podpoře národní identity, posílení pocitu sounáležitosti a vyvolání kolektivních emocí u diváků. Film o kosmu tím nejen podněcuje dobrodružnou fantazii, ale také reflektuje a formuje kolektivní představy o „jiném“ a vlastní kultuře.

Je třeba si uvědomit, že podobně jako v jiných žánrech může obraz nepřítele ve filmech o kosmu odrážet dobové myšlení a sociokulturní kontexty, které ovlivňují tvůrce i diváky. Film o kosmu tak nejen otevírá prostor pro vizionářství a vědeckou fikci, ale i pro zkoumání kulturních aspektů a kolektivní psychologie společnosti.

Vytváření nepřítele „funguje nejčastěji v rámci politické a ideologické manipulace. Její autoři vycházejí z předpokladu, že politického (nebo ideologického) protivníka porazí nejjednodušeji tehdy, když bude veřejnosti představen jako nepřítel určitých akceptovaných hodnot, když „nepřítel“ bude démonizován, bude vykreslován jako zlosyn“.¹²⁶

Dle práce A. Kolesnikové *Formirovanije i evoljucija obraza vraga perioda „cholodnoj vojny“ v sovetskom kinematografe* má obraz nepřítele rysy ideologemy, kterou

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ WRÓBEL, A. *Výchova a manipulace : podstata manipulace, mechanizmy a proces, vynucování a násilí, propaganda*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2337-2.

zkonstruovaly vládní instituce, a zároveň to je historické a kulturní dědictví a "ozvěna války".¹²⁷

D. Tudor vysvětluje požadavek společnosti na „hrdinu“ psychologicky:

- zoufalost a beznaděj před různorodými katastrofami: společnost může vyžadovat hrdinské postavy v důsledku pocíťovaného zoufalství a beznaděje před různými katastrofami, ať už jsou to přírodní katastrofy, sociální konflikty nebo jiné krizové situace. Hrdinské postavy poskytují symbolickou naději a představují odolnost tváří v tvář zdánlivě neřešitelným problémům;

- útek před osobní zodpovědností za dějiny: koncept hrdiny může sloužit jako prostředek úniku od osobní zodpovědnosti za průběh dějin. Společnost může nalézat útěchu v představě, že hrdinská postava převezme tíhu historických událostí a aktivně se postaví výzvám, jimž čelí;

- různé sociální procesy: poptávka po hrdinech může vyplynout z různých sociálních procesů, jako jsou změny ve společenské struktuře, narušení tradic, hledání identity nebo odpor vůči systémovým nedostatkům. Hrdinské postavy mohou sloužit jako katalyzátory změn a reprezentovat aspirace společnosti k lepšímu a spravedlivějšímu uspořádání.¹²⁸

Pod pojmem „hrdina“ D. Tudor definuje tu osobu, která tvoří dějiny a překonává překážky a komplikace, které činí sama společnost.¹²⁹ Tudorové výklad ukazuje, že požadavek na hrdinské postavy vychází z komplexních psychologických potřeb a sociálních dynamik, které formují vnímání jednotlivců i kolektivního vědomí ve společnosti.

¹²⁷ КОЛЕСНИКОВА, А. Г. *Формирование и эволюция образа врага периода «холодно й войны» в советском кинематографе*. Москва, 2009. Dostupné z <http://www.dissercat.com/content/formirovanie-i-evolyutsiya-obraza-vraga-perioda-kholodnoi-voiny-v-sovetskom-kinematografe> (Staženo 15. 11. 2021).

¹²⁸ TUDOR, D. *Hollywood's Vision of Team Sports: Heroes, Race, and Gender*. New York: Routledge, 2015. ISBN: 9781315861128.

¹²⁹ Tamtéž.

3. Využití sovětských vesmírných výkonů za účelem politické propagandy

Jak už bylo rozebráno, film může splňovat propagační roli. Předtím než začneme hovořit o využívání propagandy v kinematografii, je třeba prozkoumat základní koncepty charakterizující samotný pojem propagandy.

Graeme Burton charakterizuje propagandu jako promyšlené pokusy získat společnost pro konkrétní postoj k nějakému tématu, pro určité činy a způsoby chování nebo osvojení si konkrétních ideí a mínění.¹³⁰ Druhou definicí propagandy je mohutná útočná komunikace, která skrytě nebo zjevně prosazuje nebo podporuje nějaké názory, postoje, chování.¹³¹

Velký sociologický slovník definuje propagandu jako „pojem používaný primárně ve smyslu záměrného, institucionalizovaného šíření politicky zaměřených idejí, postupů, celých ideologií, politických doktrín a teorií v širší nebo užší veřejnosti, jejich tendenčního vysvětlování a modifikace do podoby přizpůsobené aktuální situaci“.¹³²

Francouzský filosof a sociolog Jacques Ellul propagandu definuje jako prezentaci určitých myšlenek a faktů společnosti způsobem, který napomáhá dosažení plné kontroly nad hromadným vědomím: „Propaganda je soubor metod používaných organizovanou skupinou, která si přeje dosáhnout aktivního nebo pasivního účasti mas jednotlivců spojených prostřednictvím psychologických manipulací a začleněných do organizace.“¹³³

Podobnou definici uvádí i antropolog a odborník na psychologii hromadného chování A. P. Nazaretjan, a definuje propagandu především jako cílené šíření určitých myšlenek a názorů v masách, přičemž dodává, že pojem propagandy nemá vždy negativní odstín.¹³⁴ Uvedení vědci tak odmítají možnost náhodného působení prvků tohoto jevu na

¹³⁰ BURTON, G., JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal, 2001. Studium. ISBN 80-85947-67-6. S. 140-147.

¹³¹ TAYLOR, R. *Filmová propaganda: sovětské Rusko a nacistické Německo*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2534-0.

¹³² *Propaganda*. Velký sociologický slovník. MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A., (eds.) (1996). Praha: Karolinum. Dostupné z <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Propaganda> (Staženo 07. 12. 2021).

¹³³ БЕЛОУСОВ, А. «Пропаганда» Жака Эллюля. Свободная мысль. 2010. No 4. S.169.

¹³⁴ НАЗАРЕТЯН, А. П. *Психология стихийного массового поведения. Лекции*. Москва: Академия, 2005. Dostupné z <https://www.litres.ru/book/akop-nazaretyan/psihologiya-stihiynogo-massovogo-povedeniya-123830/> (Staženo 12. 02. 2021).

společnost, předpokládajíce, že toto působení vždy probíhá vědomě a má konkrétní cíle a úkoly.

Vědcem, který vypracoval první široce známou koncepci propagandy, byl americký politolog Harold Dwight Lasswell. Jeho koncepce vychází z učení Carla Junga a behaviorismu. Lasswell tvrdí, že existence propagandy souvisí s citlivostí lidského vědomí a zdůrazňuje nezbytnost ovládnutí lidských emocí pro úspěšnou manipulaci masami. Podle něj spočívá mechanismus nastavení této manipulace ve vytvoření systému symbolů schopných vyvolat u mas podobné emocionální reakce. Tyto symboly následně působí na nevědomé úrovni a stávají se základem propagandistické manipulace.¹³⁵

Další důležitá koncepce propagandy je od Waltera Lippmanna, který se stejně jako Lasswell zaměřuje na kolektivní nevědomí. Lippmann tvrdí, že subjektivní vnímání jednotlivce je sekundární a úspěšná propaganda musí využívat stereotypy a symboly k manipulaci masami. Možnosti lidského poznání jsou omezeny, a proto je člověk nucen systematicky uspořádat své znalosti o okolním prostředí do určitých kategorií, což v jeho vědomí vytváří řadu stereotypů, které ne vždy odpovídají realitě.¹³⁶

Americký filosof John Dewey, třetí teoretik zabývající se otázkami propagandy ve společnosti, odmítá dvě předchozí koncepce, tvrdí, že na prvním místě stojí subjektivní vnímání. Podle něj mohou vzdělání a kritické myšlení chránit jednotlivce před vlivem propagandy: „Skutečná svoboda je intelektuální; je založena na vychování síly myšlení, na schopnosti zkoumat věci z různých úhlů, rozumně posuzovat situace a posoudit, zda existuje dostatečné množství a kvalita důkazů, a pokud ne, pak kde a jak je hledat.“¹³⁷

Američtí filozofové-teoretici Edward Herman a Noam Chomsky ve své práci *Model propagandy* zkoumají ekonomické aspekty vlivu propagandy. Podle této teorie, která je spíše aplikována na analýzu masových médií než na jiné texty, existuje několik typů filtrů, které ovlivňují obsah a vnímání materiálu:

- vlastní;

¹³⁵ LASSWELL, G. *Propaganda Technique in the World War*. New York: Peter Smith, 1927. Dostupné z <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015000379902&seq=15> (Staženo 12. 02. 2021).

¹³⁶ ЛИППМАН, У. *Общественное мнение*. Москва: Издательство АСТ, 2004. ISBN 978-5-17-158467-2. S. 44.

¹³⁷ ДЖОНС, Э. *Жизнь и творения Зигмунда Фрейда*. Москва: Гуманитарий АГИ, 1996. ISBN: 5-89221-006-5. S. 48.

- sponzor;
- zdroj informací;
- kritika.¹³⁸

Tato teorie, na rozdíl od tří předchozích, se zaměřuje na studium subjektu propagandy. Podle Chomského je obsah materiálu primární ve vnímání, zatímco lidské vědomí vůči němu je sekundární.¹³⁹

Shrňme zkoumané koncepty propagandy a identifikujeme několik klíčových prvků, na nichž bude záviset její působení na společnost, zejména na diváky. Prvním z těchto prvků budou symboly a stereotypy, které jsou společnosti vnucovány prostřednictvím kinematografie. Jako nepřímý faktor ochrany před propagandou bude mít vliv na schopnost diváka bránit se jeho úroveň vzdělání a schopnost kritického myšlení. Nakonec bude také ovlivňovat vnímání filmu ve společnosti osobnost režiséra, producenta, názor filmových kritiků a důvěryhodnost či nedůvěryhodnost informačních zdrojů, které jsou používány při výrobě filmu, zejména pokud jde o dokumentární filmy.

Propaganda plní následující sociální funkce:

- informování o jevech s ideologickým obsahem a jejich interpretace z hlediska předem stanovené ideologie. Tímto způsobem propaganda ovlivňuje vnímání událostí a utváří specifický ideologický rámec;
- mobilizace mas k vystoupení na podporu určité politiky či ideologie: jednou z klíčových funkcí je, aby masy podporovaly a vystupovaly na podporu konkrétní politiky nebo ideologie. Propagandistické prostředky mohou být použity k vytvoření jednoty a solidarity ve prospěch daného politického směřování;
- šíření ideologií, hodnot, stereotypů a cíle určité strany, státu: tímto způsobem se propaganda snaží o formování veřejného mínění a získávání podpory pro stanovené politické nebo ideologické směřování;
- vytvoření určité reakce na určité postoje či stereotypy: propaganda účelně podněcuje nebo potlačuje specifické názory, aby ovlivnila kolektivní vnímání a postoje populace;

¹³⁸ HERMAN, E., CHOMSKY, N. *A Propaganda Model*. New York: Pantheon Books, 1988. S. 2-8.

¹³⁹ CHOMSKY, N. *The spectacular achievements of propaganda*. New York: Seven Stories Press, 2002. ISBN 1-888363-49-5. S. 17.

- paralyzování a rozrušování cizích ideologických vlivů: tímto způsobem se propaganda snaží eliminovat konkurenční ideologie a posílit vlastní mocenský a ideologický vliv.¹⁴⁰

Propaganda je jeden z typů manipulace, a proto pro ni platí všeobecně manipulativní mechanismy:

- fragmentace (výběrová demonstrace obrazu reality);
- ingraciace (prostřednictvím manipulování citů recipientů vytváření falešného obrazu sebe sama. Hlavně získání lásky, úcty, náklonnosti, ochoty pomáhat a tak dál);
- manipulace pomocí stereotypů (analogicky ingraciaci, nicméně jsou více zdůrazněné názory, které se vymezují vůči konkrétním negativním vlastnostem či chování. Odpůrce je vždy předveden pouze z negativní strany);
- sugesce (působení na základě neuvědomělého vlivů hesel a sloganů)¹⁴¹.

Odborník na PR Edward Louis Bernays ve své práci *Manipulyacija obšestvennym mneniem: kak i počemu*¹⁴² zdůrazňuje, že klíčovým kritériem úspěchu propagandy je snadnost pochopení jejích hlavních tezí. Z toho plyne, že úspěšný propagandistický film by neměl obsahovat podtext nebo by měl být srozumitelný jakémukoli průměrnému divákovi.¹⁴³ V práci s názvem *Propaganda* autor tvrdí, že v úspěšném propagandistickém textu by měla být pouze jedna hlavní myšlenka, která je nezbytná k pochopení. Čím jednodušší a průhlednější bude děj filmu, tím více má šanci na úspěch, pokud jeho konečným cílem je propaganda. Důležitým momentem je, že jak hlavní, tak nepřímé propagandistické myšlenky musí být prezentovány tak, aby jejich kritika byla nemožná, tj. aby byly nevyvratitelnými pravdami nebo alespoň působily jako takové na diváka. V tomto případě, i když se setká s negativní kritikou těchto myšlenek, nebude jí přikládat velký význam, protože účinek propagandy bude silnější.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ WRÓBEL, A. *Výchova a manipulace : podstata manipulace, mechanismy a proces, vynucování a násilí, propaganda*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2337-2.

¹⁴² БЕРНЕЙС Э. *Манипуляция общественным мнением: как и почему* у. Полис. 2012. No 4. S. 44-58.

¹⁴³ Tamtéž.

Podle knihy *The Fine Art of Propaganda A Study of Father Coughlin's Speeches* Institutu analýzy propagandy ve Spojených státech¹⁴⁴, propagandisté používají řadu technik k dosažení výše uvedených cílů. Mezi tyto techniky patří:

- Přiřazování tzv. „štítků“ za účelem vytvoření stereotypu u diváka ohledně určitého jevu;
- Odkaz na autoritativní zdroje ke zdůraznění poskytovaných informací fakty. Zdroje mohou být skutečné nebo vymyšlené samotnými propagandisty. V prvním případě je běžné vyrývání frází podporujících myšlenku z celkového kontextu. V kinematografii je tato technika spíše charakteristická pro dokumentární propagandistické filmy;
 - Velká lež prezentovaná tak, aby divák neměl možnost ji vyvrátit;
 - Určitá stylistika řeči (opět více charakteristická pro dokumentární filmy). Mluvčí se obrací na diváka „jeho jazykem“, což na podvědomé úrovni vytváří důvěru;
 - V případě válečné propagandy se diváka snaží přesvědčit, že vítězství je již blízko, ale může stihnout připojit se a stát se jedním z budoucích vítězů (tzv. princip nevyhnutelného vítězství).

3.1. Vybraná filmová díla

Jak už bylo zmíněno, do dějin moderní ruské kinematografie prozatím vstoupilo pouze sedem celovečerních filmů, popisující libovolné skutečné události týkající se sovětského kosmického výzkumu. Při zkoumání filmových děl je roztřídíme do pěti skupin podle období, ve kterém se odehrává průběh vesmírného závodu. Budeme též zkoumat následující kritéria:

- popularita u diváků, což je dosti subjektivní měřítko, proto jej budeme posuzovat podle oficiálních údajů tržeb, množství hodnocení atd.;¹⁴⁵
- žánr;
- účast v kinofestivalech;
- skutečné události jako základ syžetu;

¹⁴⁴ LEE, A., LEE, E. *The Fine Art of Propaganda: A Study of Father*. Institute for Propaganda Analysis. New York: Harcourt, Brace and Co, 1939. S. 140.

¹⁴⁵ Údaji podle ruské filmové databázi Kinopoisk.

- promítání v jiných zemích.

3.1.1. Začátek vesmírného závodu. Hlavní inženýr

V osmdesátých letech 19. století vypracoval známý vědec Konstantin Ciolkovskij teorii vícestupňových raket, které jsou schopné dosáhnout oběžné dráhy a letět do vesmíru. Konstrukteři vesmírných lodí dodnes používají Ciolkovského rovnice a raketové stupně. K dalším vynálezům Ciolkovského patří i první teoretický popis umělé družice.¹⁴⁶

Po konci druhé světové války se vyprofilovaly dvě supervelmoci – USA a SSSR. Jasnou převahu USA prezentoval především monopol na jadernou zbraň. Sověti byli nuceni v co nejkratším čase tento handicap dohnat. Již během následujících pěti let sestrojil Sovětský svaz svou vlastní atomovou bombu a intenzivně pracoval nad možností dopravy těchto jaderných bomb pomocí raket. V této době mělo již NATO k dispozici rakety s nízkou vahou, jež potřebovaly pouze několik minut cesty na sovětské území. SSSR neměl vojenské základny poblíž USA, a proto urgentně potřeboval mezikontinentální balistickou raketu. Její vývoj připadl inženýrovi Sergeji Koroljovovi.

Na rozdíl od Američanů, kteří od začátku dobývání vesmíru oficiálně oznámili jméno hlavního konstruktéra kosmických raket (byl jím bývalý konstruktér nacistického Německa Wernher von Braun), Rusové hlavního konstruktéra tajili. Sergej Pavlovič Koroljov neměl snadný osud a než se stal zakladatelem moderní ruské kosmonautiky, byl během Stalinových čistek zatčen a odsouzen na deset let za „maření vypracování a odevzdání nových vzorků zbraní“. Ve vězení strávil téměř šest let, z toho několik měsíců v gulagu na Kolymě. Následně byl přesunut do vězení pro odborníky a specialisty do Zvláštní technické kanceláře NKVD. Začátkem roku 1943 byl jmenován hlavním konstruktérem skupiny reaktivních zařízení a věnoval se zlepšování střemhlavého bombardéru Pe-2 (пикирующий бомбардировщик Пе-2). Ve skupině s jinými odborníky odjel Koroljov na konci Velké vlastenecké války do Německa, aby tam získal dokumenty a technologii ke konstrukci rakety V-2.¹⁴⁷ Raketový vývoj se po válce stal nejvyšší prioritou Sovětského

¹⁴⁶ ГЛУШКО, В. П. *Развитие ракетостроения и космонавтики в СССР*. Москва: Машиностроение, 1987. Dostupné z http://www.leftinmsu.narod.ru/library_files/books/Glushko_files/Glushko.htm (Staženo 06. 10. 2020).

¹⁴⁷ WADE, M. *Korolev*. Encyclopedia Astronautica. Dostupné z <http://www.astronautix.com/astros/korolev.htm> (Staženo 08. 01. 2020).

svazu a německé materiály tomu velmi napomohly. V roce 1946 byl založen Vědecký výzkumný ústav NII-88, jenž začal výrobu balistické rakety podle vzoru V-2. Nicméně hlavním konstruktérem nové rakety v roce 1950 se stal Koroljov, který v průběhu deseti let *de facto* vedl všechny sovětské kosmické výzkumy. Jeho jméno odtajnilo až po jeho smrti v roce 1966.¹⁴⁸ Když švédská Akademie věd požádala o jméno otce družice, aby ho mohla navrhnout na Nobelovu cenu, Chruščov odpověděl: „Otec družice? To je přece všechen sovětský lid¹⁴⁹.“

Cestu do kosmické éry lidstvu otevřel ve 20. století vznik raket na kapalné pohonné látky. Tento nový druh paliva pomáhal překonat gravitaci a tím i „odpálení“ člověka do volného vesmíru. Aktivní rozvoj raketové techniky po válce nezbytně vedl k rozpracování sovětského kosmického programu.

Před svou smrtí podepsal Stalin státní návrh na vypracování mezikontinentální balistické rakety jako prostředku dopravení zbraně. V tomto období Sověti už měli atomovou bombu, ale neznali způsob dopravení k cíli.

Přestože vláda cíleně financovala výzkum sovětské rakety především kvůli vojenským účelům, vědečtí inženýři měli jinou představu: kromě dopravení atomové bomby na jakékoliv místo na světě, může raketa vynést na orbit umělou družici Země.

Úspěšný vývoj kosmického programu SSSR probíhal díky politickému zájmu vedení státu. Nikita Sergejevič Chruščov v tom viděl velkou propagační roli: první sovětská družice, první sovětské kosmické lodě, první sovětská pilotující posádka na oběžné dráze. To vše s velkou podporou inženýrů a konstruktérů. Například Koroljov si byl jistý, že Sovětský svaz „dokáže předejít Američany, vypustit první umělou družici dříve než oni a ještě s vahou několikanásobně větší“.¹⁵⁰

Během krátkého období působení Koroljovova oddělení se uskutečnil start první mezikontinentální balistické rakety na světě P-1, navrhlo P-2 a P-3 a pak i první ve světě strategické rakety P-5 a P-7. Chruščov psal ve svých memoárech o prezentaci první rakety

¹⁴⁸ ГОЛОВАНОВ, Я. *Королев: факты и мифы*. Москва: Наука, 1994. Dostupné z <https://www.libfox.ru/104850-yaroslav-golovanov-korolev-fakty-i-mify.html> (Staženo 08. 01. 2020).

¹⁴⁹ PACNER, K. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-651-7.

¹⁵⁰ КАРАШ, Ю. Ю. *Тайна лунной гонки. СССР и США: сотрудничество в космосе*. Москва: Олма-Пресс Инвест, 2005. Dostupné z <http://epizodyspace.ru/bibl/karash/tayny/tayny-lunn-gon.pdf> (Staženo 08. 01. 2020).

takto: „Bez nadsázky jsme stáli s otevřenou pusou a koukali na to, co nám on [Koroljov] demonstroval... podobali jsme se nevzdělančům na trhu. Chodili jsme kolem rakety, dotýkali se jí a klepali na ni, abychom se ujistili, že je dostatečně pevná...“¹⁵¹

Zanedlouho po návštěvě konstruktérského byra vyšlo zvláštní usnesení ÚV KSSS a Rady ministrů SSSR o zkoumání vesmíru. Vypuštění umělé družice Země bylo jedním z bodů státního plánu.¹⁵²

V roce 1957 podnikl Sovětský svaz pod podmínkou přísného utajení konkrétní kroky pro přípravu a start první družice Země. Podnět k tomu dalo prohlášení USA v červenci 1955 o úmyslu odpálit vlastní družici. Od této chvíle bylo nejdůležitějším úkolem Koroljova a jeho týmu porazit Američany ve vesmíru. Ještě v únoru 1957 se Chruščov obrátil na Koroljova: „Soudruhu, byl bych rád, kdybyste mohl první raketu vypustit před 1. májem jako dárek pracujícím k jejich svátku.“¹⁵³ Koroljov s tímto datem nesouhlasil, neboť dosud nebylo provedeno dostatečně množství úspěšných testů a časový prostor byl velmi omezený.

Díky soupeření probíhala příprava velmi rychle a již v období od května do června proběhly tři neúspěšné starty. Tehdy se objevily obavy, že tento vesmírný zápas mohou přece jen vyhrát USA. Ale čtvrtý test 21. srpna byl úspěšný a raketa letěla 6500 kilometrů až na poloostrov Kamčatka. Další zkušební let 7. září v přítomnosti Chruščova byl taktéž úspěšný a vůdce Sovětů dal svůj souhlas na odpálení družice. Dne 4. října 1957 se lidstvo stalo svědkem významné události v dějinách – startu první umělé družice Země Sputniku-1. Během 92 dnů družice 1440x obletěla Zemi a její radiové vysílače fungovaly dva týdny po startu.

¹⁵¹ ХАРДЕСТИ, В. *История космического соперничества СССР и США*. СПб.: Питер, 2009. ISBN 978-5-388-00218-1.

¹⁵² КАРАШ, Ю. Ю. *Тайна лунной гонки. СССР и США: сотрудничество в космосе*. Москва: Олма-Пресс Инвест, 2005. Dostupné z <http://epizodyspace.ru/bibl/karash/tayny/tayny-lunn-gon.pdf> (Staženo 08. 01. 2020).

¹⁵³ ПАЧЕР, К. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Soubor o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-651-7. S. 129.

„Byla malá, ta první umělá družice naší staré planety, ale její zvukné volací kódy se rozletěly po všech kontinentech, mezi všemi národy, jako ztělesnění opovážlivého snu lidstva,“ komentoval později Sergej Koroljov.¹⁵⁴

Pro USA, které se považovaly za nejrozvinutější v této oblasti, bylo odpálení Sputniku těžkou nečekanou ranou. Ještě před oficiálním začátkem vesmírného závodu v roce 1952 Trumanova administrativa vyhlásila názor, že zůstat pozadu v oblasti dobývání vesmíru by mohlo mít nepříznivé následky. Kdyby první umělou družici vypustil Sovětský svaz, klesla by americká prestiž a tu příležitost by maximálně využili ve svůj prospěch sovětsí propagandisté.¹⁵⁵

Dne 3. listopadu 1957 Sověti vypustili Sputnik 2 a Američané zcela uvěřili tomu, že nedocenili protivníka a teď jsou na druhém místě.

Světová média upozorňovala na zhoršující se pozici USA vůči Sovětskému svazu: „Sověti vystřelili do vesmíru družici Země; obléhá zeměkoulí rychlostí 18 000 mil za hodinu; čtyři zachycení přeletu satelitu nad USA,“ bylo napsáno na první stránce New York Times.¹⁵⁶

Sovětský úspěch překvapil i ostatní národy. V čínských médiích byl Sputnik nazván důkazem převahy komunistického systému a komunistické vědy. V rakouských komunistických novinách *Volkstimme* zdůraznili mírový vstup SSSR do kosmického věku a s výčitkou připomněli vstup do atomového věku, který začal shazováním bomb na Nagasaki a Hirošimu. Nicméně na stránkách *Sunday Telegraph* byly zveřejněné naděje, že brzo prvenství v dobývání vesmíru převezmou Spojené státy.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Projekt «Спутник один: история первого космического устройства». ТАСС, 2017. Dostupné z <http://sputnik.tass.ru> (Staženo 07. 12. 2019).

¹⁵⁵ КАРАШ, Ю. Ю. *Тайна лунной гонки. СССР и США: сотрудничество в космосе*. Москва: Олма-Пресс Инвест, 2005. Dostupné z <http://epizodyspace.ru/bibl/karash/tayny/tauny-lunn-gon.pdf> (Staženo 08. 01. 2020).

¹⁵⁶ «Soviet Fires Earth Satellite Into Space; It Is Circling The Globe at 18 000 M.P.H.; Sphere Tracked In 4 Crossings Over U.S» a dal titulky viz *Космическая гонка*. Культура.РФ. Dostupné z <https://www.culture.ru/materials/50445/kosmicheskaya-gonka> (Staženo 01. 12. 2020) a projekt «Спутник один: история первого космического устройства». ТАСС, 2017. Dostupné z <http://sputnik.tass.ru> (Staženo 07. 12. 2019).

¹⁵⁷ DICKSON, P. *A blow to the nation*. NOVA. Dostupné z <https://www.pbs.org/wgbh/nova/sputnik/nation.html> (Staženo 10. 04. 2021).

Americký establishment přirovnával Sputnik k Pearl Harboru. Spojené státy čelí hrozbě „zaniknutí národa“, vážně sdělil předseda Sněmovny reprezentantů USA John McCormack.¹⁵⁸ Senátor Henry Jackson nazval Sputnik drtivým úderem, který je namířen proti prestiži Spojených států.¹⁵⁹

Obrovský ohlas ve světových médiích ukázal sovětskému vedení důležitost významu vypuštění Sputniku, vždyť od začátku ani Chruščov, ani sám Koroljov nechápali, o jakou přelomovou událost se pokouší. Světová reakce ukázala, že dnešní úspěch ve vesmíru se dá zneužít jako propaganda a Chruščov okamžitě prohlásil, že „sovětské rakety pohání do vesmíru socialismus“.¹⁶⁰

Další den po startu 6. října 1957 obsahovaly informace o Sputniku a kosmickém triumfu sovětské vědy v *Pravdě* tři stránky, včetně té úvodní. Ve velkém článku psali o družici jako o výrobku sovětského národa, publikovali oslavné básně na vypuštění Sputniku, komentáře vědců (včetně evropských) a komentáře amatérů, kterým se podařilo chytit signál první družice. V podtitulcích používali takové výrazy jako „vrchol vědy“, „neocenitelný vklad“, „skok do budoucnosti“, „oni udělali tohle první“, „velké vítězství“, „génus sovětského člověka“, „hrdinský čin sovětské vědy“, „obrovský úspěch“ apod.¹⁶¹

V Rusku byly o životě Sergeje Koroljova a počátku kosmické éry v Sovětském svazu natočeny dva snímky — *Korolyov* (původní název: «Королев» /2007/) a *Glavnyj* (původní název: «Главный» /2015/).

Korolyov si velkou popularitu nezískal, hodnotilo ho jen 2400 uživatelů webu Kinopoisk, a jeho tržby byly také skromné: 31 000 dolarů.¹⁶² V úvodních titulcích se uvádí, že film byl natočen za podpory akciové společnosti „Raketno-kosmická korporace Energetika jménem S. P. Koroljova“ a se statní podporou Federální agentury pro kulturu a

¹⁵⁸ DICKSON, P. *A blow to the nation*. NOVA. Dostupné z <https://www.pbs.org/wgbh/nova/sputnik/nation.html> (Staženo 10. 04. 2021).

¹⁵⁹ BULKELEY, R. *The Sputnik Crisis and Early US Space Policy: A Critique of the Historiography of Space*. Bloomington: Indiana University Press, 1991. Dostupné z <https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-349-11981-3> (Staženo 10. 04. 2021).

¹⁶⁰ PACNER, K. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Soutěž o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-651-7. S. 140.

¹⁶¹ Noviny Pravda 5. a 6. října 1957 // Газета «Правда» 5 и 6 октября 1957 года. Dostupné z https://www.kik-sssr.ru/Hist_1_GazetaPravda.htm (Staženo 1.12.2020)

¹⁶² Dle profilu filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/279040/> (Staženo 17.12.2023).

kinematografii Ruské federace. Navzdory zjevnému zájmu státu o film, zde nespatříme žádnou propagandu velkých objevů a úspěchů SSSR ve vesmíru. Autoři obrátili pozornost na represivní období života inženýra, a do vzpomínek ve vězení vložili momenty Koroljovovy práce na výzkumu raket. Je to spíše film o systému NKVD, surovosti trestů za éry Stalina a o statečném člověku.

Nicméně i v tomto snímku lze nalézt drobné stopy propagandy kosmické politiky Sovětského svazu. Film například začíná pompézní dramatickou hudbou, která připomíná slavnostní melodie hrávané vojenskými orchestry během přehlídek. Takový soundtrack působí na emocionální sféru diváka, vyvolává emoce napětí, očekávání a dojmu epickosti a má za úkol vytvořit dojem důležitosti a vážnosti okamžiku, který se chystáme sledovat. Dramatická hudba má schopnost ovlivňovat psychologii diváka tím, že mu naznačuje, jak by měl interpretovat danou situaci. V tomto konkrétním případě hudba posílí dojem vznešenosti a historické důležitosti kosmické mise.

Na začátku také hlavní hrdina vykřikuje: „My [Sovětský svaz] jsme ve stavbě raket prakticky přede všemi!“ Tato fráze vyjadřuje hrdý postoj Sovětského svazu k pokrokům ve vývoji raketové technologie. Tímto výkřikem chce pravděpodobně posílit pocit nadřazenosti a technologického úspěchu své země v oblasti kosmického průzkumu. Fráze reflektuje dobový kontext, kdy probíhal kosmický závod mezi USA a Sovětským svazem, a zdůrazňuje snahu Sovětského svazu být lídrem v této klíčové technologické oblasti.

Zmiňuje se zde rovněž o letech na Mars,¹⁶³ což bylo, jak jsem uvedla dříve, populární téma ve druhé polovině prvního desetiletí 21. století. Ve filmu se objevují postavy Ciolkovského a Zandera, kteří jsou představeni spíše jako nepochopení géniové a nadšenci. V kontextu celého filmu jejich obraz slouží k podpoře narativu o výjimečnosti a odvaze sovětských vědců a inženýrů, kteří pracovali na kosmických projektech.

V dialozích ve tramvaji slyšíme:

„— Já jsem přece řekla, že s raketami nesmíte! Tak si ji zaplaťte jako zavazadlo!

— To není zavazadlo, to je raketa.

— A co to je?

¹⁶³ Hned na začátku postava Koroljova na platně pronáší: „Nevíš, jaký sen jsem právě viděl. ... Procházel jsem se po Marsu. ... Směješ se mi, ale já jsem si jistý, že za dvacet, no možná třicet let tam budeme létat s tebou na dovolené prostřednictvím odborových poukázek. ... My už jsme ve stavbě raket prakticky před všemi.“

— To je úspěch vědeckého myšlení!“

V této scéně lze vidět zřetelný potenciál pro propagandu: zde bylo možné přidat několik sloganů s frázemi jako „sovětské vědecké myšlení“, „velcí vědci Sovětského svazu“, „ochrana sovětského míru před nepřáteli“ atd.

Už pár minut po úspěšném testovacím startu rakety hrdinové radostně vykřikují: „Hotovo! První sovětská raketa!“ Zde však končí jakékoli patetické prohlášení o úspěších sovětské kosmonautiky, které by bylo možné nějakým způsobem vnímat v kontextu propagandy.

Ještě méně úspěšný, co se týče diváků a tržeb, byl snímek *Glavnyj*. Vydělal pouze 2 212 dolarů a dostal kolem 1800 hodnocení.¹⁶⁴ Na začátku titulky informují, že film vznikl za podpory Ministerstva kultury Ruské federace. Již od prvních okamžiků divák slyší působivou hudbu, která se asociuje s vítězstvími a triumfy.

Film začíná konfliktem mezi „My a oni“, který je znázorněn v první scéně porady ve Stalinově kabinetu v roce 1947. Zajímavý detail představuje skutečnost, že na zdi visí portrét Kutuzova. Je osobou, která je v povědomí Rusů spojena s vítězstvím nad Napoleonem ve Vlastenecké válce roku 1812. Tento detail interiéru vyvolává asociativní řetězec: válka — vyhnali jsme nepřítel z Ruska — porazili jsme Němce v roce 1945 — vítězství nad všemi, kteří přišli s mečem — Rusko je vítězná země, nikdo nás neporazí.

Objevuje se zde ukázková konverzace:

„*Stalin*: Tak co, soudruhu Ustinove, našli jste hodně trofejních raket v Německu?“

Ustinov: K velké lítosti, soudruhu Staline, Američané vstoupili do Nordhausenu jako první. Okamžitě odvezli všechny německé rakety V-2, zaplavili šachty a téměř zničili veškerou dokumentaci.

Stalin: Ano, spojenci se chovají nepřátelsky. A co jste podnikli?

Ustinov: Mysleli jsme si, že zapojíme německé specialisty, ale von Braun přešel k Američanům. Takže jsme poslali naše vědce, odborníky v této oblasti. Zde je seznam.“

Poté pozvali do místnosti Koroljova a požádali ho, aby podal zprávu o své práci.

Malenkov: Soudruhu Staline, nepotřebujeme tuto V-2, má nedostatečný dostup doletu. Koho můžeme touto raketou vyděsit? Polsko? Turecko?

¹⁶⁴ Dle profilu filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/799410/> (Staženo 24.12.2023).

Stalin: Máte pravdu, soudruhu Malenkove. Nemáme důvod děsit Polsko. Náš potenciální protivník je daleko za oceánem. Opravdu, Lavrentiji?

Ustinov: Ano, generální štáb USA vypracoval plán Dropshot, podle kterého chtějí shodit najednou 300 atomových bomb na naše města, což podle jejich úvah povede k úplné kapitulaci SSSR.

Stalin: Okamžitě potřebujeme vlastní bombu a prostředky k jejímu dopravení za oceán.“

Divákům je přímo sděleno, že tu je nepřítel, nachází se za oceánem a plánuje nás zničit. Odpovídá to skutečnosti — film nejen podporuje obraz západních zemí jako nepřátelských, ale také zdůrazňuje nutnost technologického pokroku a vojenské připravenosti na obranu před takovou hrozbou.

V této scéně se zdůrazňuje převaha SSSR:

„Koroljov: Provedli jsme zkoušky rakety V-2 od Brauna. Ale nic podstatného jsme neobjevili. Principy jejího vytvoření jsou založeny na idejích Ciolkovského.

Jinými slovy se tato replika může vyjádřit jako: „Němci nic nového nevynalezli, to vše je zásluhou našeho Ciolkovského.“

Soutěž mezi SSSR a USA provází celý příběh, a neustále se v dialozích používají fráze v tomto kontextu. Zatímco konkrétní sovětsí lidé nejsou hodnoceni (slyšíme pouze o „geniálních úspěších Rusů“, o činech, ne o lidech), u nepřítelů jsou přímo označováni jako „prokletí kapitalisté“. Například, když Koroljov vypráví své dceři o své práci:

„Pracuji na tom, aby naše rakety létaly výše a dál než ty jejich. Abychom vypustili první umělý satelit Země, aby náš člověk první letěl do kosmu. A to není konec. V našich plánech jsou lety na jiné planety, vytváření kosmických vlaků, mezihvězdných stanic a nádraží, kde budou zastavovat kosmické lodě, mnoho věcí! “

Nebo po úspěšném letu Bělky a Strelky:

„Mikojan: Nikito Sergejeviči, chci poznamenat, že světová veřejnost byla silně rozrušena vaším dalším prohlášením. Američané se vážně lekli, když jste řekl, že můžeme vyrábět rakety jako párky. A že teď můžeme shazovat bomby z družice přímo na jejich hlavu. U nich začala divoká panika. Začali opouštět velká města a stěhovat se na venkov.

Chruščov: V kosmu jsme je již předběhli, brzy je předběhneme v masu a mléku! Ukážeme jim, kdo je kdo!

Nebo po úspěšném letu Jurije Gagarina:

„*Chruščov*: No, jak to chápu, tam by bylo možné umístit i několik jaderných hlavic.

Koroljov: Asi ano.

Chruščov: To je dobré. Ale skutečnost je taková, že naši potenciální protivníci vypustí raketu, ne ze svého území mimochodem, která k nám doletí za 10 minut. A naše raketa by měla letět k nim 30 minut. Není to spravedlivé? Musíme okamžitě odpovědět úderem na úder! Ne, samozřejmě se tam můžeme věnovat i vědě. Ale hlavně z velké orbitální stanice budeme nejen sledovat, co se ve světě děje, ale také rychle reagovat. Někdo se k nám pokusí vlézt — hned dostane odpověď!

Mimochodem Sergeji Pavlovič, Američané oznámili, že vypustí do vesmíru tři. Jak u nás?

Koroljov: Budeme se snažit, Nikito Sergejeviči.“

Další velitel Sovětského svazu pokračuje v tendenci „doženeme a předeženeme USA“:

„*Brežněv*: Možná nejdříve na Měsíc? Slyšel jsem, že se Američané tam chystají. Nemůžeme jim nechat vedení v kosmonautice!

Koroljov: Právě teď připravujeme posádku v čele s velitelem Alexejem Leonovem, který obletí Měsíc, a předtím bude proveden výstup do otevřeného vesmíru.“

Prostřednictvím těchto dialogů film zvýrazňuje technologický závod mezi Sovětským svazem a Spojenými státy, a to nejen ve vesmírném výzkumu, ale také v oblasti jaderných zbraní. Dialogy reflektují geopolitické napětí a rivalitu mezi dvěma supervelmocemi, což bylo charakteristické pro studenou válku. Tímto způsobem film zobrazuje historický kontext a politické okolnosti té doby.

V tomto filmu je používán i stereotypní obraz Rusa, který je pevně zakotven v narativu — láska k alkoholu.

„*Koroljov*: Vypustili jsme palivo, a nádrž byla plná?

Generál Voznjuk: Sergeji Pavloviči, kdyby moji kluci nalévali do sebe tolik alkoholu, kolik vy dáváte do svých raket, rozhodně by New York rozbili, k čertu!“

A poté na plátně vidíme vojáka, jak nalévá alkohol přes filtr do kýblu místo toho, aby ho zlikvidoval.

Tato scéna může být vnímána jako zjednodušující zobrazení postavy a zároveň jako začlenění klišé spojeného s ruskou kulturou. Přestože je možné vnímat tuto situaci jako humornou a nezávaznou, je důležité si být vědom toho, že stereotypy mohou přispět k zkreslenému vnímání určitých skupin lidí a jejich kultur.

Zde také slyšíme v sarkastické formě hrozbu o nepříteli.

Ve filmu *Glavnyj* je věnováno hodně času milostné lince. Vylíčení osobního života inženýra ničí obraz ideálního hrdiny — Koroljova představuje jako nevěrného manžela, který měl pletky i přesto, že byl stále oficiálně v manželství. Navíc zakrývá nevěru svého kolegy před jeho ženou. Tím autoři naznačují, že i když byl Koroljov prvotřídním inženýrem s vysokými morálními profesionálními principy, je stále člověk a má svůj „hřích“.

Ve scénách s novou milenkou je Koroljov znázorněn jako něžný a starostlivý. Tyto scény jsou vždy střídány s pracovními příběhy, ve kterých se Koroljov představuje divákovi jako přísný vedoucí.

Ve filmu se zdůrazňuje, že Koroljovovo oddělení původně dostalo od Ministerstva obrany objednávku na vytvoření rakety pro dopravení bomby za oceán. Ale sovětský inženýr neustále zdůrazňuje, že bude možné letět i do vesmíru a dokonce i na Mars a na hvězdy.

Na rozdíl od předchozího filmu je ve snímku *Glavnyj* neustále slyšet výrazy spojující zásluhu všech sovětských lidí: „Naše rakety, pokud v raketě dojde k poruše nebo k chybě, je to náš problém“, „tvůrce satelitu je celý sovětský lid, a startovací plocha je základna socialismu“.

Toto spojení a zdůrazňování kolektivní odpovědnosti a účasti celého sovětského lidu ukazuje na snahu tvůrců filmu podporovat kolektivismus a jednotu ve společnosti. Odkazy na „naš problém“ a „celý sovětský lid“ mají posílit myšlenku, že úspěchy v kosmonautice nejsou dosaženy pouze jednotlivci, ale jsou společným úsilím všech občanů Sovětského svazu. Tímto způsobem tvůrci filmu vytvářejí dojem, že kosmické úspěchy jsou výsledkem sjednoceného úsilí celé společnosti a že každý občan hraje svou roli ve vědeckém a technologickém pokroku země. To by mohlo posílit pocit národní hrdosti a solidarity mezi diváky, kteří jsou podněcováni k identifikaci se společným cílem a úspěchem.

Je zajímavé, jak jsou ve filmu zobrazeni vůdčí osobnosti Sovětského svazu: Stalin se objevuje jako taktický a rozvážný stratég, zatímco Chruščov je zobrazen jako trochu hloupý, infantilní a ješitný politik. To lze pozorovat v následujících scénách:

I. „*Koroljov*: Splnili jsme stanovený úkol. Na bojové pohotovosti máme potřebný počet raket. Nyní chceme vypustit umělý družicový satelit Země.

Chruščov: To je bláznovství! A zbytečné utrácení peněz lidu. Tak mi vysvětlí, k čemu je to potřeba?

Koroljov: No, abychom pochopili, odkud jsme přišli? Proč žijeme? Jsme sami ve vesmíru nebo ne?

Chruščov: Cože?

Koroljov: Ale na druhou stranu, Nikito Sergejeviči. Vyrobili jsme rakety. Ale na Západě je neviděli a dokonce nevěří, že je máme. A pokud vypustíme umělý satelit, nejenže je uvidí, ale také uslyší. Bude se zvukovým signálem.“

II. Po úspěšném vypuštění prvního satelitu jsou Chruščovovi předloženy zprávy:

„— Celý zahraniční tisk píše o geniálních úspěších Rusů.“

Následuje scéna s nominací na Nobelovu cenu, když Chruščova žádají, aby jméno tvůrce uvedl, řekne své vlastní jméno, pak dodá „a bývalý vězeň Koroljov“.

III. Když Koroljov oznámí vůdci, že chce vypustit raketu s prvním člověkem na palubě:

„*Chruščov*: A co bude ten člověk tam dělat? Hledat Boha pro staré babičky? Takže ať náhodou tam toho boha nenajde (hloupý smích).

Koroljov: Ale kromě toho, Nikito Sergejeviči, z kosmu lze provádět sledování a průzkum všech vojenských základen. NATO a USA. Myslíte si, že Američané ohlásili brzký start svého astronauta náhodou?

Chruščov: Opravdu? Tak je třeba je předstihnout! Je to velmi důležité z hlediska propagandy socialismu ve světovém měřítku!

Koroljov: Buďte klidný, Nikito Sergejeviči, budeme první.

Chruščov: Teď můžeme vypustit další, něco originálnějšího.

Mikojan: Ano, nejen to, co bíp-bíp vysílalo. Třeba něco, co by přenášelo Internacionálu!“

Z těchto dialogů lze vyčíst obraz Chruščova jakožto politika s omezeným vizionářstvím, který potřebuje být veden a informován o strategických výhodách. Zpočátku vyjadřuje skepticismus k nápadu vypustit umělý družicový satelit Země, zdůrazňuje zbytečné náklady a pochybuje o potřebě takové akce. Jeho postoje se však mění, když se dozvídá o úspěšném vypuštění prvního satelitu.

Chruščov je zde zobrazen jako politik, který nejprve nerozumí plně vědeckým a technickým aspektům, ačkoliv má možná omezené znalosti v oblasti kosmonautiky. Následně však přijímá myšlenku s nadšením, když si uvědomuje propagandistický a prestižní potenciál úspěchu ve vesmíru.

Pro zobrazení triumfálních okamžiků ve filmu jsou použity dokumentární záběry: starty družic a raket s Bělkou a Strelkou a s Gagarinem, průvod. Tyto dokumentární záběry mají za cíl posílit dojem autentičnosti a historického kontextu celého děje. Skrze ně se divák spojuje s reálnými událostmi a pociťuje atmosféru doby, kdy Sovětský svaz soutěžil s USA ve vesmírném závodě. Přidání těchto prvků do filmu má za následek nejen estetický dojem, ale také vytváří emocionální spojení diváka s hrdiny filmu a jejich úspěchy v kosmických dobrodružstvích.

Je pozoruhodné, že v tomto filmu jsou ukázány i neúspěchy v kosmické oblasti: neúspěšné testovací starty, havárie během cvičení a během samotných zkoušek, a také zmínka o obětech. To přispívá k objektivitě vyprávění a pomáhá divákovi pochopit, že cesta do kosmu byla složitým procesem s mnoha výzvami a oběťmi.

Ve filmu *Glavnyj* je zobrazen prakticky celý životní a profesní příběh Sergeje Koroljova a jeho hlavní úspěchy. K některým scénám tohoto filmu se budeme v následujících podkapitolách vracet.

Lze tedy konstatovat, že základem filmu *Glavnyj* je inženýrská práce Koroljova, ale hodne času snímku autoři věnovali také milostným dobrodružství. O sovětských úspěších v dobývání vesmíru se nehovoří pouze pozitivně, umenšuje význam nezdarů a havárií. Film s pýchou velebí více zásluhy Sovětů než podíl Koroljova na dobrých výsledcích. Tímto přístupem neodchyluje od principu státní politiky toho období, který zdůrazňoval kolektivní identitu ve smyslu „Všichni jsme Sovětský svaz“ a zastával názor, že jakékoli vítězství SSSR je vítězstvím všech obyvatel. Film zdůrazňuje a glorifikuje kolektivní úsilí Sovětů, což snižuje individuální přínos konkrétních osobností, jako je Koroljov. Tím uměle

posiluje dojem, že všechny úspěchy jsou výsledkem jednotné kolektivní snahy, a ne konkrétních individuálních přínosů vědců a průkopníků.

3.1.2. Kosmická archa

Po vypuštění Sputniku se stalo vesmírné soupeření napjatějším. Bylo zjevné, že let člověka do vesmíru je otázkou času a jde spíš o měsíce než roky.

V USA a SSSR pokračovalo s novou intenzitou testování létacích přístrojů s živočichy na palubě. Američané vsadili na opice, Sověti svěřili mise prvních kosmonautů psům.

Hned po úspěchu Sputniku-1 řekl Chruščov Koroljovovi: „Teď k 7. listopadu ¹⁶⁵ odpalte něco nového.“¹⁶⁶ Inženýrovi tak zůstalo pouze 5 týdnů na přípravu nového letu s pasažéry na palubě.

A 3. listopadu 1957 letěla v druhé družici do vesmíru fena Lajka, která oficiálně vešla do dějin jako „první živý kosmonaut Země“.¹⁶⁷ První tvorové, kteří provedli denní orbitální let a zdařile se vrátili na Zemi, byli také ze Sovětského svazu. Bělka a Strelka nastoupili na palubu Sputniku-5 dne 19. srpna 1960.

Létání prvních živých tvorů bylo předmětem pozornosti i v již zmíněném filmu *Glavnyj*. Stejně jako ve skutečnosti, tvůrci začali film příkazem Chruščova vypustit živý tvor do vesmíru k 40. výročí Velké říjnové socialistické revoluci, ačkoliv to bylo v rozporu s názorem Koroljova. Tým konstruktérů vybral dvanáct pouličních psů, intenzivně je připravoval, pečlivě je naučil na jídlo, psí skafandry a různé přetížení. V zvířecím příběhu se také zmiňuje o neúspěšných letech sovětských živočichů.

Právě zde vidíme opět konfrontaci „My a oni“: nová manželka Koroljova čte americké noviny a sděluje, že „Američané právě vypustili prvního astronauta“. Ironicky se říká, že „to je opice“, a zmiňuje se, že start a přistání nebyly bezproblémové. „Chudák opička, představuji si, co si myslela v těchto okamžicích o lidech,“ říká Koroljov s posměchem. Vidíme zde hru s emocemi diváků, protože zvířat je vždy všem lidem líto.

¹⁶⁵ 40. výročí Velké říjnové socialistické revoluci.

¹⁶⁶ *Космическая гонка*. Культура.РФ. Dostupné z <https://www.culture.ru/materials/50445/kosmicheskaya-gonka> (Staženo 01. 12. 2020).

¹⁶⁷ Tamtéž.

Nicméně zvířata ve vesmíru se stala hlavním tématem celovečerních filmů. O dobrodružství Bělky a Strelky v kosmu byly nakreslené filmy, určené pro děti — *Pejsci z vesmíru* (původní název: «Звёздные собаки: Белка и Стрелка» /2010/), *Bělka a Strelka na Měsíci* (původní název: «Белка и Стрелка: Лунные приключения» /2013/), *Bělka i Strelka: Karibská tajna* (původní název: «Белка и Стрелка: Карибская тайна» /2020/).

Příběh získání vesmíru sovětskou vědou vypravují dva pejsci, aby nejmladší diváci nevyplnili televizi hned po úvodním titulku a dozvěděli se něco nového o minulosti vlasti. Za hezkou grafickou úpravou díla se schovává propaganda úspěchu Sovětského svazu, provedená primitivním jazykem a způsobem. Žádná historická postava tady není. První část popisuje reálný let do kosmu a úspěšný návrat Bělky a Strelky, následující dvě části jsou pouhými fikcemi. Proto v rámci této práce budeme rozebírat pouze první část trilogie.

Na webové stránce *Kinopoisk* mají *Pejsci z vesmíru* více než 30 000 hodnocení, avšak v kontextu tohoto filmu není počet hodnocení příliš vypovídající, protože hlavní cílovou skupinou jsou děti, které ještě aktivně nepoužívají internet. V tomto případě jsou významnější úspěchy filmu v tržbách. Při rozpočtu 3 500 000 euro vydělal film ve světové distribuci 7 380 724 euro (jen v Rusku 6 293 840 euro).¹⁶⁸ Tato čísla je třeba brát s ohledem na to, že mnoho malých diváků chodilo do kina v doprovodu dospělých.

Film byl vytvořen s finanční podporou Ministerstva kultury Ruska. Celý příběh života a dobrodružství své matky Bělky vyprávuje štěně Pušok, které Chruščov daroval americkému prezidentovi J. F. Kennedymu. Ve filmu je většina událostí vymyšlená, jediná skutečná je samotná existence Bělky a Strelky a jejich let v raketě.

Tím, že vypravěče přesunuli na americký kontinent, tvůrci vytvořili protiklad „My a oni“. Byla použita technika démonizace nepřítele: když Pušok rozbil vázu, americký prezident vykřikl „Stupid Russian dog“, avšak s malým zpožděním zaznívá překlad jeho repliky „O, ta tajemné ruské duše“. Je jasné, že ne všechny děti pochopí původní anglickou frázi. Ale ti, kteří dokáží přeložit ta tři slova, podvědomě pocítí hněv: oni [Američané] urážejí roztomilé štěně, naše [ruské] štěně. Pro dětské myšlení to stačí k vyvolání antipatie k „činitelům“.

¹⁶⁸ Dle profilu filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/395691/> (Staženo 24.12.2023).

Ruské symboly jsou významnou součástí filmu a mají posilovat vědomí vlastní identity dětí. Ve filmu se objevují Spasská věž s rudou hvězdou, vrána a sýr z bajky Krylova, černá Volga, vůz diplomatů, pomník Dělník a kolchoznice na VDNCh, často spatříme rudé sovětské hvězdy. V slovní a ve zvukové rovině je patrný ruský narativ, včetně zvuku orloje, kdysi populárního hudebního hitu „Я ворона, я ворона“ a lehce upraveného národního aforismu „Sportovkyně, umělkyně, kráska“ z kultovní sovětské komedie.

Další zajímavý odkaz na kosmické úspěchy SSSR je článek „Skok do vesmíru“ na titulní straně novin *Pravda*, do kterých krysa zabalila nalezené mince. Článek s takovým názvem vyšel 13. dubna 1961 v *Komsomolské pravdě* a vyprávěl o prvním letu člověka do vesmíru v historii lidstva.¹⁶⁹

Našlo se místo i pro zmínky o dalších sovětských triumfech v dobývání vesmíru: výstup do otevřeného prostoru, žena-kosmonautka, kosmické lety s velkým počtem posádky.

Je patrné, že i ve filmech určených pro nejmladší diváky byly zahrnuty prvky propagandy. Tyto prvky jsou patrné v několika rozměrech, ať už jde o vizuální symboliku, lingvistické prvky nebo způsob prezentace postav a událostí. V *Pejsci z vesmíru* je cílem propagandy formovat dětské myšlení, vytvářet určitý pohled na svět, ideologii a hodnoty.

3.1.3. Sovětský triumf ve Studené válce: první člověk ve vesmíru

Po vypuštění družic (především Sputniku-2 s živým tvorem na palubě) se novou arénou souboje dvou supervelmocí staly pilotující lety, jejichž cílem byl start člověka na oběžnou dráhu.

Každý protivník měl svůj projekt; Sověti svůj tajili, americké noviny na titulních stránkách pravidelně psaly o průběhu projektu *Mercury*. I přestože americký prezident Eisenhower moc nepodporoval lety lidí do vesmíru a upřednostňoval nepilotované lety, nařídil vybrat sedm vojenských pilotů pro výcvik letu. Eisenhower nevnímal důležitost

¹⁶⁹ Kopie titulní stránky novin «Komsomolská pravda» od 13.04.1961. Dostupné z http://www.arhivtime.ru/dokument/image_dok/image_02/1961.jpg (Staženo 27.12.2023).

vědecké hodnoty dosti drahého projektu *Mercury*, a proto odmítal požadavky NASA o jeho rozšiřování.¹⁷⁰

Podle projektu *Mercury* měl být start člověka uskutečněn někdy do poloviny desetiletí, Sovětský svaz, aby „dohnal a předešel“ soupeře, začal urychleně připravovat let svého kosmonauta.

Po několika nezdařených a tragických pokusech, o kterých v té době veřejnost nevěděla, se Sovětský svaz přiblížil k uskutečnění svého záměru.

Do poslední chvíle nebylo známo, kdo se stane prvním kosmonautem v dějinách lidstva – Jurij Gagarin nebo German Titov. Až 8. dubna 1961 vybrala Státní komise Gagarina jako pilota kosmické lodi Vostok, Titov se stal jeho náhradníkem.

Start Vostoku byl plánován na 12. dubna 1961. V 9:07 se raketa odlepila od Země a Gagarin s výkřikem „Jedeme!“ vyletěl do vesmíru. Na oběžné dráze kosmonaut sděloval své pocity, stav lodi a pozorování. Také prováděl primitivní experimenty: jedl, pil, dělal si poznámky. Za 1 hodinu 48 minut loď udělala obrat kolem Země, pak začala vstupovat do vrstvy atmosféry a ve výšce 7000 kilometrů se Gagarin katapultoval. První kosmonaut úspěšně přistál v Saratovské oblasti blízko města Engels.

Zpráva, že mladý pilot Sovětského svazu poprvé za dlouhou historii lidstva navštívil daleký vesmír, se rychle rozšířila po celém světě. Jásal nejen SSSR, jásal všechny bratrské komunistické státy. Státy Západu navíc nemohly nepřiznat ten fakt, že Sověti znovu získali prvenství. Titulky prvních stránek novin se věnovaly této významné události. „Sovětský Kolumbus v kosmu“ – takovou přezdívku dostal Gagarin.¹⁷¹

Dne 13. dubna nazvaly titulky sovětských novin *Pravda* let Gagarina „velkou událostí v dějinách lidstva“. Za dva dny po startu Jurij Gagarin dorazil do Moskvy a Nikita Chruščov mu udělil vyznamenání Zlatá hvězda, propůjčil titul Hrdina Sovětského svazu (nejvyšší odměnu za statečnost) a prohlásil, že Gagarinův hrdinský čin ho udělal „nesmrtelným“.

¹⁷⁰ COMPTON, W. D. *Where No Man Has Gone Before: A History of Apollo Lunar Exploration Missions*. Washington: NASA, 1989. Dostupné z <https://www.hq.nasa.gov/pao/History/SP-4214/contents.html> (Staženo 10. 04. 2021). S. 4.

¹⁷¹ ЗОРИН, В. С. *В космосе советский человек : (космос и политика)*. Москва : Издательство Института международных отношений, 1961. Dostupné z <https://epizodsspace.airbase.ru/bibl/zorin/sod.html> (Staženo 10. 04. 2021). S. 9-13.

V rozhovoru s Chruščovem Gagarin podotkl: „Ať teď ostatní země dohání nás.“ Na to vůdce řekl: „Správně to říkáte: ať kapitalistické země dohání náš stát, který si vysláním prvního kosmonauta proklestil cestu do vesmíru.“¹⁷²

Je nutné zmínit, že sovětské vedení vnímalo všechny reakce (především od západního tisku) jako důkaz převahy socialistického společenského systému, a nejen jako velké vymoženosti vědy a techniky.

Až po odhalení státních archivů vyšlo najevo, že celý projekt byl velice riskantní a za jeho úspěch spíš může zázrak. Teprve v roce 1996 bylo zveřejněno, že skoro došlo k havárii – během návratu se loď vymkla kontrole a začala nebezpečně rotovat.¹⁷³ Gagarin měl také problémy se skafandrem a padákem.¹⁷⁴

Později se veřejnost dozvěděla o dalším vládním utajení – o lidské oběti při přípravě prvního letu. Kosmonaut Valentin Bondarenko zemřel během cvičení ve zkušební podtlakové komoře. Nehoda se stala dvacet dní před startem Gagarina.¹⁷⁵

Jak bylo již zmíněno v předchozích podkapitolách, první let člověka na oběžnou dráhu byl zmíněn ve filmech *Pejsci z vesmíru a Glavnyj*. V dětském filmu vidíme pouze úvodní stránku novin s článkem o již uskutečněné události, zatímco ve druhém filmu autoři téma rozvíjejí podrobněji.

V *Glavnyj* sledujeme proces přípravy prvních kosmonautů a výběr toho, kdo jako první poletí do vesmíru. Autoři nezapomněli ani na neúspěchy: zmiňuje se tragická smrt Bondarenka a neúspěšné testy. Po zdařilém startu, letu s experimenty a běžnými lidskými činnostmi divákovi ukazují i problémy při přistání. Okamžik je zdramatizován hudbou a hádkami s přehazováním viny v řídicím středisku. Tímto způsobem se snaží představit i stinné stránky kosmického výzkumu a zdůraznit, že cesta k úspěchům byla plná výzev a obětí.

Dalším významným prvkem filmu je prezentace Jurije Gagarina jako hrdinské postavy. Přestože film zachycuje technické a organizační aspekty kosmického výzkumu,

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ ДАНИЛКИН, Л. А. *Юрий Гагарин*. Москва: Молодая гвардия, 2011. Dostupné z http://militera.lib.ru/bio/danilkin_la01/index.html (Staženo 10. 04. 2021).

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ Tamtéž.

klade důraz na osobnost a charakter Gagarina. Je představován jako optimistický a odvážný člověk s úsměvem na tváři, připravený podniknout hrdinský čin ve jménu své vlasti. Tímto způsobem autoři vytvářejí pozitivní a inspirativní obraz centrální postavy, který může posílit pocity národní jednoty a obdivu k sovětskému kosmonautovi. Konec linie s Gagarinem je doprovázena dokumentárními záběry z průvodu. Tímto způsobem autoři konstruují narativ, který má posílit národní hrdost a jednotu diváka s významnými momenty v dějinách sovětského kosmického výzkumu.

Ve vedlejší roli nalezneme postavu prvního kosmonauta v snímku *Papírový voják* (původní název: «Бумажный солдат» /2008/). Jurij Gagarin a jeho první úspěšná výprava do vesmíru jsou pouze pozadím pro duševní trápení doktora sovětských kosmonautů Pokrovského. Postava doktora a jeho syžetová linie ve filmu jsou vymyšleny. S realitou se ve filmu shoduje pouze samotný fakt legendárního letu. Režisérem a scenáristou filmu je Alexej German ml., jehož styl je charakterizován jako autorské art-house kino, které není určeno pro masové publikum. Toto lze pozorovat i ve statistikách: snímek má pouze mírně přes 5000 hodnocení na webu Kinopoisk a celkové tržby ve výši 284 987 dolarů při nákladech 4 000 000 dolarů.¹⁷⁶ Ale snímek získal dvě ceny z Benátského filmového festivalu - za režii a kameru. Jedná se o typické postsovětské drama, jehož děj se odehrává v klíčovém historickém okamžiku.

Pokud soudíme podle vizuální stránky filmu, snímek vypráví o úpadku sovětské kosmonautiky: Bajkonur je zašpiněný, všude se valí staré věci, zaparkované staré rozbité traktory a auta, lidé bydlí v hrozných domech. Zdá se, že autoři narážejí na myšlenku: „Ano, Rusové byli první ve vesmíru, ale podívejte se, za jakých podmínek to udělali!“

Film začíná tragickým letem: po vstupu rakety na oběžnou dráhu selhal katapult během fáze návratu, padák se neotevřel, pilot nepřežil. Je řečeno, že za šest týdnů by měl člověk letět do vesmíru. Následně ve filmu ubíhají týdny do lidského letu. Neustále se informuje o obětech během zkoušek nebo jsou zobrazeny havárie, což filmu dodává napětí, pesimistickou atmosféru. V tomto kontextu film zpočátku vytváří dojem, že úspěch v kosmonautice je spojen s vysokými náklady na lidské životy a vážnými technickými

¹⁷⁶ Dle profilu filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/422777/> (Staženo 24.12.2023).

výzvami. Tímto způsobem se zdůrazňuje složitost a nejistota průzkumu vesmíru, což ovlivňuje divákovu vnímavost k postavám a dramatickému vývoji kosmické mise.

Tato nálada se udržuje během celého snímku a odráží se jak v šedých barvách okolí, tak v napjaté hudbě. Celkově se ve filmu objevuje mnoho filozofických rozhovorů, ve kterých postavy diskutují o smyslu lidské existence a budoucnosti vlasti. Film kritizuje sovětskou vládu: odsuzuje Lenina („Lenin byl tvůj krvavý vrah¹⁷⁷!“) a Stalina (několik odkazů na to, jak někdo „zmizel v táborech za Stalina“). Manželka Pokrovského „náhodou“ zamíří na špatnou cestu a místo „velkolepého kosmodromu“ se ocitne v táboře. Autoři tímto způsobem opakovaně odkazují na represí a politické vězně, aby ukázali, za jakou cenu byla dosažena všechna tato vítězství.

Na pozadí veškerého úpadku jsou klíčové otázky a výkřiky postav velmi výrazné:

„— Potřebujeme vlastně vůbec ty rakety k něčemu? Spustili jsme první družici a co?

— Možná to bude příležitost vše změnit. Osvobodit se od toho, co bylo. Ale tam je samozřejmě také pýcha. To, že jsme to my, kdo to dokázal, ne oni.“

V této replice slyšíme přímý odkaz na „nepřítele“ v kosmickém závodě — USA. Ale vše kolem ukazuje, že hlavním nepřítelem SSSR jsou jeho vůdci. Oni přivedli zemi do takového stavu a ve skutečnosti „tyto vaše rakety jsou vyrobeny k tomu, aby dopravovaly bomby“. Zazněvší otázka naznačuje skeptický postoj k smyslu a účelu vesmírných misí, což může být interpretováno jako odraz nepochopení nebo nedůvěry vůči politickému vedení a jeho rozhodnutím investovat do kosmických programů.

Kritika všeho probíhajícího je slyšet i v hodnocení testu se zvířaty:

„— Proč zabíjíte psy?

— A na co jsou potřeba?“

Tato replika ukazuje, že kritika vedení není omezena pouze na oblast kosmických programů. Když se objeví otázka obětí při testech se zvířaty, naráží na etické a morální otázky spojené s kosmickými výzkumy. Odpověď, která naznačuje, že psy jsou zabíjeni, protože nejsou potřeba, může být interpretována jako vyjádření nesouhlasu s nehumánním zacházením se zvířaty ve jménu vědeckého pokroku. Celkově lze vidět, že tvůrci filmu s

¹⁷⁷ Doslovný překlad je „krevní piják“ (кровопийца), což v kontextu věty slouží jako expresivní vyjádření kritiky nebo odsuzujícího postoje k osobě. Tento výraz má silné negativní konotace a používá se k označení někoho, kdo je vnímán jako vysoce nemorální nebo zodpovědný za značné množství škody, zejména pokud jde o lidské životy nebo pohodu.

oblibou zobrazují kritiku politického a vědeckého vedení v Sovětském svazu v období kosmických misí. Tato kritika může reflektovat pocity nespokojenosti a nedůvěry veřejnosti vůči oficiální propagandě a prezentaci událostí.

Celkově tyto a další podobné dialogy posilují dojem, že politické a vojenské zájmy převažují nad vědeckými a humanitárními aspekty kosmického výzkumu v atmosféře, kde je obyvatelstvu vnucována jednotná představa a hrdinský příběh, i když realita může být odlišná.

Žádné romantické nebo inspirující myšlenky o zkoumání vesmíru, hvězd nebo jiných planet zde nejsou. Jsou zde odkazy na sovětské kosmické triumfy (úspěšné starty psů), ale autoři ukazují temnou stránku těch úspěchů. Napětí přidávají projevené emoce vojáků trénovaných pro kosmické lety. Bojí se, nazývají se Lajky (protože sami nevěří, že přežijí zkoušky). Dokonce i Jurij Gagarin se na obrazovce směje jen několik minut, na rozdíl od vždy optimistické postavy v jiných filmech a médiích. Před samotným letem vidíme hrůzu a strach na tváři prvního kosmonauta, sám moc nevěří v úspěch operace. Tak autoři filmu zdůrazňují realitu a lidskou stránku tohoto dramatického okamžiku.

„Včera v noci jsem se probudil, zapsal do deníku, že za pár dní pošleme člověka na smrt,“ říká Pokrovskij. Ale je zde také odpověď z úst vojenského velitele: „Bez rizika nelze osvojit si kosmos. A bez rizika a možných obětí by se zpomalily kosmické lety.“ Tato konfrontace názorů reflektuje etické otázky spojené s průzkumem vesmíru, ať už ve smyslu lidských obětí nebo rizika neúspěchu.

Celkově tyto scény přináší do filmu hloubku a složitost emocí spojených s prvním lidským letem do vesmíru, překračující standardní narativy hrdinství a vyzdvihující lidskou realitu tohoto historického okamžiku.

Velmi symbolicky je na konci ukázána smrt hlavní postavy na pozadí vzlétající rakety. Výhoda před „nimi“ tehdy bude nyní ztracena (premiéra proběhla v roce 2008, ruský kosmický sektor již tehdy procházel dekadencí). V tomto filmu nevidíme žádnou propagandu úspěchů SSSR v kosmické soutěži; je to spíše antiutopie, tvrdá politická satira. Důvodem, proč tvůrci prezentují tuto perspektivu, může být jejich úmysl kriticky nahlížet na politické a společenské události v Rusku. Antiutopický ráz filmu může být interpretován jako zobrazení poklesu a ztráty směru v ruském kosmickém programu. Tvůrci možná chtějí poukázat na systémové problémy a nesrovnalosti vedení, které vedly k degradaci a

ztrátě prestiže v oblasti kosmického výzkumu. Tímto způsobem mohou vyjadřovat svůj názor na politickou situaci a stav vědeckých a technologických odvětví v zemi.

Úplně opačný názor vyjadřují tvůrci *Gagarin: První ve vesmíru* (původní název: «Гагарин. Первый в космосе» /2013/). Úvodní titulky informují, že film byl natočen s podporou Fondu kino a státní korporace «Rostekhnologii». Kromě *Pejsců z vesmíru* jde o první film o vesmíru natočený po rozpadu SSSR a určený pro promítání v kinech.

Celý film je prosycen propagandistickými myšlenkami s leitmotivem „Jsme první“. Pravidelně se ukazují úspěchy sovětské kosmonautiky a inženýrství. Premiéry filmu se odehrály ve Velké Británii, v Japonsku, Německu, Itálii, ve Švédsku a v dalších státech. Film vydělal 1 122 623 dolarů a dostal přes 50 000 hodnocení.¹⁷⁸ V historii ruské postsovětské kinematografie, je to první film s vesmírnou tematikou, který měl takový úspěch. Další uvidí svět až za pět let.

Příběh začíná rozhovorem Gagarina a Titova v noci před prvním letem člověka na oběžnou dráhu. Celý film je postaven na soupeření obou kosmonautů. Gagarin se v tomto filmu odhaluje jinak: stále je to optimistický a usměvavý chlapec, ale nedokáže za úsměvem skrýt nervozitu a vnitřní pocity. Postava Gagarina je vykreslena jako opravdový hrdina. Tvůrci filmu zobrazují prvního kosmonauta jako obyčejného sovětského kluka, bez arogance a egoismu. Je hodný, statický, pracovitý, odvážný, s obrovskou láskou k vlasti. Nezajímá ho popularita, pouze vlastní sny. Je to klasická šablona dokonalého občana SSSR. Na tomto místě je divák svědkem vzpomínek o těžkém dětství, hladu, školním období. Pro dosažení autentičnosti ve střihu filmu byly využity reálné nahrávky kosmonautů a dokumentární záběry. Tento přístup přináší do filmu prvky skutečnosti a umožňuje divákům ponořit se do atmosféry skutečných kosmických misí.

Ve filmu se zobrazuje nejen fyzická příprava na let, ale také teoretická a psychologická, což jsme neviděli v jiných filmech. Tragédie s fatálním následkem jsou také zmíněny, ale není na ně kladen takový důraz, jak tomu bylo ve filmu *Papírový voják*.

Hned v úvodních minutách film připomíná hollywoodské blockbustery: dramatická hudba, různé rychle se střídající záběry, dynamické vyprávění. Zajímavé je, že slogan filmu je v angličtině — „The race is on“. O jakém závodu je řeč, není do konce jasné, protože kosmický závod a soutěž s USA začaly dávno před letem člověka do vesmíru.

¹⁷⁸ Dle profilu filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/676361/> (Staženo 24.12.2023).

Dokonce i trailer je vytvořen v duchu amerických dramát a akčních filmů. Je pozoruhodné, že do traileru pro zobrazení v Německu bylo vloženo hlavní poselství filmu „Tato obrovská výhra je naše, jsme první.“ To slyšíme ve frázích „genius sovětského člověka“, „něco takového ještě nebylo na planetě Země“, „událost meziplanetárního významu, „jsme tady všichni první“. Samozřejmě, je třeba vzít v úvahu, že film vypráví o skutečné události v dějinách lidstva, o které ví téměř každý vzdělaný člověk. Ale pro dvouminutové reklamní video je docela hodne množství zásluh.

Jednou z příčin, proč tvůrci imitovali hollywoodský styl, je obrovská popularita blockbustérů. Jak již bylo zmíněno dříve v této práci, po rozpadu SSSR byl ruskému divákovi k dispozici obrovský počet filmů americké kinematografie. A těmto filmům se diváci velmi rádi oddávali: akční scény, speciální efekty, dynamika a relativně jednoduché syžety. V průběhu let se hollywoodský film stal silným hráčem na mezinárodní scéně, a aby konkuroval, mnoho zemí, včetně Ruska, začalo adaptovat prvky úspěšných žánrů a stylů z hollywoodských filmů.

Ruský filmový trh nemohl ignorovat vliv americké kinematografie a začal se přizpůsobovat a osvojovat si nové technologie.

Stejně tak, jak bylo uvedeno dříve, prostřednictvím jednoduchých a srozumitelných filmů je snazší předat hlavní myšlenku. Čím jednodušší a průhlednější je děj filmu, tím větší má šanci na úspěch, zejména pokud jeho konečným cílem je propaganda, má opodstatnění. Toto tvrzení může být spojeno s faktem, že jednodušší a přístupnější příběhy mají tendenci lépe komunikovat s masovým publikem a snáze oslovit širší diváckou základnu. Hollywoodské blockbustery jsou známé svou schopností vytvářet jednoduché, ale silné a dojmavé příběhy, které oslovují širokou veřejnost.

Dále, adaptace na hollywoodský styl může být také vnímána jako strategie získání širšího mezinárodního publika. Film *Gagarin: První ve vesmíru* byl promítnout v zahraničí a proto tvůrci vytvořili produkt, který je schopný oslovit co největší diváckou základnu, a styl hollywoodských blockbustérů byl známý svou univerzálností a přitažlivostí pro diváky po celém světě. Tato strategie by mohla vést k většímu povědomí o ruském filmu a posílit jeho postavení v mezinárodním filmovém průmyslu.

Samozřejmě v *Gagarin: První ve vesmíru* existuje téma „My a oni“ s Američany jako hlavními „nepřáteli“.

„*Důstojník*: Soudruhu generále, natáčí nás.

Generál Kamanin: Správně! Američané si mohou své lidi filmovat. A my nesmíme? Naši hrdinové nejsou horší, ale lepší!

Důstojník: To je pravda.“

V tomto kontextu je možné vidět snahu zdůraznit převahu a prestiž sovětského kosmického programu a posílit národní hrdost. Celkově lze tento dialog chápat jako součást širšího narativu o politických a ideologických rozporuplnostech mezi dvěma světovými mocnostmi během studené války.

Vedle „soutěžního“ leitmotivu je přítomná myšlenka „Jsme první ve vesmíru!“, která je dokonce vyjádřena v názvu filmu a naznačují významný prvek propagandy a národního hrdinství. Tato myšlenka reflektuje snahu zdůraznit nadřazenost sovětského kosmického programu a dosaženého úspěchu ve vesmírné soutěži s USA. V kontextu studené války a ideologické rivalizace mezi dvěma bloky to posiluje národní hrdost a jednotu obyvatelstva pod sovětským vedením. „Jaký je rozdíl, kdo z nich bude první? Hlavní je, že je náš, sovětský člověk!“ zaznívá z plátna v jednom z momentů výběru kandidáta. Tento náznak poukazuje na kolektivní pocity a jednotu, když jde o dosažení úspěchů ve vesmíru. Tímto způsobem je film zasazen do širšího politického a ideologického kontextu tehdejší doby, kde kosmonautika byla vnímána nejen jako technologický úspěch, ale také jako prostředek propagandy a ukázka síly a nadřazenosti sovětského způsobu života.

Nebo jiný rozhovor ve třídě během výuky. „Studenty“ více zajímá stát se prvními na světě, porazit soupeře. O smrtelném nebezpečí už nepřemýšlejí a jsou ochotni obětovat se pro blaho vlasti:

„— Sergeji Pavloviči, říkám vám, raději se připravme.

— Na co se máme připravit? Vypadá to, že Američané budou první ve vesmíru!

— Start jejich lodi je naplánován na březen, ale není jisté, že se uskuteční. A navíc to bude suborbitální let. Trvá to maximálně 15 minut.

— No, to my chápeme, ale jak to vysvětlíme celému světu?

— Nemůžeme s nimi prohrát!

— Pošlete mě, jsem připraven obětovat se pro to!!“

Tento rozhovor reflektuje atmosféru doby, kdy byla kosmonautika vnímána nejen jako vědecký a technologický úspěch, ale také jako prostředek pro prokázání nadřazenosti jedné

supermoci nad druhou v rámci studené války. Významný je i fakt, že studenti přestávají přemýšlet o smrtelném nebezpečí a jsou ochotni obětovat své životy pro to, aby jejich země byla první ve vesmíru. To ilustruje silné nacionalistické pocity a odhodlání dosáhnout přednosti ve vesmírné soutěži s USA za každou cenu. Celkově tato scéna podtrhuje ideologickou motivaci a kompetitivní ducha, který charakterizoval sovětský kosmický program té doby.

V tomto klíči je významná scéna v kasárnách, když se připravující se kosmonauti doslechnou úryvek z rozhlasového dramatu o návratu kosmonautů na Zemi. Báli se, že už nejsou první, že je předběhli: „Počkej. Co to je? Už někdo letěl? A my? Proč nic nevíme? Kde je oznámení vlády? Jsme náhradníci...“ A pak radostný smích úlevy po hlasu moderátora „poslouchali jste úryvek z fantastického rozhlasového dramatu...“

Vrchol propagandistických prvků samozřejmě představuje úspěšný let. Zejména výkřiky radosti „Hurááá! Jsme ve vesmíru!“ běžných občanů silně hrajících na emocionální strunu diváků (a tím lépe předávají myšlenku o velikosti sovětského člověka a sovětské vědy). Poté je několik minut věnováno záběrům lidového jásání a radosti. Tato scéna využívá kolektivní radosti a nadšení běžných lidí k podpoře image SSSR a jeho výjimečnosti ve vesmírném průzkumu, což je další propagandistický prvek, jenž zdůrazňuje štěstí a jednotu občanů ve chvíli triumfu. Tyto prvky slouží k posílení pozitivního dojmu ze sovětského úspěchu a působí jako mocný nástroj pro formování veřejného mínění ve prospěch tehdejší vlády a ideologie. Film zdůrazňuje nejen technologické výkony, ale také význam jednoty sovětského lidu, který sdílí radost z úspěchu. Důraz na masové reakce a jásání občanů má za cíl vytvořit dojem společenské soudržnosti a nadšení pro sovětský projekt dobytí vesmíru.

Ale jedna cesta na oběžnou dráhu nestačí, pro Chruščova je třeba i úspěšný návrat. Jak se bude „chlubit“ před ostatními zeměmi svým úspěchem“:

„*Mikojan*: Neobávejte se tak, Nikito Sergejeviči. Každopádně jsme první na oběžné dráze.

Chruščov: Potřebuji ho [Gagarina] živého, tady. Budu ho ukazovat po celém světě. Připravím mu takové přivítání, že si na to bude pamatovat 100 let!“

Je vidět snahy vedení SSSR využít úspěchů ve vesmíru k posílení své pozice ve světě a formování povědomí domácí populace. To může zahrnovat propagandistická opatření a snahu prezentovat Sovětský svaz jako vůdce v kosmické sféře.

Další dojemný režisérův tah, který zahrnuje použití dokumentárních záběrů a záznamu Gagarinova projevu, má za cíl posílit emocionální dopad filmu a předat hlubší význam Gagarinova výkonu. Když snímek ukazuje Gagarina snícího o opakovaném letu do vesmíru, je to připomínka jeho vlastního odhodlání, touhy a nadšení pro dobytí vesmíru.

V konečných titulcích se říká, že do konce svého života snil o opakovaném letu do vesmíru. Ale strana a vláda SSSR s různými výmluvami odkládaly tento let, obávající se ztráty živého symbolu socialismu, kosmonauta číslo 1, který byl obdivován celým světem. Tím se film dotýká politických intrik a odkazuje na to, jak moc byla kosmonautika vnímána jako nástroj propagandy a prestiže pro Sovětský svaz.

3.1.4. První výstup do volného prostoru

Ve skutečnosti po úspěchu prvního letu Voschodu 1 s vícečlennou posádkou (12. října 1964),¹⁷⁹ další převahu SSSR ve vesmíru dokázal Voschod 2 a první výstup člověka do volného prostoru. Už tradičně s přípravou této události Sověti velmi spěchali, aby předhlonili americké kolegy, kteří vyhlásili záměr vypustit další Gemini s následujícím vystoupením astronauta do volného prostoru už v létě 1965.

Před startem Voschoda 2, aby aspoň nějak podpořil posádku (Alexej Leonov a Pavel Běljajev), snažil se Koroljov probudit v nich rivalitu. Inženýr připomněl, že v květnu by měl americký astronaut Edward White na lodi Gemini uskutečnit svojí kosmickou „procházku“. Později Leonov prohlásil, že tato slova byla klíčovými: „V tu noc na konci února 1965 jsme se začali cítit úplně jistými. Začali jsme se cítit neporazitelnými. Řekli jsme, že bez ohledu na riziko jsme připravení letět.“¹⁸⁰

Tento let se podařil Sovětům, i když byli jen krůček od nezdaru kvůli velkým potížím, o kterých ale Sověti tradičně mlčeli. Teprve na sedmý pokus (problém s

¹⁷⁹ ХАРДЕСТИ, В. *История космического соперничества СССР и США*. СПб.: Питер, 2009. ISBN 978-5-388-00218-1. S. 207-211.

¹⁸⁰ Tamtéž. S. 211.

nafouknutým skafandrem) se podařilo Alexeji Leonovovi dostat z procházky po vesmíru zpátky na palubu. Během pokusu návratu hladina kyslíku nebezpečně klesla, a kdyby se něco dalšího stalo, celá loď by explodovala. Přistání také neproběhlo hladce. Později v hlášení před státní komisí Leonov stručně napíše, že „ve volném vesmíru se dá žít a pracovat“.¹⁸¹ Ale bez ohledu na stávající problémy v propagandistickém stanovisku šlo o další úspěch Sovětů.

Epizoda s výstupem do otevřeného vesmíru byla také zahrnuta ve filmu *Glavnyj a* přináší do něj autentičnost a realismus. Bez podrobného zachycení se v něm objevuje nejen samotný let a výstup do vesmíru, ale také problémy s nafouknutím skafandru, obtíže se vstupem do vzdušné komory, nefungující brzdový motor v automatickém režimu a potíže se senzory orientace, které nemohly lokalizovat Zemi. Zahrnutí těchto detailů má za cíl přiblížit divákům náročnost a nebezpečí kosmických letů a zdůraznit statečnost a odvahu kosmonautů při řešení nepředvídaných situací ve vesmíru. Tímto způsobem přispívá k celkové autentičnosti filmu a jeho schopnosti realisticky představit výzvy a úspěchy v sovětském kosmickém programu.

Ale příběh filmu *První ve vesmíru* je zcela natočen podle těchto událostí. Začíná ve velmi dramatickém okamžiku — odvážný pilot Leonov neposlouchá rozkaz nadřízeného a je jeden krok od smrti. Dramatickou situaci doplňuje hudba a dynamické záběry. Tak režisér seznamuje diváky s hlavní postavou a dává najevo, že je to velmi odvážný a chrabrá člověk, který miluje riziko a může porušovat pravidla, včetně vojenských. Během filmu bude ještě dost podobných situací, každá zdůrazňuje, že Leonov je hrdina. V podstatě i on se cítí výjimečně a je si jistý ve svých krocích a schopnostech. To naznačují takové repliky jako třeba: „Proč nás vybrali? Abychom řešili nesplnitelné úkoly!“

Ve filmu vidíme snahy idealizovat obraz kosmonauta: je vždycky pozitivní, žertuje a usmívá se, dokonce i v kritických okamžicích. Extravagantní a odvážný činy Leonova jsou důkazem šablony „opravdový hrdina se nebojí“. To také prokazuje ve scéně procházky ve vesmíru — už se cítí špatně, ale během vysílání s Brežněvem Leonov radostně odpovídá,

¹⁸¹ *Космическая гонка*. Культура.РФ. Dostupné z <https://www.culture.ru/materials/50445/kosmicheskaya-gonka> (Staženo 01. 12. 2020).

že jeho vědomí je čisté, zrak není poškozen, tak že se dá pracovat v kosmu. Dokonce byl ochoten vzdát se vlastního života, aby se operace povedla:

„Koroljev: Jak víte, zkušební let skončil neúspěchem. Riziko startu Voschodu 2 s živými lidmi na palubě je příliš velké. Teď spustíme na vaší raketě opět figurínu, postavíme novou za rok a odletíte.

Leonov: Jasně.

Koroljev: A co vás znepokojuje? Bojíte se, že Američané budou první?“

Dál Leonov nabízel letět podle původního plánu, bez dalších testů.

Tato scéna ve filmu, kde je kosmonaut Leonov představen jako ideální hrdina, má za cíl posílit propagandistický obraz sovětských kosmonautů a celkově pozitivní příběh sovětského kosmického programu. Zobrazení Leonova jako odvážného, optimistického a sebevědomého hrdiny, který je ochoten obětovat svůj život pro úspěch operace, má za cíl poskytnout divákům inspiraci a vytvořit dojem, že Sověti mají vynikající vůdce a hrdiny. Tímto způsobem je film používán k podpoře image SSSR jako přední síly v kosmickém průzkumu a zdůrazňuje odhodlání a statečnost sovětských kosmonautů.

Velký důraz kladou autoři na spojení postavy s rodinou a vlastí. To symbolizuje pravidelně se opakující obraz malého chlapečka, pole a hnízda, které slouží jako symboly spojení s domovem, původem a rodinnými hodnotami. Tímto způsobem film posiluje myšlenku, že kosmonauti, i přes své hrdinské a odvážné činy ve vesmíru, jsou stále pevně zakotveni ve svém rodinném a národním kontextu. Propaguje se tak představa, že kosmonauti jsou nejen hrdinové v kosmu, ale také oddaní rodině a vlasti, což je důležitý prvek v rámci sovětské propagandy a budování pozitivního obrazu sovětských hrdinů.

Zjevný obraz nepřítele jako protikladu hrdiny tu nenalezneme. Pouze v několika záběrech v dialogu postav bude zmíněn strategický protivník — USA. Souboj „My — oni“ v tomto filmu, podobně jako v předešlých snímcích, se odehrává ve smyslu „musíme být první“. Tato myšlenka je jasně reflektována i v názvu filmu — doslovný překlad z ruštiny zní „čas prvních“, který má asociaci „to je náš čas, naše éra a naše prvenství“. Tím autoři přímo odkazují na myšlenku prvenství a dominance v kosmické soutěži. Tímto způsobem film posiluje pýchu na technologické úspěchy Sovětského svazu a vytváří dojem, že SSSR je v kosmické oblasti v čele a vede před ostatními zeměmi, zejména USA. Souboj „My — oni“ je zaměřen na vytvoření kolektivní identity a jednoty tváří v tvář vnějšímu nepříteli,

jímž jsou USA. Propaguje se myšlenka, že pouze prostřednictvím sjednocení a vedení ve vesmírných úspěších může Sovětský svaz obstát v mezinárodním srovnání. Celkově lze tedy film chápat jako prostředek posílení národní hrdosti a podpory sovětské politiky prostřednictvím zvýrazňování technologického vývoje a vědeckých úspěchů v kosmu.

Na motiv „dohnat a předejít“ nepřítele narážíme již v osmé minutě filmu:

„*General Kamanin*: Přesunutí letu na rok 65!

Inženýr: Jak to v roce 65? Proč? Přece bylo řečeno v roce 67! K tomu roku by mohl být Voschod 2 plně připraven!

General Kamanin: Protože Američané plánují svůj let dříve než my, to nemůžeme dopustit!

Koroljov: Ale dopustit nedokončený výrobek s písmeny SSSR na palubě je možné? A posrat se před celým světem? A dostat dvě hrdinské mrtvoly místo dvou živých kosmonautů?“

Generál Kamanin zdůrazňuje nutnost posunout let na rok 1965, protože je nezbytné předejít Američany. Tento postoj reflektuje politiku sovětské propagandy, která klade důraz na technologické a vědecké vedení před nepřátelským táborem. Koroljov vyjadřuje obavy z možného selhání mise, což by mohlo poškodit prestiž Sovětského svazu. To by bylo vnímáno jako selhání a oslabení sovětské nadřazenosti ve vesmíru. Tímto způsobem je zobrazena snaha Sovětského svazu udržet své vedení v kosmické soutěži a vyhnout se ztrátě tváře před celým světem. V reálu je známo, že pro Sergeje Koroljova byla věda a lidské životy v kosmických letech prioritou, a ne soutěž s USA. V jiných scénách filmu je také zobrazeno, že Koroljov zdůrazňuje význam bezpečnosti a úspěchu misí, aby byly zachovány lidské životy a vědecký pokrok.

Dokonce i Brežněv z plátna prohlásí „heslo“ svého skutečného řízení: za každou cenu musíme být dřív, než Američané. Takové poselství už jsme viděli v předešlých filmech.

„*Brežněv*: Loď byla vynesena na oběžnou dráhu. Smluvený výstup do kosmu byl proveden. Takže teď to zopakuj se dvěma kosmonauty a získej hvězdu Hrdiny.

Koroljov: Ale loď se rozpadla na kusy. Proč? Nevíme, nemáme žádné údaje.

Brežněv: Byl proveden výstup do vesmíru?

Koroljov: Asi ano.

Brežněv: No, tak mi teď řekni kladně. Spojené státy chtějí vypustit loď v květnu. Náš Voschod musí odletět dřív, aby celý svět věděl, že jsme první. Naše kosmická éra, sovětská, pokračuje. Čas prvních!

Koroljov: Ano, ale Američané jsou mi jedno. Chápu, že hlavní věc pro nás a pro zemi je neztrapnit se.“

Brežněvovo vyjádření ukazuje, že soutěž s Amerikou je pro sovětský režim klíčovým aspektem. Cílem je demonstrovat technologickou a vědeckou převahu Sovětského svazu nad Spojenými státy, a to nejen v rámci kosmického závodu, ale také jako celkový symbol úspěchu a nadřazenosti socialistického systému. Tato myšlenka podporuje ideu „Čas prvních“ a zdůrazňuje význam toho, aby Sověti byli v každém ohledu první.

Ve filmu *První ve vesmíru* poprvé ze všech dosud natočených vesmírných filmů nazývají soutěž s Amerikou válkou.

“*General Kamanin:* Probíhá válka, studená, ale naprosto reálná. Co se stane, když přistanou v Evropě? Nebo chraň bůh, aby vletěli do Číny? Všechny podrobnosti našeho kosmického programu skončí v rukou nepřítele.“

V tomto filmovém kontextu se slova generála Kamanina zdají reflektovat atmosféru studené války a napětí mezi Sovětským svazem a Spojenými státy. Vyjádření o válce, byť studené, s Amerikou má za cíl podtrhnout vážnost a důležitost kosmického závodu. To může sloužit jako prostředek k posílení národní jednoty a podpory pro sovětský kosmický program, zdůrazňující, že úspěch v kosmu je otázkou národní bezpečnosti a prestiže v době geopolitických rivalit.

Většina délky snímku je věnována legendárnímu letu. Zde jsou také přítomny mnohé blízké záběry, pomalá dynamika a neustále se mihají symboly SSSR. Tento prvek propůjčuje filmu nejen uměleckou hloubku, ale také historický kontext, což umožňuje divákovi více se ponořit do realističnosti popisované éry.

I přesto, že základem syžetu je velmi známý čin, jehož výsledek zná téměř každý — výstup do vesmíru, díky dramatické hudbě a detailním záběrům obličejů postav, několika tragickým situacím, se divák nachází v nepřetržitém napětí. Celkově připomíná styl filmu velmi hollywoodské akční filmy a blockbustery. To platí zejména o kosmických scénách letu. Lze to vysvětlit tím, že producentem filmu je Timur Bekmambetov, který mnoho let natáčí projekty ve spolupráci s hollywoodskými studiemi. Stylové prvky přejaté z

hollywoodských blockbasterů mají výrazný vliv na vnímání hlavní myšlenky filmu. Jednoduchý a poutavý styl, charakteristický pro žánr blockbasterů, přispívá k lepšímu porozumění diváků a zvýrazňuje hlavní poselství filmu. Kombinace dramatické hudby, detailních záběrů obličejů postav a tragických situací vytvoří emocionální napětí, které udržuje pozornost diváků a zároveň podporuje plynulý přenos klíčových myšlenek.

Vzhledem k tomu, že film jasně sleduje vzor hollywoodských filmů, jsou zde také znázorněny obtíže, které by mohly posádku stát život: kyslík v kabině, mikroskopické trhlinky v trupu rakety. Vrcholem dramatického napětí je okamžik, kdy kosmonauti ztrácejí vědomí, a šance na přežití klesá na minimum. Kosmická loď se ocitá v nekomunikovatelné zóně a středisko řízení nemá ponětí, co se děje. Po přistání následuje masivní pátrací operace, během které je demonstrováno, jak se vláda připravuje na nejhorší scénář, a hlasatel Levitan je požádán, aby nahrál prohlášení o úspěšném výstupu člověka do vesmíru a o dvou kosmonautech, nepřeživších ten slavný let. Tím, že film zobrazuje obtíže a potenciální hrozby, jimž posádka čelí během kosmické mise, posiluje dramatické napětí a zdůrazňuje rizika spojená s průzkumem vesmíru. Okamžiky s nebezpečnými a dramatickými situacemi přispívají k posílení hrdinského charakteru jejich úkolu. Přestože se ocitnou ve vážných problémech, jejich odvaha a odhodlání jsou klíčové pro překonání těchto obtíží. Film tak posílá poselství o hrdinském úsilí kosmonautů, kteří překonali nespočetné výzvy a stali se prvními lidmi ve vesmíru.

Také v tomto snímku zaznívá povědomá myšlenka: „Kosmický úspěch je úspěch celého sovětského lidu“:

„*General Kamanin*: Pokud to Běljajev nezvládne, výsledky obrovské práce tisíců sovětských občanů zůstanou viset na oběžné dráze. Nemáme právo selhat ve vesmírném programu kvůli jednomu člověku!“

V tomto kontextu posiluje myšlenka „sjednocení“ kolektivistický charakter propagandy. Zdůrazňuje se, že jednotlivci jako kosmonauti nebo inženýři jsou pouze součástí většího celku, a jejich úspěchy jsou chápány jako triumf celé společnosti. Tímto způsobem se snaží posílit národní jednotu a hrdost občanů Sovětského svazu na dosažené úspěchy ve vesmíru. Připomíná, že za každým kosmonautem stojí obrovský kolektiv pracujících lidí, kteří jsou připraveni obětovat svou práci ve prospěch celého socialistického státu.

Slavnostní okamžik záchrany posádky na konci snímku je demonstrován jako triumf nejen pro kosmonauty, ale i pro celý sovětský národ. Ve scéně znovusjednocení s rodinou a dlouhých objetí Leonova s malou dcerou je použit ještě jeden podstatný pro Rusy národní rámec — rodina, která je velmi důležitá. Právě objetí zdůrazňuje lidský rozměr hrdinských činů a spojení mezi osobním štěstím a vlastními úspěchy pro dobro národa. V rámci filmu to slouží k posílení ideje, že kosmické úspěchy nejsou jen abstraktními triumfy státu, ale mají konkrétní dopady na životy jednotlivců a jejich rodin, což opět posiluje kolektivistický prvek propagandy.

Ve filmu není kladen zvláštní důraz na tragické události během cvičení. A také nenalezneme zde žádný kritický postoj k sovětské vládě a jejím rozhodnutím, autoři pouze konstatují základní fakta. Ve snímku je výrazná myšlenka o ruském lidu, který nemůže žít bez „cara“ a bez nařízení:

„— Sergeji Pavloviči, jsme připraveni letět ať už v okovech nebo v kroužkovém brnění.

— Ano, už jsme takový lid, co od narození létá v okovech. A představte si, kdybychom je sundali, co by se stalo? Ztratili bychom rovnováhu a rozsekli bychom se k čertu. Takový jsme lid.“

Tento dialog zdůrazňuje kolektivistický a oddaný postoj ruského lidu vůči autoritám a státu. Autoři se nesoustředí na kritiku tragických událostí nebo politických rozhodnutí, ale spíše prezentují ruský lid jako jednotný a ochotný obětovat se ve prospěch státu a společnosti. Výrok o tom, že jsou připraveni letět „v okovech nebo v kroužkovém brnění“, a následná reakce naznačují, že existuje přesvědčení o nezbytnosti autoritářského vedení a řízení pro udržení stability a rovnováhy v ruské společnosti. To můžeme chápat jako podporu ideologie kolektivismu a potřeby silné centrální moci.

Domnívám se, že vysvětlení absence kritiky je finanční podpora Fondu kino.¹⁸² Film byl pravděpodobně vnímán jako propagandistický nástroj, podporující ideu sovětské nadřazenosti a vědeckých úspěchů v kosmickém výzkumu. V takovém kontextu bylo obtížné, až nebezpečné, vyjadřovat názory odlišné od oficiální propagandy. Navíc k tomu snímek promítli v cizích zemích (Velká Británie, Německo, Norsko, Estonsko a další), a

¹⁸² Фонд кино дал 1,7 млрд руб. на 27 фильмов. РБК od 04. 07. 2014. Dostupné z <https://www.rbc.ru/society/04/07/2014/57041efb9a794760d3d3fca8> (Staženo 07. 12. 2021).

díky obrovskému zájmu u diváků se dílo stalo jedním z komerčně nejúspěšnějších produktů ruské kinematografie — přes 150 000 hodnocení na webu Kinopoisk a oficiální tržba 9 901 675 dolarů.¹⁸³

3.1.5. Kosmická katastrofa

V historii sovětského dobývání kosmu nechybějí ani drobné poruchy a vážné havárie. V Hollywoodu se takové události stávají základem u diváků velice populárních filmů o katastrofách. Tento žánr spolu s dalšími novými (blockbustery o kosmu) s rozvojem filmového průmyslu přichází i do Ruska. Prvním a zatím jediným takovým snímkem je *Saljut-7* (původní název: «Салют-7» /2017/). V něm se pojednává o významné havárii na sovětské orbitální stanici Saljut 7. Proto nejdřív stručně popíšeme hlavní fakta o katastrofě a fáze její likvidace.

Stanice Saljut-7 byla vytvořena v rámci civilního programu a měla sloužit k provádění vědeckých, technologických, biologických a lékařských výzkumů v podmínkách beztlíže. Od poslední návštěvy expedice Sojuz T-12 v říjnu 1984 byla stanice ve stavu autonomního letu. Dne 11 února 1985, když byla Saljut-7 na oběžné dráze, byly zjištěny poruchy v elektrickém zařízení, což vedlo k odpojení hlavního rádiového vysílače kvůli ochraně proti přetížení. Operátoři ze Střediska řízení letů¹⁸⁴ rozhodli restartovat hlavní rádiový vysílač bez čekání na odborníky, což vedlo k sérii krátkých zkratů, které odpojily nejen vysílače, ale i přijímače. Dne 11 února 1985 v 13:20:51 podle moskevského času Saljut-7 ztichla a přestala reagovat na příkazy z CUP.¹⁸⁵

Jak později vyšlo najevo, stanice Saljut-7 se ocitla na pokraji havárie kvůli poruše senzoru elektrického systému, který kontroloval nabíjení chemických baterií a odpovídal za jejich odpojení od solárních panelů při dosažení nominálního napětí. To vedlo k pomalému vybíjení palubních baterií a selhání hlavní řídicí rádiové linky.

¹⁸³ Dle profilu filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/885316/> (Staženo 24.12.2023).

¹⁸⁴ Dále CUP, [rusky](#) Центр управления полетами.

¹⁸⁵ КОСТИН, А. Н. *Эргономическая история спасения орбитальной станции «Салют-7»*. Эргономист, Февраль 2013, т. 27. Dostupné z www.ergo-org.ru/newsletters.html (Staženo 22. 12. 2023). S. 18-22.

Tato situace postavila operátory CUP do nepříjemné situace. Jednou z dostupných možností bylo jednoduše opustit Saljut-7 a čekat, až bude k dispozici její nástupce — stanice Mir, která bude připravena k provozním programům kosmických letů s lidskou posádkou. Start Miru měl proběhnout do jednoho roku, avšak čekání by nejen znamenalo odklad kosmického programu o rok. To by také vedlo k tomu, že celý rozsah vědeckých prací a technických zkoušek, naplánovaných pro Saljut-7, by zůstal nedokončený. Navíc uznání porážky by bylo hanbou pro sovětský kosmický program, zejména vzhledem k počtu předchozích neúspěchů série „Saljut“ a zřejmých úspěchů Američanů s jejich programem Space Shuttle.

Zůstala jediná možnost — vyslat opravářský tým na stanici, aby ji opravil zevnitř, manuálně. Nicméně tento záměr by mohl snadno skončit dalším neúspěchem. Stanice Saljut-7 se chaoticky nekontrolovatelně točila na oběžné dráze s velkou rychlostí. Při absenci spojení s kosmickou stanicí bylo manuální spojení stěží představitelné. Standardní procedury spojování byly automatizovány a vyžadovaly přesné informace o souřadnicích stanice, které předávala. Nedostatek komunikace vytvářel další problém: nemožnost zjistit stav palubních systémů stanice. V takové situaci by se opravářský tým mohl setkat s různými nečekanými poruchami, včetně požáru nebo dekompresí. Objevila se tak otázka: „Jak provést spojení se spící stanicí?“

Navzdory nejistotě rozhodlo sovětské vedení provést opravnou operaci. To vyžadovalo vypracování nových postupů spojování a opravy a doufání v absenci závažných poruch na palubě stanice během jejího odpojení od komunikace.

K záchraně stanice byla upravena kosmická loď Sojuz T-13. Velitelem expedice byl stanoven zkušený kosmonaut Vladimir Džanibekov, který již letěl na Saljut-7 a měl zkušenosti s manuálním spojováním a výstupy do otevřeného vesmíru. Palubním inženýrem zvolili Viktora Savinycha.

Dne 6. června 1985 odstartovala kosmická loď Sojuz T-13 z Bajkonuru. Při přiblížení k stanici posádka zjistila neobvyklou polohu solárních panelů, což vyvolalo obavy o stav elektrického systému stanice.¹⁸⁶

¹⁸⁶ САВИНЫХ, В. П. *Записки с мертвой станции*. Москва: ИД «Системы Алиса», 1999. Dostupné z https://royallib.com/read/savinih_viktor/zapiski_s_mertvoy_stantsii.html#0 (Staženo 22. 12. 2023).

Navzdory úspěšnému spojení posádka neobdržela potvrzení od stanice kvůli absenci komunikace. Setkali se s nepředvídatelnými obtížemi, jako je možná dekomprese. Přesto pokračovali v práci, snažili se vyrovnat tlak a přistoupili k hlavnímu úkolu — vstupu do pracovního modulu stanice.

V důsledku havárie na stanici došlo k odpojení elektrického systému a systému teplotní regulace, což vedlo ke ztrátě životně důležitých zdrojů a vytvořilo hrozbu pro bezpečnost kosmonautů. Zachránci si uvědomili vážnost situace a provedli analýzu atmosféry uvnitř stanice, aby se ujistili o její vhodnosti k pobytu. Ztráta spojení s CUP zvýšila napětí situace, avšak kosmonauti byli schopni obnovit spojení a připravit se na analýzu atmosféry pracovní sekce.

Džanibekov a Savinych zjistili výpadky elektřiny a vytápění na stanici. S instrukcemi ze Země prověřili systém zásobování vodou Rodnik a určili, že voda v něm zamrzla. Kvůli nedostatečné ventilaci se začal hromadit vydechovaný oxid uhličitý, což ohrožovalo zdraví posádky. CUP nabídlo řešení — přeorientování stanice na solární panely k napájení akumulátorů. Stav systému Rodnik byl kritický. Kosmonauti se nejprve pustili do reaktivace systému elektrického napájení a obnovení systému Rodnik, na nichž závisel osud záchranné expedice.

Přebití baterií proběhlo zdařile, a 13. června tým obnovil spojení se stanicí a zkontroloval automatický systém spojení, úspěšně pokračující v misi. Nakonec, 16. června, byl Rodnik plně obnoven a poskytoval stanici plné fungování systémů a zásob.

Příčinou, proč se stanice ponořila do chladné temnoty, byla porucha jediného snímače sledujícího stav nabití 4. baterie. Podle naprogramování se ten snímač měl odpojit od nabíjecího systému, jakmile bude baterie, se kterou pracoval, plně nabitá, aby se předešlo přebití. Pokud by spojení se stanicí nebylo přerušeno, operátoři CUP by mohli zasáhnout a zablokovat vadný snímač.

Nehoda byla úspěšně odstraněna, což umožnilo pokračování práce na stanici a zajištění její další bezpečnosti. Kosmonauti úspěšně otočili sluneční panely, provedli nabíjení chemických baterií a obnovili systémy osvětlení, regenerace atmosféry a orientace slunečních baterií. Poté byla vyměněna porouchaná rádiová linka a obnoveno spojení se Zemí. Následně byly obnoveny všechny životně důležité systémy stanice, což umožnilo

přijetí automatického zásobovacího lodě a provedení oprav. Dne 2. srpna kosmonauti provedli výstup do otevřeného vesmíru pro instalaci dalších slunečních baterií.

V pozdějším rozhovoru pro noviny *Moskovskij komsomolec* Viktor Savinych potvrdil slova novináře o hrozbě pádu 20tunové neřízené stanice na jedno z evropských měst. Kosmonaut zdůraznil, že část obrovské konstrukce by určitě shořela v atmosféře. Avšak zbytky by mohly spadnout: „Nemohla by způsobit žádné velké problémy, ale celý svět by se do hysterie zapojil. Zejména Američané. Vždyť všechno se poslouchá. Okamžitě pochopili, že neexistuje spojení se stanicí, že Rusům se něco stalo. Při popisu neřízené sovětské stanice zdůrazňovali, že může spadnout kdekoli.“¹⁸⁷

Savinych také potvrdil možnost, že stanici by mohli Američané uchvátit.¹⁸⁸

Vrátíme se k filmu. Tržba ve vyšší 16 746 823 dolarů a 96 460 hodnocení na Kinopoisku ukazují, že je to druhý úspěšný film o vesmíru, který byl natočen v Rusku. Premiéra snímku se konala ve velkém počtu zemí, mezi nimiž jsou USA, Německo, Čína, Austrálie, Španělsko, Česko a další. Film se také zúčastnil několika festivalů — Fantastic Fest v USA, Copenhagen Film Festivals v Dánsku, Nový ruský film v Česku a další. V roce 2018 snímek získal tři ocenění: „Nejlepší film“ a „Nejlepší střih“ na filmové ceně *Zlatý orel* a „Nejlepší práci operátora“ na filmové ceně *Nika*.¹⁸⁹

Děj filmu se neodchyluje od základních skutečných událostí. Divákům jsou předvedeny ztráta kontaktu Země s orbitální stanicí Saljut-7, plánování záchranné operace, samotná mise sovětských kosmonautů a nakonec úspěšné zvládnutí úkolu.

Hned na začátku poznamenejme, že v tomto filmu byla změněna skutečná jména účastníků událostí. Takže na obrazovce vidíme Vladimira Fjodorova (prototyp – Vladimir

¹⁸⁷ *Спасение станции "Салют-7": космонавт Савиных раскрыл детали подвига.* Московский комсомолец od 10. 04. 2018. Dostupné z <https://www.mk.ru/social/2018/04/10/spasenie-stancii-salyut7-kosmonavt-savinykh-raskryl-detali-podviga.html> (Staženo 19. 12. 2023).

¹⁸⁸ Tamtéž.

„— Mohli Američané uchvátit stanici?

— Všechno bylo možné. Tehdy to nikdo nezveřejňoval. Když stanice létala v automatickém režimu, Američané byli nad naším Saljutem 7. Existují k tomu odpovídající fotografie. Bylo to jasné i z balistiky. Připojit se k stanici by shuttle nemohl: americká loď neměla takový spojovací uzel. Ale teoreticky mohli uchvátit Saljut 7. Jak by to vypadalo? Shuttle by přiletěl ke stanici, letěl by vedle ní. Mají tam vysouvací hrot, posadí tam pár kosmonautů, oni tam odřiznou sluneční panely a pak by celý Saljut 7 naložili do nákladního prostoru své lodi a spustili na Zem. Naše stanice by se tam rozhodně vešla“ .

¹⁸⁹ Dle profilu filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/893506/> (Staženo 24.12.2023).

Džanibekov), Viktora Aljochina (prototyp – Viktor Savinych), vedoucího letů Valerije Šubina (prototyp – Valerij Rjumin), kosmonautku Svetlanu Lazarevu (prototyp – Svetlana Savickaja).

V úvodních titulcích divákům oznámí, že projekt realizoval státní televizní kanál Rossia 1 s podporou Fondu kino. A dále je zmíněno, že základem filmu jsou skutečné události.

Film začíná detailním záběrem hlavních symbolů SSSR — srpu a kladiva na skafandru Svetlany Lazarevové. Za několik sekund divák zachytí detaily toho, co se děje: první kosmonautka vystoupila do otevřeného vesmíru, společně s kolegou Vladimírem Fjodorovem provádí řezání a svařování panelů kosmického aparátu. Podle zákona dramaturgie v prvních minutách vyprávění dochází ke kritické dramatické situaci, která udržuje diváky v napětí. Během práce Lazarevová prorazí rukavice, úroveň kyslíku ve skafandru prudce klesá, kolega ji rychle „zachrání“ a pomohl jí dostat se k průlezů a vniknout dovnitř lodi. A v posledním okamžiku před vstupem do lodi Fjodorov vidí zvláštní světlo, ale nevidí jeho zdroj. To se stalo důvodem jeho odstranění z letových operací během lékařského vyšetření.

Tato scéna nejenom ukazuje divákům předhistorii a skutečnost, že Džanibekov už byl v kosmu a navštívil Saljut-7. Zde je také druhotný cíl: ukázat, že první žena-kosmonautka, která vyšla do otevřeného vesmíru, také byla ze SSSR.¹⁹⁰ Tím se zdůrazňuje narativ o zásluhách sovětských lidí v osvojení kosmu.

V tomto filmu je zřetelněji než v předchozích vykreslen obraz Nepřítele. Konflikt „My—Oni“ (SSSR vs. USA) prostupuje celým vyprávěním. Poprvé se objevuje během diskuze o možných příčinách přerušeno spojení s řídicím střediskem letu:

— Co když je Američani sestřelili?

— Nemají žádnou šanci!

— Ale co když to byl jejich cíl? Co když zapnuli Hvězdné války?

V kontextu politické propagandy to znamená, že hned na začátku filmu zdůrazňují protiklad mezi Sovětským svazem a Spojenými státy, a to prostřednictvím vykreslení Američanů jako potenciálních nepřátel nebo hrozby pro sovětský kosmický program. Tímto způsobem se posiluje obraz Sovětského svazu jako vítěze a hrdiny v kosmické

¹⁹⁰ Toto se stalo během expedice Sojuz T-12 dne 25. července 1984.

soutěži, zatímco Spojené státy jsou prezentovány jako antagonisté nebo potenciální ohrožení pro sovětské úspěchy ve vesmíru.

Následně se situace stupňuje: již při jednání s představitelem státního řízení zaznívá jedna z hlavních nočních můr SSSR:

„— Soudruhu Šubine, jak je možné, že v samém vrcholu studené války ztrácíme nejdůležitější strategický objekt ve vesmíru?

— Stanice bude na oběžné dráze ještě tři měsíce, budeme se připravovat.

— Nemáme na to čas.

— A proč ta spěšnost?

— Obdrželi jsme informaci, že NASA naplánovala start Challengeru na 30. den tohoto měsíce, tedy za 22 dní.“

Tato scéna se snaží posílit pocit naléhavosti a důležitosti sovětské kosmické mise. Dialog mezi postavami zdůrazňuje údajnou hrozbu ze strany Spojených států a potřebu rychlé reakce ze strany Sovětského svazu. Poukazuje na to, že ztráta kosmické stanice by byla vnímána nejen jako technický neúspěch, ale i politická porážka ve střetu s USA. Tímto způsobem se snaží film posílit vlastenecké city diváků a podpořit pozitivní vnímání sovětského úsilí ve vesmíru.

NASA v blízké budoucnosti nejen vypustí na oběžnou dráhu Challenger, ale také se pokusí ukrást sovětskou stanici, která je považována za nejdůležitější strategický objekt ve vesmíru.

„— Podívejte se, toto je naše stanice Saljut-7. Váží 20 tun, má rozměry 15x6 metrů. A toto je americký raketoplán Challenger, jehož nákladový prostor má rozměry 15x6 metrů a nese zatížení 20 tun. Zajímavá shoda, že ano? A ještě jedna zajímavá shoda: tohle je nový člen posádky Challengeru, náš Francouz Patrick de Monel. Letěl s Fjodorovem na Saljut-7, stále s ním udržuje přátelství, dokonce mu posílá balíčky s kaštany a zapáchajícím sýrem. Patrick zná Saljut-7 stejně dobře jako naši kluci.

— A co když Američané ukradnou naši stanici? To bude invaze?

— To není jenom invaze, budeme muset odpovědět.

— Takže chcete říct, že plánují ukrást naši stanici?

— Olegu Petroviči, rozumíte, že nemůžeme dovolit Američanům přistát na naší stanici?

— Pokud neodletíte, budeme nuceni ji sestřelit raketou.

— Rozumíte, že pokud ji sestřelíte, tak trosky z toho výbuchu vyřadí ze hry všechny družice, které jsou v současné době na oběžné dráze? Ztratíme kosmický prostor minimálně na deset let!

— Kolego Šubine, toto je rozkaz (klidně říká jeden z vojáků).

— Nemůžeme zničit kosmos...

— Pokud stanici neopravíte, vaši kluci ji jednoduše srazí do oceánu, tím zachrání lidi na zemi a náš kosmos.“

Tato scéna pokračuje v zobrazení rivality mezi Sovětským svazem a Spojenými státy během studené války v kosmickém prostoru. Dialog mezi postavami odhaluje hlubokou nedůvěru a obavy ze strany Sovětů z amerického záměru ovládnout kosmický prostor. Zmíněné návrhy na sestřelení amerického raketoplánu Challenger neboť představuje hrozbu pro sovětskou stanici Saljut-7, a následné uvažování o možných následcích tohoto aktu poukazuje na vyváženou hru síly a reakce mezi oběma supermocnostmi. Tímto způsobem je scéna použita k posílení image Sovětského svazu jako obránce svých kosmických území a ukazuje jeho schopnost reagovat na jakoukoli hrozbu. Celkově tato scéna může sloužit k posílení vlasteneckých pocitů a legitimizaci sovětského úsilí v kosmickém průzkumu v očích diváků.

Aby „naš vesmír“ v podobě kosmické stanice nespádnul do zajetí ideologického nepřítel, neváhají se obětovat ani lidské životy. Tato státní politika je zřetelně patrná v okamžiku, kdy sovětská loď na oběžné dráze shořela a stanici nelze scházet do vody, protože je nekontrolovatelná. Z dialogu vedení země v CUP kosmických letů:

— Nemůžeme pustit Američany na naši stanici.

— Souhlasím.

— Ano.

— Vždyť víme, co potřebují!

— Nemůžeme dopustit, aby v amerických rukou se ocitly naše moderní technologie!

— Takže budeme sestřelovat stanici dříve, než k ní přiletí Američané.

— Přátelé, pamatujete si vůbec, že tam jsou dva naši kosmonauti?

— A co můžete udělat? (Dlouhé pauzy)

— Dejte mi tři hodiny.

Skrze dialog postav se jasně prezentuje, že ve prospěch ochrany národních zájmů a technologických pokroků obraz silného a nekompromisního státu. Takový stát je ochoten použít tvrdé prostředky k dosažení svých cílů, stává se dominantním motivem scény a představuje typický prvek politické propagandy, která má posílit národní jednotu a podporu vůči vládnoucímu režimu.

Kulminační okamžik dosahuje téma nepřítele, když loď zmizí z dosahu pozemních stanic a ztratí spojení s CUP.

„— Stepanyči, proč bojujeme? Proč riskujeme životy chlapců? To je jen kus železa, 20 tun železa a nic víc!

— To je reputace sovětské kosmonautiky!

— Vova Komarov, Jova Dobrovol'skij, Vitja Palacev, Vladik Volkov... každý den si na ně vzpomínám. Vždycky si myslím, co jsme měli udělat, abychom je dostali zpátky. To je reputace!

— Tehdy jsme nic nemohli udělat.

— ...

— Jsou to nejlepší kluci, jsou stvořeni pro to, co právě dělají. A to se týká jejich cti. A cti jejich země. A pak to není jenom dvacet tun, kov.“

Tato scéna má za cíl zdůraznit vlastenectví a hrdinství sovětských kosmonautů, a to i za cenu obětí a životů. Dialog postav vykresluje ideový zápas o záchranu sovětského kosmického zařízení, což může být vnímáno jako propagace přesvědčení o nadřazenosti sovětského kosmického programu a jeho důležitosti pro celou zemi. Zároveň zdůrazňuje oběti a odhodlání, které jsou připraveny přinést ve jménu obrany vlasti a jejich technologických úspěchů. Celkově lze tedy tuto scénu považovat za silný projev politické propagandy, která sleduje cíl posílení národní identity a prestiže Sovětského svazu.

V další scéně rovněž pozorujeme pohrdání úspěchy soupeře:

„— CNN vysílá start amerického shuttle. Zobrazit na velkém plátně?

— Myslíte si, že jsme ještě neviděli, jak jejich raketoplány startují?!“

Záměrné rozhodnutí o nepromítání úspěšného startu amerického shuttle může být vnímáno jako snaha podtrhnout nadřazenost vlastních kosmických úspěchů a minimalizovat úspěchy USA. V rámci celého filmu tato scéna může sloužit k posílení

obrazu vlastního státu jako vůdčí síly ve vesmírném závodu a k posílení vlasteneckých emocí u diváků.

Nadřazenost Sovětského svazu a posmívání nad nepřítelem vidíme mimo jiné na úrovni audiovizuálního záznamu na samém konci, když pod vesele znějícím „Opravujeme stanici. Ale ne, zdá se, že jsme ji opravili!“ letí kolem Challenger a sovětská posádka zdraví starého známého — francouzského kosmonauta. Tato scéna je součástí širšího narativu, který zdůrazňuje význam a sílu sovětského kosmického programu a jeho schopností konkurovat s USA.

Samozřejmě ve filmu vidíme vychvalování sovětského lidu. Ve zprávách se uvádí: „Dnes v 7 hodin ráno moskevského času odstartovala kosmická loď Sojuz T-12. Posádka má za úkol dokončit spojení s orbitálním komplexem Saljut-7, provést plánované výzkumy a experimenty pro dobro míru a všech sovětských lidí.“ Tím je ještě jednou zdůrazněno, že vítězství SSSR je vítězstvím všech sovětských lidí, společné vítězství.

Ovšem, v takovémto žánru je hlavní hrdina zobrazen jako pravý sovětský hrdina — ideální sovětský občan, který se nebojí riskovat a obětovat se pro vlastní zemi, je jasným vyjádřením hodnot a ideálů sovětského režimu. Nevěší hlavu, v těžkých situacích vtipkuje, ctí „typické sovětské hodnoty“: rodinu, přátelství, vznešenost a zásluhy vlasti. Fjodorov jde proti pravidlům, je sebejistý a ochoten riskovat nejen sám se sebou, ale i se svým kolegou pro společnou věc: dokud je loď ve stínu a bez spojení, bez schválení CUP se snaží spojit se stanicí. A Fjodorov i Aljochin jsou zobrazeni jako stateční vojáci, jak se patří skutečným hrdinům, překonávají všechny překážky (jsou nemocní, mají teplotu, vidí halucinace), ale i tak pokračují v zachraňování ctihodnosti vlasti. Tímto způsobem je podporována představa o vynikajícím a neúnavném úsilí sovětského lidu a jeho hrdinství v době obtíží.

Během přípravy záchranné mise je kladen důraz na nebezpečnost této operace a možnost, že kosmonauti se nevrátí. Tuto skutečnost si uvědomují i samotní záchranáři. Tím se zdůrazňuje odvaha nejen konkrétních letců, ale i celého sovětského lidu, který je ochoten zemřít ve prospěch zájmů a úspěchů vlasti. Sebeobětování zde souvisí s dalším sovětským narativem — „zachránit kamaráda“. Aljochin se odmítá vrátit sám na Zemi a volí malou šanci na záchranu obou, dobře si uvědomujíc, že v případě neúspěchu oba kosmonauti zahynou:

„— Musíme vyjít do otevřeného vesmíru a zničit ten snímač. Pokud se vrátím sám, jak budu koukat svému dítěti do očí? A jak budu koukat do očí tvému dítěti?“

Ve filmu nechybí ani stereotypy: „Jakého ruského chlapa zima poleká?!“ — radostně vykřikuje Fjodorov, když uvidí stanici zahalenou v ledu.

Druhý stereotyp kreslí méně přitažlivý obraz ruského muže. Aljochin objeví láhev vodky, kterou tajně přinesl na palubu Fjodorov:

„— Na zemi platí suchý zákon.

— Na zemi, na nás se to nevztahuje.

— Jsme přece na území SSSR...

— Venku přece není policie. Tak co, dáme si na zahřátí trošku?“

Dialog končí běžným „ospravedlněním“ před ochutnávkou alkoholu. Tady stereotypy můžeme vnímat jako prostředek humoru nebo ironie. Navíc hrají roli ve vytváření atmosféry a zachycení specifických rysů prostředí, ve kterém se příběh odehrává: zobrazení takového momentu, který je běžný pro sovětského člověka.

Zde je zakotvena další důležitá myšlenka: Kosmos = SSSR, což má soulad s narativem o prospěchu a převaze SSSR v kosmu.

Na obrazovce se neustále zobrazují sovětské symboly: olympijský medvěd, nášivky SSSR a sovětské emblémy na skafandrech, uniformách, plakátech, raketách a v televizích. Rozmrazující se portrét Gagarina na začátku záchranné operace symbolizuje na podvědomé úrovni, že vše se záchranářům podaří a kosmos zůstane stále sovětský. Zajímavý je také výběr hudby: ve filmu zní píseň „Trava u doma“, která již v roce 2009 získala oficiální společenský status „Hymny ruské kosmonautiky“ rozhodnutím Roskosmosu.¹⁹¹

Z hlediska propagandy lze tyto prvky interpretovat jako snahu filmu posílit pocit národní jednoty a vlastenectví diváků. Zobrazení sovětských symbolů a historických postav má za cíl evokovat pýchu a hrdost na dědictví Sovětského svazu a jeho úspěchy v kosmickém výzkumu. Použití hymny ruské kosmonautiky ve filmu dále posiluje tuto myšlenku a propojuje kosmické úspěchy s národní identitou a dědictvím. Tímto způsobem

¹⁹¹ *Песня нашего земляка стала гимном российской космонавтики.* Аргументы и факты od 31. 03. 2010. Dostupné z <https://vlg.aif.ru/culture/art/67131> (Staženo 27. 12. 2023).

se film snaží posílit pozitivní obrazy a pocity vůči Sovětskému svazu a jeho kosmickému programu.

Jak již bylo analyzováno v teoretické části této práce, někdy se ve filmu o skutečných příbězích přidávají události, které se v realitě nestaly. Viděli jsme to v předchozích filmech, jenže tam šlo o vedlejší dějové linie, které však nijak nezměnily hlavní „hrdinské činy“. V *Saljut-7* vidíme něco jiného. Ve filmu je zobrazen požár a exploze kosmické lodi Sojuz-12, na které přiletěla a měla se na Zemi vrátit posádka. Ve skutečnosti však k ničemu podobnému nedošlo. Tato úprava událostí vede k otázkám o historické přesnosti a etice tvůrců filmu. Zdůrazňuje se, že i když úpravy mohou být prováděny za účelem dramatického efektu nebo zábavy diváků, mohou mít také vliv na vnímání historických událostí. Ve filmu *Saljut-7* je tato úprava použita k dramatickému zvýraznění nebezpečí a náročnosti kosmických misí, ale také vytváří zkreslený obraz událostí pro diváky, kteří nejsou obeznámeni s historií skutečného příběhu.

Jak vyplývá z analýzy, autoři filmu během dvou hodin „uctívají“ sovětské úspěchy v kosmu. Navíc celou situaci představují tak, že Sovětský svaz nejen zabránil havárii, ale zachránil celý svět před katastrofou.

Film končí dokumentárními záběry a věnováním všem hrdinům dobývání kosmu. Toto věnování posiluje dojem o jejich významu a odkazu, který zanechali ve výzkumu vesmíru. Je to způsob, jak zdůraznit jejich přínos a odvahu, která přispěla k rozvoji kosmického průzkumu a vlastně i celé lidské civilizace.

Celkově vidíme v kontextu ruského státního narativu v snímku snahy o vytvoření pozitivního obrazu minulosti a současnosti kosmického programu. Film zdůrazňuje hrdinské úsilí sovětských kosmonautů a ukazuje jejich odvahu a obětavost, čímž podporuje ruskou národní hrdost a sílu. Kromě toho je zde patrná snaha demonstrovat technické a organizační dovednosti sovětských kosmonautů a inženýrů, které vedly k úspěšnému řešení krizových situací a záchraně kosmických misí. Tím se film stává nejen zábavným dramatickým vyprávěním, ale také prostředkem k posílení národního sebevědomí a identity. Snímek může být také vnímán jako pokus o oživení nostalgických pocitů po Sovětském svazu a jeho technologických úspěších.

Závěr

Filmový průmysl, jako významná součást kulturního dědictví společnosti, sehrává podstatnou roli ve formování veřejného mínění a přenášení hodnot a myšlenek. V dnešní době se kinematografie stává jedním z klíčových prostředků ovlivňování veřejného vědomí, včetně formování určitých politických postojů. Vliv filmu na veřejné mínění může zahrnovat hlubokou analýzu a zrcadlení aktuálních sociálně-politických témat a problémů, stejně jako propagandu. Protože se do filmové produkce často zapojuje stát (například poskytováním finanční podpory), získává možnost „upravovat“ zpracovávaná témata ve filmu a ovlivňovat ostrost dotčené problematiky. Toto tvrzení potvrzuje skutečnost, že většina analyzovaných filmů byla vytvořena s nějakou formou státní podpory (buď přímo či prostřednictvím přidružených organizací).

Z teoretického zkoumání této práce vyplývá, že film je významným prostředkem formování a ovlivňování kolektivního vědomí, přičemž jeho vliv na společnost se významně prohlubuje s rozmachem internetových technologií a masovou dostupností mediálního obsahu. Vedle toho se v kinematografii objevují různá témata a problémy, které jsou aktuální a významné pro společnost. Jedním z takových témat je kosmická politika, zejména úspěchy Sovětského svazu na počátku kosmické éry. Během výzkumu bylo zjištěno, že současný problematický stav kosmického průmyslu, s častými haváriemi a obrovskými náklady, vyžaduje zlepšení svého obrazu ve vnímání veřejnosti. Filmy o dobytí vesmíru hrají důležitou roli v utváření a podpoře mýtu o dosažení úspěchu, zejména ve vědeckém smyslu, a jsou také účinným nástrojem pro sjednocení společnosti. Z částečného důvodu se téma kosmických úspěchů vrací na ruská plátna s novou silou a novými, moderními žánry. Vesmírné filmy konstruují historii skrze individuální dramata, touhy a cíle hlavních postav.

Všechny (kromě snímku *Papírový voják*) zkoumané filmy se vrací k začátku dějin kosmonautiky. Je pro to několik důvodů:

- prvním z nich je skutečnost, že počátek kosmického věku je obdobím významných úspěchů a triumfů SSSR v kosmických dobrodružstvích, které mohou být prezentovány jako důkaz vysokého technologického pokroku a schopnosti předčít ostatní (především USA) země ve vesmírném závodu;

- tato doba také často evokuje pocity národní hrdosti a jednoty, což umožňuje propagandě posílit pocit sounáležitosti občanů se státem a jeho politickými cíli.

Po důkladné analýze filmů o sovětském období prozkoumání kosmu lze identifikovat společné narativy, které se v průběhu tohoto výzkumu vyskytly v drtivé většině analyzovaných snímků:

- My = ochránci: tím, že pod „my“ je primárně míněn celý Sovětský svaz, a teprve poté ideologie a vláda, vychází z toho, že Sovětský svaz je ochráncem kosmu, samotného svazu, míru (ve významu „absence války“), obyčejného lidu, a usiluje o blahobyt celého SSSR.
- Nepřítel = hrozba: za nepřítele se především berou USA = Američané. Ohrožují samotný SSSR, přičemž každý krok nebo úmysl nepřítele je chápán jako hrozba strategické bezpečnosti jak samotného Sovětského svazu, tak všech lidí v něm žijících. Přitom zřídka dochází k jasné odpovědi na to, co přesně se stane, pokud by soupeř vyhrál ve vesmírném závodě v některé z dalších fází.
- Nepřítel je amorální a neinteligentní: on se snaží ukrást sovětské technologie a kosmické stanice, neuznává základní morální zásady, dokonce špatně zachází se darovanými psy a jeho úspěchy jsou devalvovány.
- Nepřítel musí být poražen za jakoukoliv cenu: i když jde pouze o dosažení prvenství úspěšného letu se zvířaty na palubě. Nesmí být v žádném případě dovoleno, aby ideologický nepřítel zvítězil. Za tímto účelem lze vydat se do vesmíru na nedostatečně připraveném dopravním prostředku, i kdyby to mělo stát lidské životy.
- My = vítězi: tento narativ dobře charakterizuje jeden v práci analyzovaných citátů „pro dobro míru a všech sovětských lidí“.
- Kosmos je náš: zavedení myšlenky, že my = Sovětský svaz = sovětské lidi, jsme jedinými vlastníky kosmu. U nepřítele na oběžné dráze nejsou žádné úspěchy (o nich prostě není zmínka), a proto nemají žádné morální právo na kosmický prostor.

Filmy s vesmírnou tematikou jsou efektivním nástrojem pro vytvoření obrazu hrdiny a nepřítele. Hrdina je vždy zobrazen v kontextu ideálního sovětského člověka: věčný

optimismus, odvaha, rodinné hodnoty a především láska k vlasti a ochota obětovat se pro její světlou budoucnost. Analýza rozpočtů, tržeb a počtu zhlédnutí na stránkách *Kinopoisk* ukazuje, že zdaleka ne všechny filmy byly u diváků úspěšné. A tudíž se ne všechny státní investice vyplatily, protože sdělení, která v nich byla přenášena, oslovila menší počet lidí. Nejúspěšnějšími ze všech analyzovaných filmů jsou: *Saljut-7*, *První ve vesmíru* a *Pejsci z vesmíru*. Překvapivé je, že prvky propagandy, včetně myšlenky konfrontace „My—oni“ a obrazu nepřítele, byly objeveny v animovaném filmu, primárně určeném dětskému publiku.

Tato diplomová práce poskytuje stručný přehled osvojování kosmického prostoru v kontextu kosmického závodu mezi Sovětským svazem a Spojenými státy. Důležitým prvkem práce je analýza promítání sovětské kosmické politiky v ruském filmovém průmyslu. Novinkou této práce je absence dosavadních studií zabývajících se tímto tématem, což poskytuje prostor pro nové poznatky a hlubší porozumění problematice. Další novinkou tohoto výzkumu může být zaměření na interpretaci významu a důsledků sovětských kosmických úspěchů v ruských filmech a jejich vliv na kolektivní povědomí a identitu. V práci je také prozkoumáno, jakým způsobem se ve snímcích formuje obraz Sovětského svazu a jeho kosmických úspěchů ve veřejném mínění. Cílem bylo zaznamenat a analyzovat způsob, jakým je vesmírná politika Sovětského svazu zobrazena a prezentována v ruských hraných filmech. Pro dosažení tohoto cíle jsem vycházela z navržených hypotéz.

První navržená hypotéza, že se filmy o sovětské kosmické politice a zejména o úspěších na oběžné dráze začaly v Rusku objevovat hned po rozpadu Sovětského svazu, se nepotvrdila. První filmy o reálných událostech v osvojení kosmu byly natočeny až v roce 2005. Toto lze vysvětlit úpadkem kinematografie v devadesátých letech, přílivem nových žánrů západního původu pro ruského diváka a jinými prioritami v kinematografii.

Další předpoklad, že sovětský kosmos bude zobrazen jednostranně a pouze z pozice „jsme nejlepší, všechno se nám daří ihned“, rovněž nebyl potvrzen. Bezpochyby, jak ukázala podrobná analýza filmů, narativ „jsme nejlepší ve vesmíru“ patří mezi vůdčí. Nicméně v některých filmech (například v *Glavnyj*, *První ve vesmíru*, *Saljut-7*) se objevují zmínky o neúspěších a obětech. Ve filmu *Papírový voják* se vůbec nesetkáme s propagandou úspěchů SSSR v kosmické soutěži; jedná se spíše o antiutopii.

Třetí hypotéza, která byla představena v úvodu, rovněž nebyla potvrzena — ne všechny analyzované filmy v hlavní „kosmické“ zápletce se spoléhaly pouze na reálné události a incidenty. Některé v základním syžetu mají i uměleckou imaginaci. Nejlepším příkladem je film *Saljut-7*, kde se ke konci diváci setkávají s dramatickými scénami požáru a výbuchu v duchu amerických akčních filmů.

Postavená hypotéza o zobrazení ideologického nepřítele byla potvrzena. S výjimkou zmíněné antiutopie se ve všech zkoumaných filmech objevila zmínka o USA v negativním kontextu (chtějí ukrást naši stanici, pokusí se na nás zaútočit atd.). Jediný zmíněný „úspěch“ amerických kolegů (úspěšný let opice) je ihned zpochybněn ironickým poznámkou „Chudáček opička, představuji si, co si myslela v těchto okamžicích o lidech.“

Logicky vyplývající hypotéza o motivech dohnat a předehnat Ameriku byla taktéž potvrzena. V práci je uveden dostatek scén, ve kterých je jako motivace hrdinů použit argument „Američané nemohou být první“.

Poslední hypotéza této práce — ztotožnění všech úspěchů ne s konkrétní osobou, ale se Sovětským svazem a sovětským lidem — byla též potvrzena. Postavený prototyp létajícího zařízení, první úspěšný let na oběžnou dráhu nebo úspěšný návrat na Zemi, vstup do otevřeného vesmíru, nakonec odstranění problémů na havarované stanici *Saljut-7* — to vše je zásluhou Sovětského svazu, komunistické ideologie a celého sovětského lidu.

Při psaní jsem určitě nevyčerpala všechny zdroje z oblasti propagandy v kinematografii a archivní materiály o osvojení kosmu. Do analýzy jsem nezahrnula kritické recenze, hodnocení filmů v zahraničí. Zajímavé by jistě bylo sledovat, jak zahraniční divák hodnotil snímky, které zachycují triumfální události pro SSSR, a do jaké míry pochopil zahrnuté národní sjednocující symboly (populární písně, historické postavy, symboliku atd.). Tyto otázky mohou být předmětem zkoumání badatele, který může na výsledky mého výzkumu navazovat.

Použité prameny a literatura

Filmy

- «Бумажный солдат» (Алексей Герман мл., 2008). Profil filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/422777/> (Staženo 24. 12. 2023).
- «Время первых» (Дмитрий Киселев, 2017). Profil filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/885316/> (Staženo 24. 12. 2023).
- «Гагарин. Первый в космосе» (Павел Пархоменко, 2013). Profil filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/676361/> (Staženo 24. 12. 2023).
- «Главный» (Юрий Кара, 2015). Profil filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/799410/> (Staženo 24. 12. 2023).
- «Звёздные собаки: Белка и Стрелка» (Святослав Ушаков, Инна Евланникова, 2010). Profil filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/395691/> (Staženo 24. 12. 2023).
- «Королёв» (Юрий Кара, 2007). Profil filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/279040/> (Staženo 17. 12. 2023).
- «Салют-7» (Клим Шипенко, 2017). Profil filmu na webu Kinopoisk. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/893506/> (Staženo 24. 12. 2023).

Chronologické přehledy letů

- Chronologický přehled kosmických letů Ruska v roce 1992. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau1992.htm (Staženo 07. 12. 2019).
- Chronologický přehled kosmických letů Ruska v roce 2000. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau2000.htm (Staženo 07. 12. 2019).
- Chronologický přehled kosmických letů Ruska v roce 2018. Oficiální web Roskosmu. Dostupné z <https://www.roscosmos.ru/launch/2018/> (Staženo 07. 01. 2021).
- Chronologický přehled kosmických letů Ruska v roce 2019. Oficiální web Roskosmu. Dostupné z <https://www.roscosmos.ru/launch/2019/> (Staženo 07. 01. 2021).
- Chronologický přehled kosmických letů Ruska v roce 2020. Oficiální web Roskosmu. Dostupné z <https://www.roscosmos.ru/launch/2020/> (Staženo 12. 03. 2021).
- Chronologický přehled kosmických letů Ruska v roce 2022. Oficiální web Roskosmu. Dostupné z <https://www.roscosmos.ru/launch/2022/> (Staženo 05. 12. 2023).

- Chronologický přehled kosmických letů SSSR v roce 1963. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau1963.htm (Staženo 07. 12. 2019).
- Chronologický přehled kosmických letů v roce 2000. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau2000.htm (Staženo 07. 12. 2019).
- Chronologický přehled kosmických letů v roce 2010. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau2010.htm (Staženo 07. 12. 2019).
- Chronologický přehled kosmických letů v roce 2015. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau2015.htm (Staženo 07. 12. 2019).
- Chronologický přehled kosmických letů v roce 2020. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau2019.htm (Staženo 07. 01. 2021).
- Chronologický přehled kosmických letů v roce 2020. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau2020.htm (Staženo 07. 12. 2019).
- Chronologický přehled kosmických letů v roce 2022. Gunter's Space Page. Dostupné z https://space.skyrocket.de/doc_chr/lau2022.htm (Staženo 05. 12. 2023).
- Chronologický přehled kosmických letů. Gunter's Space Page. Dostupné z <https://space.skyrocket.de/directories/chronology.htm> (Staženo 07. 12. 2019).

Media

- *«Роскино» назвало самые продаваемые за рубежом российские сериалы.* РБК od 03. 05. 2021. Dostupné z https://www.rbc.ru/technology_and_media/03/10/2021/61559d6b9a79477844040971 (Staženo 17. 11. 2021).
- *«Роскосмос» сообщил о планах удвоить число запусков в 2020 году.* РБК od 28. 12. 2019. Dostupné z https://www.rbc.ru/technology_and_media/28/12/2019/5e079d8b9a794772a33cbb1 (Staženo 07. 01. 2021).
- *«Роскосмос» хочет выпускать духи, одежду и алкоголь «Поехали!».* РИА Новости od 13. 11. 2020. Dostupné z <https://ria.ru/20201113/roskosmos-1584436841.html> (Staženo 07. 01. 2021).
- *«Это за гранью добра». Мединский пытается сменить главу Фонда кино — это угрожает хорошим российским фильмам.* Meduza od 19. 09. 2018. Dostupné z <https://meduza.io/feature/2018/09/19/medinskiy-predlozhil-smenit-direktora-fonda-kino->

ot-etogo-budet-zaviset-kakie-otechestvennyye-filmy-poluchat-finansirovanie-i-prioritet-v-prokate (Staženo 15. 11. 2021).

- DICKSON, P. *A blow to the nation*. NOVA. Dostupné z <https://www.pbs.org/wgbh/nova/sputnik/nation.html> (Staženo 10. 04. 2021).
- DICKSON, P. *Sputnik: The Shock of the Century*. New York: Walker, 2001. Dostupné z <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/386485> (Staženo 01. 12. 2020).
- Kopie titulní stránky novin «*Komsomolská pravda*» od 13. 04. 1961. Dostupné z http://www.arhivtime.ru/dokument/image_dok/image_02/1961.jpg (Staženo 27. 12. 2023).
- Noviny *Pravda* 5. a 6. října 1957 // Газета «*Правда*» 5 и 6 октября 1957 года. Dostupné z https://www.kik-sssr.ru/Hist_1_GazetaPravda.htm (Staženo 01. 12. 2020).
- *Scientists finish yearlong Mars simulation in isolated Hawaii dome*. FOX News od 29. 08. 2016. Dostupné z <https://www.foxnews.com/science/scientists-finish-yearlong-mars-simulation-in-isolated-hawaii-dome.print> (Staženo 07. 01. 2021).
- *Актуальные темы для российского кино от министерства культуры*. Кинопоиск od 12. 12. 2012. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/media/news/2020211/> (Staženo 15. 11. 2021).
- *Владимир Мединский — о фильмах про «Раику-говняшку»*. The Village od 10. 12. 2014. Dostupné z https://www.the-village.ru/city/situation/171947-rashka_govnyashka (Staženo 15. 11. 2021).
- *Владимир Мединский: «Левиафан» запредельно конъюнктурен*. Известия od 15. 01. 2015. Dostupné z <https://iz.ru/news/581814> (Staženo 15. 11. 2021).
- *Доля современного оборудования на предприятиях «Роскосмоса» составляет не более 13%*. Коммерсант od 22. 11. 2018. Dostupné z <https://www.kommersant.ru/doc/3806655> (Staženo 03. 02. 2020).
- ЕГОРОВ, В. *Куда лететь «Роскосмосу»*. Ведомости od 09. 02. 2020. Dostupné z <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2020/02/09/822604-letet-roskosmosu> (Staženo 05. 06. 2021).
- *Как изменились жилищные условия россиян за 10 лет*. Ведомости od 18. 01. 2023. Dostupné z <https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2023/01/18/959432-kak-izmenilis-zhilischnie-usloviya-rossiyan> (Staženo 24. 12. 2023).

- *Кино не для всех.* Проект. od 18. 04. 2019. Dostupné z <https://www.proekt.media/research/fond-kino/> (Staženo 15. 11. 2021).
- *Корабль «Драгон» Илона Маска успешно стартовал к МКС с мыса Канаверал. Как это было.* BBC news. Русская служба od 30. 05. 2020. Dostupné z <https://www.bbc.com/russian/news-52859714> (Staženo 30. 05. 2020).
- *Космическая гонка.* Культура.РФ. Dostupné z <https://www.culture.ru/materials/50445/kosmicheskaya-gonka> (Staženo 01. 12. 2020).
- КУЗНЕЦ, Д. *Россия, США, Китай и другие очень хотят на Луну. Что они там ищут?* Meduza od 11. 01. 2019. Dostupné z <https://meduza.io/feature/2019/01/11/kosmicheskie-derzhavy-reshili-sosredotochitsya-na-izuchenii-luny-chto-oni-tam-ischut> (Staženo 01. 12. 2020).
- *Максим Овчинников: «Сейчас одной лишь низкой ценой выиграть конкуренцию невозможно».* Ведомости od 15. 02. 2022. Dostupné z <https://www.vedomosti.ru/newspaper/characters/2022/02/14/909297-maksim-ovchinnikov> (Staženo 05. 12. 2023).
- *Нация в шоке: реакция Америки на запуск первого советского спутника.* Life.ru od 04. 10. 2016. Dostupné z <https://life.ru/p/912142> (Staženo 10. 04. 2021).
- *Песня нашего земляка стала гимном российской космонавтики.* Аргументы и факты od 31. 03. 2010. Dostupné z <https://vlg.aif.ru/culture/art/67131> (Staženo 27. 12. 2023).
- *Половина россиян считает нас лидером в освоении космоса. На отрасль будет потрачено 1,6 трлн рублей.* Однако od 12. 04. 2013. Dostupné z <http://www.odnako.org/blogs/polovina-rossiyan-schitaet-nas-liderom-v-osvoenii-kosmosa-na-otrasl-budet-potracheno-16-trln-rublej/> (Staženo 07. 12. 2019).
- *Президент: Учебники истории должны иметь единую концепцию* . Российская газета od 25. 04. 2013. Dostupné z <https://rg.ru/2013/04/25/uchebnik-anons.html> (Staženo 15. 11. 2021).
- РАПОЗА, К. *Победит ли Россия в космической гонке?* Ионами.ру od 13. 04. 2011. Dostupné z <https://inosmi.ru/politic/20110413/168364308.html> (Staženo 01. 12. 2020).
- *Рогозин назвал скорый полет человека на Марс абсурдом.* TASS od 05. 06. 2021. Dostupné z <https://tass.ru/kosmos/11577507> (Staženo 05. 06. 2021).

- *Рогозин назвал скорый полет человека на Марс абсурдом.* ТАСС od 05. 06. 2021. Dostupné z <https://tass.ru/kosmos/11577507> (Staženo 05. 06. 2021).
- *Рогозин предложил украсить космические корабли гжелью и хохломой.* РБК od 10. 08. 2020. Dostupné z <https://www.rbc.ru/society/10/08/2020/5f3131f49a79472e9d7491e1> (Staženo 07. 01. 2021).
- РОГОЗИН, Д. *Русский космос. Мы переходим от космического романтизма к земному прагматизму.* Российская газета - Федеральный выпуск № 83(6355) Dostupné z <https://rg.ru/2014/04/11/rogozin.html> (Staženo 07. 12. 2019).
- *Российские фильмы — лауреаты крупных международных кинофестивалей.* РИА Новости od 27. 08. 2014 (obnoveno 02. 03. 2020). Dostupné z <https://ria.ru/20140827/1021504380.html> (Staženo 17. 11. 2021).
- *Россия в 2023 году направит на космическую деятельность более 251 млрд рублей.* ТАСС od 12. 04. 2023. Dostupné z <https://tass.ru/ekonomika/17507355> (Staženo 05. 12. 2023).
- *Россия планирует потратить на космос более 600 млрд рублей в 2020-2022 годах.* ТАСС od 30. 09. 2019. Dostupné z <https://tass.ru/kosmos/6944606> (Staženo 03. 02. 2020).
- *Россия теряет лидерство в космосе?* NakanuneTV od 16. 02. 2018. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=3P62W5B2rcY> (Staženo 03. 02. 2020).
- *Россия: Самые кассовые фильмы.* Кинопоиск. Dostupné z https://www.kinopoisk.ru/lists/box/russia-dollar/?quick_filters=russian&tab=all (Staženo 15. 11. 2021).
- *РФ планирует потратить на космическую деятельность 629,64 млрд рублей в 2022-2024 годах.* ТАСС od 21. 09. 2021. Dostupné z <https://tass.ru/ekonomika/12465431> (Staženo 05. 12. 2023).
- *Спасение станции "Салют-7": космонавт Савиных раскрыл детали подвига.* Московский комсомолец od 10. 04. 2018. Dostupné z <https://www.mk.ru/social/2018/04/10/spasenie-stancii-salyut7-kosmonavt-savinykh-raskryl-detali-podviga.html> (Staženo 19. 12. 2023).
- *Трусы и алкоголь, проверенные космосом: «Роскосмос» зарегистрировал товарный знак.* МБХ медиа od 21. 05. 2021. Dostupné z <https://mbk-news.appspot.com/korotko/trusy-i-alkogol-proverennye-kosmosom/> (Staženo 21. 05. 2021).

- *Убытки космической отрасли РФ в 2022 году могут составить больше 50 млрд руб.* Интерфакс od 21. 12. 2022. Dostupné z <https://www.interfax.ru/russia/877899> (Staženo 05. 12. 2023).
- *Фонд кино дал 1,7 млрд руб. на 27 фильмов.* РБК od 04. 07. 2014. Dostupné z <https://www.rbc.ru/society/04/07/2014/57041efb9a794760d3d3fca8> (Staženo 07. 12. 2021).
- *Фонд кино должен сконцентрироваться на блокбастерах - Мединский.* РИА Новости od 22. 05. 2013. Dostupné z <https://ria.ru/20130522/938781826.html> (Staženo 15. 11. 2021).
- *Хроника космических провалов: 12 аварий за 2 года.* Forbes od 02. 07. 2013. Dostupné z <https://www.forbes.ru/novosti-photogallery/84959-hronika-kosmicheskikh-provalov-12-avarij-za-2-goda?photo=12> (Staženo 07. 01. 2021).
- *Школьникам расскажут про «уплывший Крым» и «антироссийский фронт».* Znak od 25. 08. 2016. Dostupné z https://www.znak.com/2016-08-25/chem_novye_uchebniki_istorii_otlichayutsya_ot_staryh_po_punktam (Staženo 15. 11. 2021).
- *Эрнст раскрыл детали соревнования с США за первый фильм в космосе.* РБК od 23. 09. 2020. Dostupné z https://www.rbc.ru/technology_and_media/23/09/2020/5f6b96c79a794711458266fc (Staženo 07. 01. 2021).
- ЯЧМЕННИКОВА, Н. *Полеты на планету Земля. Генеральный директор «Роскосмоса» Игорь Комаров: Полетим на Луну и Марс.* Российская газета - Федеральный выпуск № 77 (7540) od 11. 04. 2018. Dostupné z <https://rg.ru/2018/04/11/generalnyj-direktor-roskosmosa-poletim-na-lunu-i-mars.html> (Staženo 01. 12. 2020).

Oficiální webové stránky institucí

- *«Фонд кино». История, цели и задачи.* Официальный сайт Федерального фонда социальной и экономической поддержки отечественной кинематографии. Oficiální webová stránka Fondu kino. Dostupné z <http://fond-kino.ru/about/history/> (Staženo 15. 11. 2021).
- Oficiální web projektu *«Вызов»*. Dostupné z <https://vyzov.roscosmos.ru/101/> (Staženo 19. 11. 2021).

- *President Bush Announces New Vision for Space Exploration Program. Remarks by the President on U.S. Space Policy.* NASA Headquarters. Washington, D.C.. Dostupné z <https://history.nasa.gov/Bush%20SEP.htm> (Staženo 05. 06. 2021).
- *Встреча с главой «Роскосмоса» Дмитрием Рогозиным.* Oficiální web kanceláře prezidenta Ruské federaci kremlin.ru od 04. 02. 2019. Dostupné z <http://kremlin.ru/events/president/news/59764> (Staženo 07. 01. 2021).
- *Годовой отчет Госкорпорации «Роскосмос»* . Oficiální web kosmické agentury Roskosmos. Dostupné z <https://www.roscosmos.ru/22444/> (Staženo 07. 01. 2021).
- *Космические итоги года.* Oficiální profil Roskosmos TV na YouTube. Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=EMXOin5r-48> (Staženo 07. 01. 2021).
- *Песни о космосе.* Oficiální web kosmické agentury Roskosmos. Dostupné z <https://www.roscosmos.ru/music/> (Staženo 07. 01. 2021).
- *Совещание по финансированию и развитию космической отрасли.* Oficiální web kanceláře prezidenta Ruské federaci kremlin.ru od 02. 11. 2020. Dostupné z <http://kremlin.ru/events/president/news/64313> (Staženo 07. 01. 2021).

Statistické zdroje

- *Интернет и онлайн-сервисы.* Фонд общественного мнения od 31. 05. 2020. Dostupné z <https://fom.ru/SMI-i-internet/14402> (Staženo 24. 12. 2023).
- Информационный проект Фомограф. Dostupné z <https://fomograph.fom.ru/> (Staženo 24. 12. 2023).
- *Как изменилась аудитория медиа в 2022.* Mediascope od 05. 12. 2022. Dostupné z https://mediascope.net/upload/iblock/d6a/qk514ramn101f86r82qt9o9e91f1ihp/%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%8F%20%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0_Mediascope_011222.pdf (Staženo 24. 12. 2023).
- *Кино: практики просмотра и предпочтения.* Фонд общественного мнения od 12. 02. 2020. Dostupné z <https://fom.ru/Kultura-i-dosug/14345> (Staženo 24. 12. 2023).
- *Предпочтения россиян в кино.* ВЦИОМ od 06. 09. 2021. Dostupné z <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/predpochtenija-rossijan-v-kino-1> (Staženo 24. 12. 2023).

- *Современное российское кино*. Фонд общественного мнения od 08. 09. 2023. Dostupné z <https://fom.ru/Kultura-i-dosug/14922> (Staženo 24. 12. 2023).
- *Социальное кино: нужно ли оно нашему обществу?* ВЦИОМ od 08. 04. 2015. Dostupné z <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/soczialnoe-kino-nuzhno-li-ono-nashemu-obshhestvu> (Staženo 24. 12. 2023).
- *ТВ: режим просмотра и предпочтения*. Фонд общественного мнения od 18. 05. 2020. Dostupné z <https://fom.ru/SMI-i-internet/14394> (Staženo 24. 12. 2023).

Primární literatura

- BURTON, G., JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal, 2001. Studium. ISBN 80-85947-67-6.
- PACNER, K. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-651-7.
- TAYLOR, R. *Filmová propaganda: sovětské Rusko a nacistické Německo*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2534-0.
- WRÓBEL, A. *Výchova a manipulace : podstata manipulace, mechanismy a proces, vypucování a násilí, propaganda*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2337-2.
- БЕРНЕЙС Э. *Манипуляция общественным мнением: как и почему*. Полис. 2012. No 4.
- БЕРНЕЙС, Э. *Пропаганда*. Москва: Hippo Publishing, 2010. ISBN 978-5-98999-019-1.
- БИРЮКОВА, Д., ГАХРЫМАНОВА, Н. *Космическая политика как один из механизмов обеспечения стратегических интересов России*. Постсоветские исследования. 2018. Т. 1. No 7. Dostupné z <https://cyberleninka.ru/article/n/kosmicheskaya-politika-kak-odin-iz-mehanizmov-obespecheniya-strategicheskikh-interesov-rossii> (Staženo 07. 12. 2019).
- БЛОК, Б. *Визуальное повествование. Создание визуальной структуры фильма, ТВ и цифровых медиа*. Москва: ГИТР, 2012. Dostupné z <http://maxima-library.org/mob/b/349785> (Staženo 10. 06. 2021).
- КОЛЕСНИКОВА, А. Г. *Формирование и эволюция образа врага периода «холодно й войны» в советском кинематографе*. Москва, 2009. Dostupné z <http://>

www.dissercat.com/content/formirovanie-i-evolyutsiya-obraza-vraga-perioda-kholodnoi-voyny-v-sovetskom-kinematografe (Staženo 15. 11. 2021).

- МАЛИНОВА, О. Ю. *Актуальное прошлое: Символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности*. Москва: Политическая энциклопедия, 2015. Dostupné z <https://mgimo.ru/library/publications/1013795/> (Staženo 05. 06. 2021).
- ХАРДЕСТИ, В. *История космического соперничества СССР и США*. СПб.: Питер, 2009. ISBN 978-5-388-00218-1.
- ШКОДИНСКИЙ, С. В., КРЕМЕР, П., ТУМАНОВ, А. И. *Значение киноиндустрии в формировании национальной идентичности*. Ценности и смыслы. 2019. No 3 (61). Dostupné z <https://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-kinoindustrii-v-formirovanii-natsionalnoi-identichnosti> (Staženo 15. 11. 2021).
- ЩЕГОЛЬКОВА, Д. В., ОРЕШКИНА, Е. И. *Космическая гонка вооружения в годы холодной войны*. Красноярск: Сибирский государственный аэрокосмический университет имени академика М. Ф. Решетнева, 2011. Dostupné z <https://cyberleninka.ru/article/n/kosmicheskaya-gonka-vooruzheniya-v-gody-holodnoy-voyny> (Staženo 07. 12. 2019).

Sekundární literatura

- BULKELEY, R. *The Sputnik Crisis and Early US Space Policy: A Critique of the Historiography of Space*. Bloomington: Indiana University Press, 1991 Dostupné z <https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-349-11981-3> (Staženo 10. 04. 2021).
- CHOMSKY, N. *The spectacular achievements of propaganda*. New York: Seven Stories Press, 2002. ISBN 1-888363-49-5.
- COMPTON, W. D. *Where No Man Has Gone Before: A History of Apollo Lunar Exploration Missions*. Washington: NASA, 1989. Dostupné z <https://www.hq.nasa.gov/pao/History/SP-4214/contents.html> (Staženo 10. 04. 2021).
- HERMAN, E., CHOMSKY, N. *A Propaganda Model*. New York: Pantheon Books, 1988.
- KANGASPURO, M. *The Victory day in history politics. Between utopia and apocalypse. Essays on social theory and Russia*. Helsinki: Kikimora Publications, 2011. ISBN 987-952-10-6568-2.

- LASSWELL, G. *Propaganda Technique in the World War*. New York: Peter Smith, 1927. Dostupné z <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015000379902&seq=15> (Staženo 12. 02. 2021).
- LEE, A., LEE, E. *The Fine Art of Propaganda: A Study of Father*. Institute for Propaganda Analysis. New York: Harcourt, Brace and Co, 1939.
- SMITH, K. E. *Mythmaking in the New Russia. Politics and Memory during the Yeltsin Era*. Ithaca; London: Cornell University Press, 2002. ISBN 0801439639.
- TUDOR, D. *Hollywood's Vision of Team Sports: Heroes, Race, and Gender*. New York: Routledge, 2015. ISBN: 9781315861128.
- WADE, M. *Korolev*. Encyclopedia Astronautica. Dostupné z <http://www.astronautix.com/astros/korolev.htm> (Staženo 08. 01. 2020).
- WERTSCH, J. V. *Blank Spots in Collective Memory: A Case Study of Russia*. The Annals of the American Academy of Political and Social Science. 2008. No 617.
- БЕЛОУСОВ, А. «Пропанганда» Жака Элюля. Свободная мысль. 2010. No 4.
- ГЛУШКО, В. П. *Развитие ракетостроения и космонавтики в СССР*. Москва: Машиностроение, 1987. Dostupné z http://www.leftinmsu.narod.ru/library_files/books/Glushko_files/Glushko.htm (Staženo 06. 10. 2020).
- ГОЛОВАНОВ, Я. *Королев: факты и мифы*. Москва: Наука, 1994. Dostupné z <https://www.libfox.ru/104850-yaroslav-golovanov-korolev-fakty-i-mify.html> (Staženo 08. 01. 2020).
- ДАНИЛКИН, Л. А. *Юрий Гагарин*. Москва: Молодая гвардия, 2011. Dostupné z http://militera.lib.ru/bio/danilkin_la01/index.html (Staženo 10. 04. 2021).
- ДЖОНС, Э. *Жизнь и творения Зигмунда Фрейда*. Москва: Гуманитарий АГИ, 1996. ISBN: 5-89221-006-5.
- ЗОРИН, В. С. *В космосе советский человек : (космос и политика)*. Москва : Издательство Института международных отношений, 1961. Dostupné z <https://epizodsspace.airbase.ru/bibl/zorin/sod.html> (Staženo 10. 04. 2021).
- КАРАШ, Ю. Ю. *Тайна лунной гонки. СССР и США: сотрудничество в космосе*. Москва: Олма-Пресс Инвест, 2005. Dostupné z <http://epizodyspace.ru/bibl/karash/taynu/taynu-lunn-gon.pdf> (Staženo 08. 01. 2020).

- КОСТИН, А. Н. *Эргономическая история спасения орбитальной станции «Салют-7»*. Эргономист, Февраль 2013, т. 27. Dostupné z www.ergo-org.ru/newsletters.html (Staženo 22. 12. 2023).
- ЛАТЫНОВ, В. В. *Психология коммуникативного воздействия*. Москва: Институт психологии РАН, 2013. Dostupné z <https://www.litres.ru/book/vladislav-latynov/psihologiya-kommunikativnogo-vozdeystviya-67655400/> (Staženo 22. 12. 2023).
- ЛИППМАН, У. *Общественное мнение*. Москва: Издательство АСТ, 2004. ISBN 978-5-17-158467-2.
- ЛИХАЧЕВА, М., МАКАРОВ, И. *Национальная идентичность и будущее России: доклад международного дискуссионного клуба «Валдай»*. Международный дискуссионный клуб «Валдай». 2014. Dostupné z http://vid1.rian.ru/ig/valdai/doklad_identichnost_RUS_ISBN.pdf (Staženo 15. 11. 2021).
- ЛОТМАН, Ю., ЦИВЬЯН, Ю. *Диалог с экраном*. Таллинн: Александра, 1994. Dostupné z http://www.studmed.ru/lotman-yu-civyan-yu-dialog-s-ekranom_5b240924319.html (Staženo 03. 12. 2021).
- НАЗАРЕТЯН, А. П. *Психология стихийного массового поведения. Лекции*. Москва: Академия, 2005. Dostupné z <https://www.litres.ru/book/akop-nazaretyan/psihologiya-stihiynogo-massovogo-povedeniya-123830/> (Staženo 12. 02. 2021).
- Под ред. ЛЕОНТЬЕВОЙ, К. *Кинопроизводство и копродукция в России. Экспорт российских фильмов за рубеж*. Страсбург, 2016. Dostupné z <https://rm.coe.int/1680783d62> (Staženo 17. 11. 2021).
- САВИНЫХ, В. П. *Записки с мертвой станции*. Москва: ИД «Системы Алиса», 1999. Dostupné z https://royallib.com/read/savinih_viktor/zapiski_s_mertvoy_stantsii.html#0 (Staženo 22. 12. 2023).
- ФРЕЙЛИХ, С. *Теория кино от Эйзенштейна до Тарковского*. Академический Проект Константа, 2018. Dostupné z https://royallib.com/book/freylih_s/teoriya_kino_ot_eyzenshteyna_do_tarkovskogo.html (Staženo 12. 02. 2021).

Ostatní

- «Историческая память населения России» (материалы круглого стола). Отечественная история. 2002. No 3. S. 194–195.

- Konference «Космос в современном российском кинематографе» . Festival dokumentárního filmů o vesmíru Space DocFest 2015. Dostupné z <https://youtu.be/YEhJvYoQU3M> (Staženo 07. 12. 2019).
- Projekt «Спутник один: история первого космического устройства» . ТАСС, 2017. Dostupné z <http://sputnik.tass.ru> (Staženo 07. 12. 2019).
- *Propaganda*. Velký sociologický slovník. MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A., (eds.) (1996). Praha: Karolinum. Dostupné z <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Propaganda> (Staženo 07. 12. 2021).
- *Sociologie dramaturgická*. Velký sociologický slovník. MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A., (eds.) (1996). Praha: Karolinum. Dostupné z https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Sociologie_dramaturgick%C3%A1 (Staženo 23. 04. 2024).
- *Vědomí kolektivní*. Sociologická encyklopedie, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. D o s t u p n é z https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/V%C4%9Bdom%C3%AD_kolektivn%C3%AD (Staženo 23. 12. 2023).
- Фильм «Вызов». Премьеры. Кинопоиск. Dostupné z <https://www.kinopoisk.ru/film/4448519/dates/> (Staženo 05. 12. 2023).